

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

UNIVERSITY OF PIRAEUS

Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«Διεθνείς και Ευρωπαϊκές πολιτικές στην Εκπαίδευση, Κατάρτιση
και Έρευνα»

Διπλωματική Εργασία

«Φύλο και Μετανάστευση: Δεδομένα και Πολιτικές στα
κράτη της ΕΕ»

Ευανθία Καλτσή

Α.Μ: ΜΠ 19002

Επιβλέπων καθηγητής: Κώστας Α. Λάβδας

Πειραιάς

Ιανουάριος 2023

Το έργο που εκπονήθηκε και παρουσιάζεται στην υποβαλλόμενη διπλωματική εργασία είναι αποκλειστικά ατομικό δικό μου. Όποιες πληροφορίες και υλικό που περιέχονται έχουν αντληθεί από άλλες πηγές, έχουν καταλλήλως αναφερθεί στην παρούσα διπλωματική εργασία. Επιπλέον τελώ εν γνώσει ότι σε περίπτωση διαπίστωσης ότι δεν συντρέχουν όσα βεβαιώνονται από μέρους μου, μου αφαιρείται ανά πάσα στιγμή αμέσως ο τίτλος.

The intellectual work fulfilled and submitted based on the delivered master thesis is exclusive property of mine personally. Appropriate credit has been given in this diploma thesis regarding any information and material included in it that have been derived from other sources. I am also fully aware that any misrepresentation in connection with this declaration may at any time result in immediate revocation of the degree title.

Υπογραφή

A handwritten signature in black ink, consisting of stylized, overlapping loops and lines, positioned below the text 'Υπογραφή'.

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Κωνσταντίνο Λάβδα για την καθοδήγησή του, τις χρήσιμες παρατηρήσεις και συμβουλές του.

Τέλος, δεν θα μπορούσα να παραλείψω τους ανθρώπους που ήταν δίπλα μου όλη αυτή την περίοδο, πίστεψαν σε εμένα και με στήριξαν, την οικογένειά μου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ευχαριστίες.....	2
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	5
ABSTRACT.....	6
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ.....	9
1.1 Ορισμός και αίτια της μετανάστευσης.....	9
1.2 Θεωρίες και μοντέλα μετανάστευσης	10
Νεοκλασική θεωρία	11
Τα νέα οικονομικά	12
Η θεωρία των Παγκόσμιων συστημάτων.....	13
Θεωρία της διττής αγοράς εργασίας.....	13
Θεωρία δικτύων.....	14
1.3 Ορισμός του φύλου	14
1.4 Η ταυτότητα του ξένου	17
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ.....	20
2.1 Θηλυκοποίηση της μετανάστευσης.....	20
2.2 Φεμινισμός και μετανάστευση.....	22
2.3 Λόγοι Μετανάστευσης	24
2.3.1 Οικογενειακή επανένωση.....	25
2.3.2 Μεικτοί γάμοι.....	27
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η ΘΕΣΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΡΙΩΝ ΣΤΗ ΧΩΡΑ ΥΠΟΔΟΧΗΣ	29
3.1 Αποκλεισμός από τον δημόσιο χώρο	29
3.1.1 Συλλογικότητες-οργανώσεις των μεταναστριών στην χώρα υποδοχής.....	30
3.2 Ο κοινωνικός αποκλεισμός στην αγορά εργασίας	33
3.2.1 Γυναίκες μετανάστριες και οικιακές υπηρεσίες	34
3.3 Εκμετάλλευση και εμπορία των γυναικών μεταναστριών - Trafficking	37
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΤΟ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ.....	40
4.1 Χαρακτηριστικά σύνθεσης του μεταναστευτικού πληθυσμού στην ΕΕ.....	40
4.2 Μεταναστευτική πολιτική της ΕΕ.....	44
4.3 Το έμφυλο ζήτημα στο πλαίσιο των πολιτικών μετανάστευσης.....	48
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΕΝΤΑΞΗΣ.....	52

5.1 Μοντέλα ένταξης.....	53
5.2 Προγράμματα ένταξης των γυναικών μεταναστριών	55
5.2.1 Σουηδία	56
5.2.2 Γερμανία.....	58
5.2.3 Ιταλία.....	60
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	63
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ.....	65

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το φαινόμενο της μετανάστευσης αποτελεί ένα διαχρονικό ζήτημα, το οποίο απασχολεί το σύνολο των ευρωπαϊκών χωρών. Παρά το γεγονός ότι το εν' λόγω θέμα φαίνεται βιβλιογραφικά να έχει μελετηθεί εκτενώς, παρατηρήθηκε περιορισμένη ερευνητική δραστηριότητα η οποία να περιλαμβάνει τη μεταβλητή του φύλου. Αποτελεί μια κρίσιμη μεταβλητή στη διαδικασία μελέτης του μεταναστευτικού φαινομένου, η έλλειψη της οποίας επιφέρει σημαντικές συνέπειες, ιδιαίτερα σε βάρος των γυναικών καθώς συνιστά τη βασική πηγή διακρίσεων. Θεωρήθηκε, επομένως σκόπιμο η παρούσα διπλωματική εργασία να εστιάσει στη θηλυκοποίηση της μετανάστευσης και ειδικότερα στις γυναίκες ως οικονομικές μετανάστριες.

Με αφετηρία την απαραίτητη επισκόπηση του ιστορικού πλαισίου αλλά και σημαντικών ορών όπως του φύλου, της μετανάστευσης και της ταυτότητας του «ξένου», προχωρούμε στην ανάλυση της θηλυκοποίησης της μετανάστευσης σε μια προσπάθεια προσέγγισης και σύνδεσης της μετακίνησης του ατόμου, του φύλου και του κοινωνικού αποκλεισμού της μετανάστριας στη χώρα υποδοχής. Στη συνέχεια, παρουσιάζεται το νομοθετικό πλαίσιο της μετανάστευσης στην ΕΕ, οι προσπάθειες ενσωμάτωσης του έμφυλου ζητήματος καθώς και η εφαρμογή καλών πρακτικών στις μεταναστευτικές πολιτικές. Για το λόγο αυτό, στο τελευταίο μέρος αξιοποιήθηκαν ως παραδείγματα προγράμματα ένταξης για γυναίκες μετανάστριες που υλοποιήθηκαν από χώρες όπως η Σουηδία, Ιταλία και Γερμανία.

Λέξεις κλειδιά: μετανάστευση, φύλο, γυναίκες, καλές πρακτικές, μεταναστευτική πολιτική, κοινωνικός αποκλεισμός

ABSTRACT

The phenomenon of migration is a long-standing issue of concern to all European countries. Although this topic seems to have been studied extensively in the bibliography, there has been limited research activity involving the gender variable. It is a crucial variable in the process of studying the migration phenomenon, the lack of which has major consequences, particularly for women, as it is a main source of discrimination. It was therefore considered appropriate for this thesis to focus on the feminization of migration and in particular on women as economic migrants.

Starting with the necessary overview of the historical background and important terms such as gender, migration and the identity of the "foreigner", we proceed to analyse the feminization of migration in an attempt to approach and link the movement of any individual, gender and the social exclusion of the migrant woman in the host country. Additionally, we present the legislative framework of migration in the EU, the efforts to feminize the gender issue and the implication of good practices in migration policies. For this reason, in the last part, integration programmes for female migrants that were developed by countries such as Sweden, Italy and Germany were used as examples.

Key words: migration, gender, women, good practices, migration policy, social exclusion

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι αυξημένες μεταναστευτικές ροές αποτελούν μια αδιαμφισβήτητη πραγματικότητα σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο. Το κίνητρο για την μετακίνηση των πληθυσμών προκύπτει από πληθώρα παραγόντων, όπως περιβαλλοντικοί, κοινωνικοί, πολιτικοί. Στην παρούσα εργασία, ωστόσο, θα εστιάσουμε στους οικονομικούς λόγους που αποτέλεσαν τη κινητήρια δύναμη των μεταναστευτικών μετακινήσεων. Ολη μετανάστης/ρια βρίσκεται ανάμεσα σε δύο χώρες και προσπαθεί να ισορροπήσει μεταξύ δύο ταυτοτήτων, της ταυτότητας της χώρας καταγωγής του και της νέας ταυτότητας που αποκτά με την άφιξή του στην χώρα υποδοχής. Ως προς το ζήτημα αυτό, η θέση των γυναικών στη μεταναστευτική διαδικασία είναι ακόμα πιο σύνθετη και περίπλοκη σε σύγκριση με των ανδρών μεταναστών, εξαιτίας της διπλής διάκρισης που βιώνουν – ως προς το φύλο τους και την ιδιότητα του «ξένου».

Η συμμετοχή των γυναικών στη διαδικασία της μετανάστευσης δεν αποτελεί ένα σύγχρονο φαινόμενο, βέβαια ο παράγοντας «φύλο» δεν έχει μελετηθεί εκτενώς στο πλαίσιο της μεταναστευτικής διαδικασίας καθώς μέχρι τη δεκαετία του '80 ο μόνος τύπος μετανάστευσης που συνδεόταν με τις γυναίκες ήταν αυτός της οικογενειακής επανένωσης. Η γυναίκα παρουσιάζεται να έχει ένα παθητικό ρόλο όπου δεν μετακινείται και ενεργεί μόνο στα στενά πλαίσια του οίκου και της φροντίδας της οικογένειας. Η κατάσταση αυτή μεταβάλλεται με την εμφάνιση ενός νέου όρου στη βιβλιογραφία, της «θηλυκοποίησης της μετανάστευσης». Βγάζει τις μετανάστριες από την «αορατότητα» αναγνωρίζοντας την αυτόνομη μετακίνησή τους και την έμφυλη διάσταση της μετανάστευσης.

Η παρούσα εργασία εκπονήθηκε στη βάση κυρίως βιβλιογραφικής έρευνας με σκοπό τη μελέτη και την ανάπτυξη του φύλου στη διαδικασία της μετανάστευσης, του κοινωνικού αποκλεισμού που βιώνουν στην χώρα υποδοχής και τα δεδομένα και τις πολιτικές που θεσπίστηκαν στο μεταναστευτικό πλαίσιο στις χώρες τις ΕΕ. Κρίνεται σημαντικό στο σημείο αυτό να αναφερθεί ότι στη παρούσα εργασία λαμβάνονται υπόψιν μόνο οι γυναίκες μετανάστριες και όχι οι πρόσφυγες. Μεγάλο τμήμα της εργασίας προέκυψε από πρωτότυπες έρευνες οι οποίες αξιοποιήθηκαν, δευτερογενείς πηγές (ευρωπαϊκά κείμενα, δημοσιεύσεις από διεθνείς και ευρωπαϊκούς οργανισμούς, επιστημονικά άρθρα κλπ.) και αποτίμηση της ήδη υπάρχουσας βιβλιογραφίας.

Η διπλωματική εργασία διαρθρώνεται σε πέντε κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο, παρουσιάζεται το ιστορικό, εννοιολογικό-θεωρητικό πλαίσιο της μετανάστευσης, του φύλου και της ταυτότητας του «ξένου». Για τη πληρέστερη μελέτη και κατανόηση του μεταναστευτικού φαινομένου αναπτύσσουμε περαιτέρω τις θεωρίες και τα μοντέλα μετανάστευσης

Στη συνέχεια, στο δεύτερο κεφάλαιο, αναλύεται η γυναικεία μετανάστευση και πιο συγκεκριμένα η θηλυκοποίησή της, η οποία ενισχύθηκε από την κοινωνική θεωρία του φεμινισμού. Η εισαγωγή των φεμινιστικών θεωριών στο μεταναστευτικό πεδίο βοήθησε ώστε το φύλο να συμπεριληφθεί ως βασικός παράγοντας έρευνας και μελέτης στη μεταναστευτική διαδικασία αλλά και ανέδειξε τη γυναίκα μετανάστρια ως μια αυτόνομη ενεργή οντότητα. Στο σημείο αυτό αναφέρονται οι λόγοι που οδήγησαν τις γυναίκες να φύγουν από την πατρίδα τους, τονίζοντας για μια ακόμη φορά τα οικονομικά κίνητρα που ωθούν τις μετανάστριες στη μετακίνηση και την αναζήτηση ενός καλύτερου επιπέδου διαβίωσης ενώ πιο συγκεκριμένα εξετάζουμε το φαινόμενο της οικογενειακής επανένωσης και τους μεικτούς γάμους

Στο τρίτο κεφάλαιο, παρουσιάζεται η θέση των μεταναστριών στη χώρα υποδοχής και ο κοινωνικός αποκλεισμός που υφίστανται σε πολλούς τομείς, όπως στην αγορά εργασίας και στο δημόσιο χώρο. Οι δυσμενείς συνθήκες που βιώνουν συμβάλλουν στην ανάπτυξη παράτυπων κυκλωμάτων, όπως είναι το φαινόμενο του trafficking αλλά και εργασιών με άτυπο χαρακτήρα όπως είναι η έμμησθη οικιακή εργασία/ υπηρεσίες φροντίδας.

Στο τέταρτο κεφάλαιο, εστιάζουμε στο νομοθετικό πλαίσιο της μετανάστευσης και πιο συγκεκριμένα στα χαρακτηριστικά σύνθεσης του μεταναστευτικού πληθυσμού στην ΕΕ και στις πολιτικές, νομοθεσίες που ενσωματώνουν το φύλο εισάγοντας και αναδεικνύοντας τις διαστάσεις του έμφυλου ζητήματος στο μεταναστευτικό φαινόμενο.

Τέλος, στο πέμπτο κεφάλαιο μελετώνται οι καλές πρακτικές ένταξης των γυναικών μεταναστών στην κοινωνία, παρουσιάζοντας τα μοντέλα ένταξης και τα προγράμματα ενταξιακού χαρακτήρα που έχουν υλοποιηθεί σε ευρωπαϊκό επίπεδο, σε χώρες όπως η Ιταλία, Σουηδία και Γερμανία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ

1.1 Ορισμός και αίτια της μετανάστευσης

Η μετανάστευση είναι ένα σύνθετο, πολυδιάστατο και περίπλοκο φαινόμενο καθώς εμπλέκει και επηρεάζει όλες τις πτυχές μιας κοινωνίας. Στο πέρασμα των χρόνων έχουν δοθεί αρκετοί ορισμοί για την μετανάστευση που έχουν ως στόχο την κατανόηση και την προσέγγιση του φαινομένου καθώς συνεχώς εξελίσσεται και διαμορφώνεται ανάλογα με τις εκάστοτε κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές και πολιτιστικές συνθήκες.

Ο Smith εξέτασε το φαινόμενο από την οικονομική του πτυχή, ανέφερε ότι μέσω της μετανάστευσης τα άτομα προσπαθούν να βελτιώσουν το βιοτικό τους επίπεδο (Λυμπεροπούλου, 2007). Σύμφωνα με τον κοινωνιολόγο Eisenstand, αναφέρεται στη μετανάστευση ως *«τη φυσική μετάβαση ενός ατόμου ή μιας ομάδας από μια κοινωνία σε μια άλλη»*. Ενώ ένας ακόμη κλασικός ορισμός της, είναι αυτός που διατυπώθηκε από τον Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης και την ορίζει *«ως τη διαδικασία της μετακίνησης, είτε διαπερνώντας διεθνή σύνορα είτε εντός της επικράτειας ενός κράτους, και αφορά οικονομικούς μετανάστες, πρόσφυγες, εκτοπισμένα και ξεριζωμένα άτομα»* (Ι.ΜΕ.ΠΟ, 2008).

Με τον όρο «μετανάστης», αναφερόμαστε στο άτομο ή σε μια ομάδα ατόμων οι οποίοι μετακινούνται σε μια άλλη χώρα με σκοπό την βελτίωση των συνθηκών διαβίωσής τους. Σήμερα η μετανάστευση συνδέεται κυρίως με οικονομικά και κοινωνικά κίνητρα με βασικό χαρακτηριστικό της την γεωγραφική κινητικότητα. Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών ορίζει *«ως μετανάστη/ρια το άτομο το οποίο μένει μακριά από τη χώρα που γεννήθηκε για περισσότερο από 12 μήνες* (ΟΗΕ, 2005)».

Οι μετανάστες διακρίνονται σε αλλοδαπούς,- σε αυτούς δηλαδή που δεν είναι υπήκοοι της χώρας στην οποία βρίσκονται, ή ημεδαπούς - αυτοί που έχουν πολιτογραφηθεί ή έχουν αποκτήσει την υπηκοότητα της χώρας υποδοχής γιατί γεννήθηκαν εκεί (Τριανταφυλλίδου, 2010). Μια ακόμη κατηγορία είναι αυτή των παλιννοστούντων, όπου στην περίπτωση αυτή τα άτομα επιστρέφουν στην χώρα προσέλευσής τους και τέλος, οι μετανάστες/ριες οικογενειακής επανένωσης που συνήθως τα εξαρτώμενα μέλη μιας οικογένειας, δηλαδή οι γυναίκες και τα παιδιά μεταναστεύουν

ακολουθώντας τον σύζυγο και την οικογένειά τους (Μετανάστευσης και Ασύλου, 2019). Η μετανάστευση μπορεί να είναι ατομική ή ομαδική, νόμιμη ή παράνομη, εσωτερική ή εξωτερική, αναγκαστική ή εκούσια.

Στη προσπάθεια να εξερευνηθούν και να εξηγήσουν τις αιτίες μετακίνησης των ατόμων αναπτύχθηκαν οι παράγοντες έλξης και απώθησης. Αποτελούν τους βασικούς λόγους ώθησής των μεταναστών στις χώρες υποδοχής και αποστολής αντίστοιχα. Ένας από τους κυρίαρχους λόγους μετανάστευσης είναι η εύρεση καλύτερης εργασίας με περισσότερες αποδοχές. Σημαντικοί παράγοντες έλξης των μεταναστών στον οικονομικό τομέα, είναι οι υψηλότεροι μισθοί, η αυξημένη προσφορά εργασίας, η βελτίωση του βιοτικού τους επιπέδου. Αντίθετα οι λόγοι απώθησής τους από την χώρα προέλευσής είναι η φτώχεια, η ανεργία και οι χαμηλοί μισθοί που κάνουν δύσκολη την διαβίωσή τους στον τόπο κατοικίας τους. (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο χ.χ). Βέβαια, η παγκοσμιοποιημένη οικονομία και η υπερεθνική κίνηση του κεφαλαίου υποβοηθούν την μετανάστευση καθώς δημιουργούνται νέες μεταναστευτικές ροές αλλά αυξάνεται και η ζήτηση για ξένο εργατικό δυναμικό (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2020).

Σημαντικά είναι επίσης και τα κοινωνικά, πολιτικά και θρησκευτικά αίτια. Στις περιπτώσεις αυτές όπως έχουμε ήδη αναφέρει το άτομο διώκεται ή αναγκάζεται να φύγει από την χώρα προέλευσής του λόγω ένοπλων συγκρούσεων αλλά και για θρησκευτικούς, πολιτικούς, φυλετικούς λόγους (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2020). Τέλος, οι ακραίες περιβαλλοντικές αλλαγές τα τελευταία χρόνια υπήρξε αιτία για την μετακίνηση πληθυσμιακών ομάδων εντός και εκτός της χώρας τους. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης (2007) περιβαλλοντικοί μετανάστες είναι *«τα άτομα που, εξαιτίας εξαναγκαστικών αιτιών, ξαφνικών ή σταδιακών αλλαγών στο περιβάλλον οι οποίες επηρεάζουν δυσμενώς τις ζωές ή τις συνθήκες διαβίωσής τους, είναι υποχρεωμένα να εγκαταλείψουν τις εστίες τους ή το επιλέγουν - είτε προσωρινά, είτε μόνιμα- και τα οποία μετακινούνται μέσα στα όρια της χώρας τους ή διασυνοριακά»*.

1.2 Θεωρίες και μοντέλα μετανάστευσης

Στο πέρασμα του χρόνου έχουν γίνει πολλές προσπάθειες ορισμού του φαινόμενο της μετανάστευσης. Έχουν διατυπωθεί αρκετές θεωρίες οι οποίες δίνουν έμφαση σε διαφορετικά επίπεδα ανάλυσης (ατομικό, εθνικό, διεθνές επίπεδο) και άλλες τονίζουν τις αιτίες μετανάστευσης,

άλλες τους ατομικούς και δομικούς παράγοντες. Οι βασικότερες θεωρίες που αναπτύχθηκαν με τη πάροδο των χρόνων για το μεταναστευτικό φαινόμενο μπορούν να ομαδοποιηθούν σε δύο προσεγγίσεις, τις κλασικές- νεοκλασικές και τις ιστορικές-δομικές. Οι νεοκλασικές θεωρίες εστιάζουν στους οικονομικούς παράγοντες της μετανάστευσης όπου τα άτομα μετακινούνται με σκοπό να βελτιώσουν τις συνθήκες διαβίωσης αυτών και των οικογενειών τους, ενώ οι δομικές θεωρίες εστιάζουν στην άνιση κατανομή της πολιτικής και οικονομικής εξουσίας και στο πως η μετανάστευση στο πλαίσιο αυτό γίνεται μηχανισμός για την κινητοποίηση φθηνού εργατικού δυναμικού για το κεφάλαιο (Κ.Ε.Θ.Ι 2007, Kofman E. et al 2000).

Νεοκλασική θεωρία

Σε μακροοικονομικό επίπεδο η νεοκλασική προσέγγιση υποστηρίζει ότι βασική αιτία της μετανάστευσης αποτελούν οι γεωγραφικές διαφορές στη προσφορά και ζήτηση εργασίας. Το εργατικό δυναμικό μεταναστεύει από τις χαμηλόμισθες στις υψηλόμισθες χώρες με σκοπό την οικονομική τους ανέλιξη. Παράλληλα και αντίθετα με την ροή των εργατών αναπτύσσεται και η ροή του επενδυτικού κεφαλαίου προς τη φτωχή σε κεφάλαιο χώρα. Στη ροή αυτή περιλαμβάνονται και οι υψηλά καταρτισμένοι εργαζόμενοι οι οποίοι μετακινούνται από τις πλούσιες στις φτωχές σε κεφάλαιο χώρες με σκοπό υψηλότερες απολαβές (Massey, 1993).

Οι νεοκλασικές προσεγγίσεις βασίζονται στο σχήμα της προσφοράς και ζήτησης και της ομαλής λειτουργίας της ελεύθερης αγοράς εργασίας. Οι μετανάστες στο πλαίσιο αυτό, μεταναστεύουν με σκοπό να βελτιώσουν τις συνθήκες διαβίωσής τους και γι' αυτό το λόγο μετακινούνται σε περιοχές όπου οι μισθοί και η απασχόληση παρουσιάζουν συγκριτικά πλεονάσματα. Επιλέγουν δηλαδή να μετακινηθούν προς την αγορά εργασίας που θα εξυπηρετήσει καλύτερα τα συμφέροντά τους. Από μικροοικονομική σκοπιά, η μετανάστευση είναι αποτέλεσμα ατομικής απόφασης και δίνει έμφαση στους οικονομικούς παράγοντες της μετακίνησης. Το άτομο δρα και λειτουργεί ορθολογικά με σκοπό να πετύχει την μεγιστοποίηση των ωφελειών του, υπολογίζει το κόστος και το όφελος της μετακίνησής του. Μεταναστεύει στον τόπο που είναι πιο παραγωγικό με βάση τις δεξιότητές του. Ο Smith (1954) μάλιστα, στο πλαίσιο αυτό πρότεινε τη δημιουργία μιας ενιαίας αγοράς εργασίας η οποία θα επέτρεπε τη μετακίνηση των πληθυσμών σε περιοχές όπου η ζήτηση

εργατικού δυναμικού είναι υψηλότερη από την προσφορά, ώστε με αυτό τον τρόπο η μετανάστευση να συμβάλλει στην εξισορρόπηση τους (Massey, 1993).

Βέβαια οι νεοκλασικές θεωρίες έχουν δεχθεί και πολλές κριτικές κυρίως γιατί δίνουν έμφαση μόνο στους οικονομικούς παράγοντες της μετανάστευσης. Δεν μεταναστεύουν μόνο για οικονομικούς λόγους ούτε μόνο οι φτωχότεροι. Υπάρχουν και άλλοι πολιτιστικοί, κοινωνικοί και ιστορικοί λόγοι που η θεωρία αυτή αδυνατεί να εξηγήσει καθώς εστιάζει στο ατομικό επίπεδο. Η νεοκλασική προσέγγιση δεν λαμβάνει υπόψη το ρόλο της οικογένειας και του νοικοκυριού καθώς μόνο το άτομο μπορεί να πάρει αποφάσεις. Η βασική κριτική που δέχθηκε είναι ότι βασίζεται σε μη ρεαλιστικές παραδοχές γιατί είναι δύσκολο, αν όχι αδύνατο για κάποιον να έχει τις κατάλληλες γνώσεις για όλες τις λειτουργίες της αγοράς εργασίας. Τέλος, η γυναίκα στη θεωρία αυτή απουσιάζει πλήρως καθώς ορίζει τον άντρα ως μετανάστη, ο οποίος είναι υπεύθυνος για όλες τις αποφάσεις και την επιβίωση της οικογένειας ενώ η γυναίκα εμφανίζεται να κατέχει μια θέση εξάρτησης από τον άντρα.

Τα νέα οικονομικά

Μια πιο πρόσφατη θεωρία η οποία άρχισε να σχηματίζεται την δεκαετία του '80 είναι αυτή των Νέων Οικονομικών της μετανάστευσης. Σύμφωνα με την θεωρία αυτή, βασική μονάδα ανάλυσης δεν είναι το άτομο, όπως υποστηρίζονταν στην νεοκλασική θεωρία, αλλά το νοικοκυριό - η οικογένεια. Δρουν συλλογικά μέσα στο πλαίσιο αυτό, με σκοπό να μεγιστοποιήσουν τα οφέλη τους αλλά και για να προστατευτούν από το ρίσκο και τους κινδύνους (Stark, Bloom 1985). Καταλυτικός παράγοντας για την απόφαση της μετακίνησης είναι η οικονομική και κοινωνική κατάσταση του νοικοκυριού ενώ δεν είναι απαραίτητο να μεταναστεύσει όλη η οικογένεια. Αφού μελετήσουν τις κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες, κάποια μέλη παραμένουν στην χώρα καταγωγής τους και εργάζονται εκεί ενώ άλλα μετακινούνται σε χώρες του εξωτερικού. Στην περίπτωση μάλιστα που η εγχώρια αγορά εργασίας δεν επιφέρει τα απαιτούμενα οικονομικά οφέλη η οικογένεια μπορεί να βασιστεί στα εμβάσματα που αποστέλλουν τα μέλη που έχουν μεταναστεύσει (Massey, 1993).

Η συγκεκριμένη ανάλυση αφορά τις αναπτυσσόμενες χώρες καθώς στις αναπτυγμένες χώρες οι κίνδυνοι και τα ρίσκα της απώλειας μέρους ή ολόκληρου του οικογενειακού εισοδήματος

αντιμετωπίζονται μέσα από ιδιωτικούς ή δημόσιους θεσμούς ασφάλισης. Επιπλέον, η μετανάστευση στο πλαίσιο της θεωρίας των Νέων Οικονομικών συνδέεται με τη θέση του νοικοκυριού στην κατανομή του εισοδήματος αλλά και με το εισόδημα των άλλων νοικοκυριών. Πιο συγκεκριμένα, μέλη ενός νοικοκυριού μεταναστεύουν για να αυξήσουν το σχετικό τους εισόδημα, αυτό δηλαδή σε σύγκριση με τα άλλα νοικοκυριά.

Η θεωρία των Παγκόσμιων συστημάτων

Η θεωρία αυτή αναπτύσσεται το 1974 όταν ο Wallerstein υποστήριξε ότι η μετανάστευση είναι μια φυσική επίπτωση των διαταραχών και των ανακατατάξεων που συμβαίνουν αναπόφευκτα στην διαδικασία της καπιταλιστικής ανάπτυξης. Χώρισε τις χώρες, σε χώρες πυρήνες- κέντρο, εγγύς περιφέρεια και περιφέρεια. Με βάση τη θεωρία αυτή, μεταναστευτικές ροές ξεκινούν από τις φτωχές χώρες της παγκόσμιας περιφέρειας και οι εργάτες αναζητούν διέξοδο προς τα πλούσια κράτη του κέντρου, όπου και συσσωρεύεται το μεγαλύτερο μέρος του παραγόμενου πλούτου και του υψηλού ανθρώπινου κεφαλαίου. Ισχυρίστηκε ότι η μετανάστευση είναι επακόλουθο της παγκοσμιοποίησης και η διόγκωση του φαινομένου προκύπτει λόγω της αύξησης της οικονομικής αλληλεξάρτησης μεταξύ των κρατών. Στη θεωρία των παγκόσμιων συστημάτων λοιπόν, η μεταναστευτική διαδικασία σχηματίζεται στο πλαίσιο της παγκόσμιας αγοράς εργασίας και εξαρτάται από τη δυναμική της αγοράς και τη δομή της παγκόσμιας οικονομίας (Wallerstein, 2004).

Θεωρία της διττής αγοράς εργασίας

Η θεωρία της διττής αγοράς εργασίας αναπτύχθηκε από τον Piore (1979) και τονίζει πως η απόφαση για μετανάστευση δεν καθορίζεται από το άτομο αλλά από τη ζήτηση εργασίας στις ανεπτυγμένες χώρες και όχι την προσφορά. Πιο συγκεκριμένα μεταναστεύουν προς τις ανεπτυγμένες χώρες επηρεασμένοι από τους παράγοντες έλξης, με σκοπό την βελτίωση των οικονομικών και κοινωνικών τους συνθηκών. Απασχολούνται σε κλάδους εντάσεως εργασίας ενώ οι γηγενείς κάνουν διαφορετικές δουλειές, καλοπληρωμένες (Massey et al, 1993). Παρατηρείται ένα διπλό πρότυπο οικονομικής οργάνωσης, ένα τύπο έντασης κεφαλαίου όπου χρησιμοποιείται

τόσο η εξειδικευμένη όσο και η ανειδίκευτη εργασία και ένα ακόμη όπου επικρατεί το ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό. Η ζήτηση για την μεταναστευτική εργασία είναι δομική και ευέλικτη και αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό των μεταβιομηχανικών κοινωνιών.

Θεωρία δικτύων

Η θεωρία των δικτύων περιγράφει το πώς αναπτύσσεται η μετανάστευση μέσα στο χώρο και χρόνο και τα μεταναστευτικά δίκτυα που σχηματίζονται σε κάθε χώρα προορισμού. Δηλαδή, τα κριτήρια επιλογής μετανάστευσης σε μία συγκεκριμένη χώρα δεν σχετίζονται με μισθολογικούς και οικονομικούς λόγους αλλά κυρίως με την ύπαρξη δικτύων τα οποία θα τους εξασφαλίσουν μια ασφαλή μετακίνηση και μια πιο εύκολη προσαρμογή στα νέα δεδομένα με τα οποία θα έρθουν αντιμέτωποι στο νέο τόπο. Η θεωρία αυτή λοιπόν δίνει μια άλλη οπτική στο φαινόμενο της μετανάστευσης καθώς εξετάζεται κυρίως η κοινωνική πλευρά του φαινομένου (Massey et al, 1993).

1.3 Ορισμός του φύλου

Όταν ακούμε τη λέξη φύλο το πρώτο πράγμα που μας έρχεται στο μυαλό, λανθασμένα ή μη, είναι το βιολογικό φύλο (sex), δηλαδή οι βιολογικές κατηγορίες του «άνδρα» και της «γυναίκας». Το βιολογικό φύλο αναφέρεται ξεκάθαρα στο μοριακό και γενετικό μας υλικό με το οποίο γεννιόμαστε. Παραπέμπει στην βιολογική ανατομία του ατόμου και στα διαφορετικά βιολογικά χαρακτηριστικά του αρσενικού και θηλυκού γένους. Με την εμφάνιση των πρώτων φεμινιστικών κινημάτων τη δεκαετία του '70 γίνεται αναφορά και στο κοινωνικό φύλο. Για να γίνει ακόμη πιο κατανοητή αυτή η διπλή διάσταση του φύλου, η κοινωνιολόγος Ann Oakley (1972) εισάγει τους όρους sex και gender για το βιολογικό και κοινωνικό φύλο αντίστοιχα, όπου το βιολογικό φύλο περιγράφεται με τα επίθετα «θηλυκό» και «αρσενικό» ενώ το κοινωνικό φύλο με το «ανδρικό» και «γυναικείο». (Μακρή - Τσιλιπάκου, 2010). Χαρακτηριστικό του κοινωνικού φύλου είναι ότι δεν αποτελεί ένα σταθερό στοιχείο, σε αντίθεση με το βιολογικό φύλο, το οποίο αποτελεί μια σταθερή έννοια στο πέρασμα του χρόνου. Το κοινωνικό φύλο εξελίσσεται και μεταβάλλεται κάθε φορά, αναλόγως τις κοινωνικές συνθήκες και τα στερεότυπα που κυριαρχούν στην εκάστοτε

κοινωνία. Επηρεάζεται άμεσα από τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά και τις παραδόσεις κάθε κουλτούρας (Connell, 2006).

Η θεωρία του βιολογικού ντετερμινισμού κυριάρχησε τα πρώτα χρόνια με σύμμαχο την επιστήμη. Προτάθηκε από τον August Weismann το 1892 σε μια προσπάθεια μελέτης της φύσης και της κοινωνίας. Όσον αφορά το φύλο, υποστήριξε ότι το βιολογικό και κοινωνικό φύλο ταυτίζονται και ότι η συμπεριφορά και τα χαρακτηριστικά του ατόμου καθορίζονται από βιολογικούς και όχι περιβαλλοντικούς παράγοντες. Συνέδεαν κάθε κοινωνική συμπεριφορά με το βιολογικό φύλο το οποίο αποτελεί βιολογικό γνώρισμα του ανθρώπου. Επίσης ο βιολογικός ντετερμινισμός ενίσχυσε την διάκριση όσον αφορά τα δικαιώματα των γυναικών και την ανωτερότητα του ανδρικού φύλου στηριζόμενος πάντα στους βιολογικούς παράγοντες. (Godelier, Maurice, 2008). Για παράδειγμα ο Patrick Geddes (1989), σύμφωνα με τα επιστημονικά του δεδομένα υποστήριξε ότι οι γυναίκες εξοικονομούν ενέργεια γι' αυτό είναι παθητικές και συντηρητικές ενώ οι άνδρες καταναλώνουν ενέργεια και έτσι είναι πιο ενεργητικοί και πιο κατάλληλοι να ασχοληθούν με πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα. Αυτοί οι βιολογικοί ισχυρισμοί χρησιμοποιήθηκαν λοιπόν ώστε να αποκλείσουν τις γυναίκες από το πολιτικό βίο και να εξηγήσει τις διαφορετικές συμπεριφορές των ανδρών/ γυναικών (Burke Meghan A., και David G. Embrick, 2008).

Φυσικά η θεωρία του βιολογικού ντετερμινισμού δέχθηκε αμέτρητες κριτικές και αμφισβητήθηκε από τις φεμινίστριες οι οποίες υποστήριζαν ότι το φύλο είναι ένα κοινωνικό επίτευγμα και οι συμπεριφορικές διαφορές δεν έχουν βιολογικά αλλά κοινωνικά αίτια. Επέκριναν τις βιολογικές θεωρίες που κυριαρχούσαν μέχρι τότε, το απόλυτο χαρακτήρα που απέδιδε σε κάθε χαρακτηριστικό του φύλου και προσπάθησαν να εισάγουν μια κοινωνική αντίληψη για τις έμφυλες διαφορές και ρόλους. Το κοινωνικό φύλο είναι μια πολιτισμική και κοινωνική κατασκευή και χρησιμοποιείται για να περιγράψει κοινωνικά χαρακτηριστικά της θηλυκότητας και της αρρενωπότητας, τα οποία αποδίδονται στα άτομα στερεοτυπικά, βάση των ρόλων και συμπεριφορών που κυριαρχούν στην κοινωνία για τον άνδρα και τη γυναίκα. Ισχυρίστηκαν, ότι ουσιαστικό ρόλο κατέχει η κοινωνικοποίηση των ατόμων σε όλα τα πεδία της κοινωνίας. Η φεμινιστική προσέγγιση υποστηρίζει ότι υπάρχει το βιολογικό φύλο και πάνω σε αυτό διαμορφώνεται μια κοινωνική αντίληψη, η οποία σχηματίζεται μέσω της οικογένειας, των κοινωνικών σχέσεων, του σχολείου κλπ. και καθορίζει τη συμπεριφορά και τους ρόλους των ανδρών και των γυναικών αντίστοιχα. Άλλωστε όλες οι φεμινιστικές θεωρίες προσέγγισαν τη θέση

των γυναικών με όρους κοινωνικούς (Στρατηγάκη, 2007). Έθεσαν ως βασικό τους στόχο να καταφέρουν να αναδείξουν την κοινωνική κατασκευή του όρου «γυναίκα» όπως και όλων των φυσικών ιδιοτήτων που τους αποδίδονται βασισμένοι στα πολιτιστικά χαρακτηριστικά της κάθε κοινωνίας.

Η Αμερικανίδα φιλόσοφος, Judith Butler (1990) υποστήριξε την άρση της διάκρισης του βιολογικού και κοινωνικού φύλου. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρει ότι η ερμηνεία του βιολογικού φύλου συσχετίζεται με τα πολιτισμικά νοήματα του κοινωνικού φύλου και ότι η διαφορά των δυο φύλων είναι πολιτισμικά και κοινωνικά κατασκευασμένη καθώς ο προορισμός του κάθε ανθρώπου δημιουργείται από την κουλτούρα και όχι τη βιολογία. Επίσης αναφέρει χαρακτηριστικά ότι *«το φύλο δεν εγγράφεται παθητικά πάνω στο σώμα μας»* τονίζοντας μια ακόμη φορά ότι δεν αποτελεί ένα φυσικό δεδομένο αλλά είναι επίκτητο και μεταβάλλεται, σχηματίζεται μέσα στο πολιτισμικό πεδίο από τους ίδιους τους δρώντες, άντρες και γυναίκες. (Judith Butler et al Στρατηγάκη, 2007). Στο ίδιο πλαίσιο θεωριών μάλιστα κινείται και ο ιστορικός Γερμανός Gisela Bock (1989), ο οποίος ορίζει ως κοινωνικό φύλο *«το σύνολο κοινωνικά προσδιορισμένων έμφυλων ρόλων καθώς και το σύστημα ιδεών και ιδεολογικών αναπαραστάσεων που χαρακτηρίζουν πολιτισμικά το αρσενικό και το θηλυκό και κατασκευάζουν τις ταυτότητες του Φύλου»*. Τη δεκαετία του '90 οι θεωρίες που επικρατούν τείνουν να αποδημήσουν τα έμφυλα δίπολα «άνδρας-γυναίκα», «ανδρισμός-θηλυκότητα» υποστηρίζοντας ότι κάθε έμφυλος διαχωρισμός αποτελεί μια κοινωνική κατασκευή και συνεπώς το δίπολο βιολογικού-κοινωνικού φύλου αποκτά νόημα μόνο στη μεταξύ τους σχέση, δεν υπάρχει ανδρικό χωρίς γυναικείο και αντίστροφα.

Μια ακόμη προσπάθεια προσέγγισης και ανάλυσης της σχέσης του βιολογικού και κοινωνικού φύλου έκανε η Gayle Rubin (1975), φεμινίστρια ανθρωπολόγος, η οποία ανέφερε χαρακτηριστικά ότι *«το βιολογικό φύλο φιλτράρεται μέσα από τους κυρίαρχους πολιτισμικούς κώδικες που ρυθμίζουν τις αποδεκτές συμπεριφορές των ανδρών και των γυναικών»* (Connell, 2006). Στη θεωρία αυτή είναι έντονο το χαρακτηριστικό της καταπίεσης, καθώς τα φύλα και ειδικά οι γυναίκες καλούνται να ακολουθήσουν τις καταπιεστικές κοινωνικές νόρμες των βιολογικά έμφυλων διαφορών, όπως το βαθμό νοικοκυροσύνης που πρέπει να χαρακτηρίζει μια γυναίκα, τον τρόπο που μιλάει, το μητρικό ρόλο που πρέπει να επιτελέσει κλπ. Ξεχωριστή αναφορά οφείλουμε

να κάνουμε στην φιλόσοφο, φεμινίστρια Simon de Bouvoir¹ η οποία με το σημαντικό της έργο με τίτλο «Το Δεύτερο Φύλο» (1949) ήταν η πρώτη που προσπάθησε να ερμηνεύσει τη θέση της γυναίκας στη κοινωνία με φάση το βιολογικό-κοινωνικό φύλο. Με την εμβληματική φράση «γυναίκα δεν γεννιέσαι, γίνεσαι» δεν αμφισβητεί τους βιολογικούς νόμους και τα ανατομικά χαρακτηριστικά αλλά κυρίως τονίζει τους κοινωνικούς ρόλους και τους ηθικούς κανόνες που κατασκευάζονται στην εκάστοτε κοινωνία και εν συνεχεία επιβάλλονται ως έκφραση της θηλυκότητας στη γυναίκα (Connell, 2006). Τις αναπαραστάσεις δηλαδή, κοινωνικών συμπεριφορών και προτύπων που υλοποιούν το φύλο και λανθασμένα τα ενστερνίζονται ως φυσικά χαρακτηριστικά τους.

Το φύλο είναι ένα αιώνιο ζήτημα το οποίο θα απασχολεί τους θεωρητικούς και όλες τις κοινωνίες. Στο πέρασμα των χρόνων όπως είδαμε έχουν δοθεί αρκετοί ορισμοί σε μια προσπάθεια καλύτερης κατανόησης και προσέγγισης του ζητήματος αυτού, και βέβαια το περιεχόμενο του αναδεικνύει κάθε φορά τις σχέσεις εξουσίας που διαμορφώνονται από το κοινωνικό πλαίσιο. Ακόμα και σήμερα παρά το γεγονός ότι γίνονται προσπάθειες για την εξάλειψη της ανισότητας των δύο φύλων βασισμένη στα βιολογικά είτε κοινωνικά χαρακτηριστικά, υφίστανται στερεοτυπικές αντιλήψεις περί των έμφυλων ρόλων που περιθωριοποιούν τις γυναίκες και τους άνδρες αντίστοιχα, σε κοινωνικά και πολιτιστικά πεδία, όπως η εργασία, η πολιτική κλπ.

1.4 Η ταυτότητα του ξένου

Ο ορισμός της «ταυτότητας» και η πλήρης κατανόηση του περιεχομένου αποτελεί μια δύσκολη διαδικασία καθώς η ταυτότητα δεν είναι κάτι σταθερό αλλά αντιθέτως μεταβάλλεται και διαμορφώνεται καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής μας. Η έννοια της ταυτότητας είναι πολυδιάστατη καθώς τη χρησιμοποιούμε για την ανάλυση πολλών και διαφορετικών εννοιών σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο αλλά και διεπιστημονική καθώς εξετάζεται από πολλές κοινωνικές επιστήμες όπου η καθεμία επικεντρώνεται σε διαφορετικά επιμέρους στοιχεία έχοντας βέβαια ως βασική-κεντρική έννοια τον «εαυτό» (Fitzgerald, 1993).

---

¹ Simon de bouvoir, The Second Sex (1949).

Με τον όρο «ταυτότητα» αναφερόμαστε στα στοιχεία εκείνα που κάνουν κάθε άνθρωπο ξεχωριστό, μοναδικό, δηλαδή στην ξεχωριστή πορεία της ζωής του και στα επιτεύγματα του μέσα στον χρόνο. Η «προσωπική ταυτότητα» τονίζει τα διαφορετικά χαρακτηριστικά του ατόμου, την αποκλειστικότητα της ατομικής του ύπαρξης και τη μοναδικότητα του απέναντι στον πλουραλισμό των διαφορετικών μονάδων και ομάδων. Η διαμόρφωση της κάθε ταυτότητας βέβαια προκύπτει από την άμεση αλληλεπίδραση του ατομικού και κοινωνικού πλαισίου της, του «εγώ με το άλλο». Η ατομική ταυτότητα συνδιαλέγεται με τις κοινωνικές ταυτότητες επηρεαζόμενες από διάφορους κοινωνικούς, πολιτικούς, πολιτισμικούς παράγοντες (Αβδελά, 1994).

Στο κοινωνιολογικό πλαίσιο η ταυτότητα αναφέρεται ως διαδικασία με την οποία ο «εαυτός» συγκροτείται σε σχέση με τον «άλλο». Συνδέεται άμεσα με τη κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκει και τους ρόλους που το άτομο κατέχει με βάση την θέση του στην ομάδα και τις κοινωνικές του επαφές με το «άλλο». Ουσιαστικά αναφερόμαστε στην «κοινωνική ταυτότητα» του ατόμου που υποδηλώνει ότι το άτομο ανήκει σε συλλογικότητες, κοινωνικές ομάδες, οι οποίες με τη σειρά τους αποτελούν κομμάτι ενός πολύπλοκου κοινωνικού συστήματος. Στο πλαίσιο αυτό το άτομο εσωτερικεύει συμπεριφορές των «άλλων» ως προς αυτό, διαμορφώνοντας έτσι όλες εκείνες τις εσωτερικευμένες αναπαραστάσεις που χαρακτηρίζουν τη συμπεριφορά των ευρύτερων κοινωνικών ομάδων (Αβδελά, 1994).

Οι ομάδες στις οποίες μπορεί να ανήκει ένα άτομο συμβάλλει στην κοινωνικοποίησή του, ενώ παράλληλα σχηματίζονται διάφορες ταυτότητες ανάλογα με τους ρόλους που κατέχει στην κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκει και το περιβάλλον στο οποίο δραστηριοποιείται. Σκοπός βέβαια κάθε μονάδας είναι μέσω της ταυτότητας την οποία διαμορφώνει, να καταφέρει να ενταχθεί στην κοινωνία και να υπερασπιστεί την μοναδικότητα της ύπαρξής του (Δραγώνα, 2003). Παρατηρούμε λοιπόν, ότι στη προσπάθεια μελέτης και ανάλυσης του όρου αυτού, αναδύονται τρία επίπεδα, το ατομικό, το σχεσιακό και το κοινωνικό-συλλογικό, καθιστώντας ακόμα πιο δύσκολη την πλήρη κατανόηση του σε σχέση με το εκάστοτε περιβάλλον και φανερώνει την άμεση σχέση και αλληλεπίδραση του ατόμου με την παρουσία του άλλου. Η ταυτότητα λειτουργεί σαν καθρέφτης για το άτομο και φανερώνει τον τρόπο με τον οποίο οι άλλοι τον βλέπουν και τον τρόπο με τον οποίο πιστεύει ότι τον βλέπουν οι άλλοι.

Ο μετανάστης σε μια κοινωνία, αντιμετωπίζεται σε πρώτη φάση στερεοτυπικά ως απειλή από τα μέλη της κοινωνίας υποδοχής. Προβάλλονται τα διαφορετικά χαρακτηριστικά και οι πολιτισμικές, θρησκευτικές διαφορές του «ξένου» σε σύγκριση με τις κοινωνικές ομάδες του κράτους υποδοχής. (Τσακιρίδη, 2012). Οι άνθρωποι αυτοί, με την άφιξή τους, αποκτούν μια νέα ταυτότητα, - την ταυτότητα του «ξένου» - που τους χαρακτηρίζει και τους ακολουθεί καθ' όλη τη διάρκεια διαμονής τους στην κοινωνία υποδοχής. Σύμφωνα με τον Γκόβαρη (2002) *«ως ξένος ορίζεται εκείνος που εμπίπτει σε κατηγορίες διάκρισης, προσδιορισμού και διαχωρισμού οι οποίες δημιουργήθηκαν μέσα από συγκεκριμένες ιστορικές εξελίξεις και κοινωνικές διαδικασίες»*. Ουσιαστικά δεν εμπίπτει σε κάποια ήδη υπάρχουσα κατηγοριοποίηση καθιστώντας τον απειλή και ικανό να διαταράξει την υπάρχουσα σταθερότητα του καθεστώτος. Ο «ξένος» φέρνει και κουβαλάει μαζί του στοιχεία και εμπειρίες της παλιάς του ζωής που θα τον συντροφεύουν βέβαια και σε αυτό του το ταξίδι καθώς είναι αναπόσπαστο κομμάτι του «εγώ» του και της ταυτότητάς του. Όμως, θα πρέπει να προσαρμοστεί στις νέες κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες και να αρχίσει να αποτελεί και αυτός μέρος του συστήματος. *«Όπως αναφέρει και ο Simmel (1950), «ο ξένος είναι μέλος του συστήματος όχι όμως ολοκληρωτικά προσκολλημένος»*.

Η διαδικασία της αφομοίωσης είναι πολύ δύσκολη καθώς ακόμα και σήμερα κυριαρχεί η ξενοφοβική αντιμετώπιση του «άλλου», του «αγνώστου». Το ετερόκλητο πλήθος των μεταναστών συνήθως περιθωριοποιείται από την κοινωνία αφού οι πολιτικές που ίσχυαν για χρόνια σε πολλά κράτη της Ευρώπης πρόβαλε ως κυρίαρχο στόχο τη διαφύλαξη και διατήρηση των εθνικών συνόρων και ως εκ τούτου ο «ξένος», μετανάστης δεν ήταν μέρος αυτού του σχεδίου αλλά αντιθέτως αποτελούσε πρόβλημα στην ομοιογένεια, καθαρότητα του πληθυσμού (Τσακιρίδη, 2012). Πριν καν εμφανιστεί ο «ξένος», έχει ολοκληρωτικά αποκλειστεί από τον γηγενή πληθυσμό καθώς ότι διαφορετικό και ετερόκλητο έρχεται έξω από την συμπαγή και ομοιογενή κοινωνική ομάδα αποτελεί απειλή (Σκαρπίδης, 2016). Το πρόβλημα βέβαια γιγαντώνεται ακόμα περισσότερο στην περίπτωση των παράνομων μεταναστών, αφού οι μετανάστες έρχονται αντιμέτωποι και με το νομικό καθεστώς κάθε χώρας και τις κυρώσεις που επιβάλλουν για τη παράνομη μετακίνηση στην χώρα υποδοχής.

Στο πλαίσιο αυτό, ο «ξένος» αρχίζει να αποτελεί σημαντικό κοινωνικό ζήτημα ο οποίος μάλιστα θεωρείται ότι είναι υπεύθυνος για την πλειονότητα των προβλημάτων της κοινωνίας. Οι γενικευμένες αυτές αντιλήψεις συμβάλλουν στην διαμόρφωση προκαταλήψεων και στερεότυπων

που επιβαρύνουν ακόμα περισσότερο τον μετανάστη και εμποδίζουν την ενσωμάτωση του στην κοινωνία. Αντιμετωπίζεται συνήθως ως εγκληματίας και εισβολέας ενώ στην πραγματικότητα δίνει τον δικό του αγώνα για να προσαρμοστεί στη νέα του ζωή, παρά τις δυσκολίες. Βέβαια για να γίνει αυτό χρειάζεται τη σημαντική συμβολή των κρατικών μηχανισμών σε πρώτο στάδιο και ύστερα θα ακολουθήσει και η ζύμωση των σχέσεων του «ξένου» με τον κοινωνικό του περίγυρο. Η διαδικασία αυτή απαιτεί κάποιο χρονικό διάστημα, κατά τη διάρκεια του οποίου, ο «ξένος» θα πρέπει σταδιακά να προσπαθήσει να προσαρμοστεί στο σύνολο υιοθετώντας ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά της κυρίαρχης ομάδας (Τσακιρίδη, 2012). Βασικά στοιχεία που θα τον βοηθήσουν στο να αποβάλλει αυτή την ταμπέλα και ταυτότητα, είναι η εκμάθηση της γλώσσας, στοιχείο το οποίο θα διευκολύνει την ζωή του σε όλους τους κοινωνικούς, οικονομικούς τομείς, πχ. πρόσβαση στην αγορά εργασίας και την εκπαίδευση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

2.1 Θηλυκοποίηση της μετανάστευσης

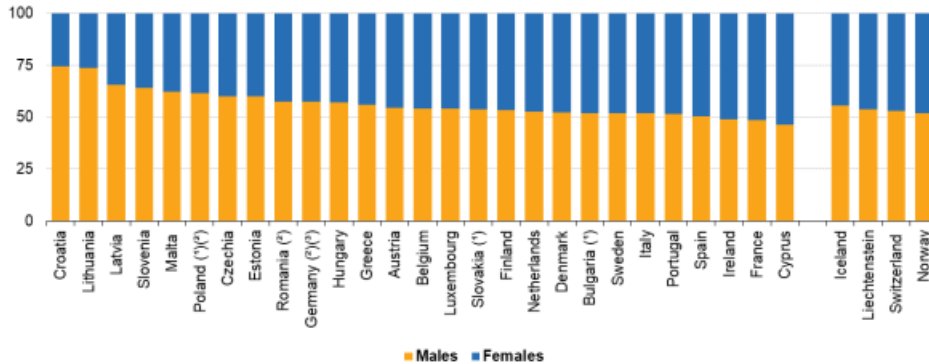
Όπως ήδη έχουμε τονίσει, η μετανάστευση είναι ένα φαινόμενο σύνθετο και πολυδιάστατο και συνεχίζει να αποτελεί σημαντικό εργαλείο μελέτης των μετακινήσεων των πληθυσμών. Κατά καιρούς έχει απασχολήσει πολλούς μελετητές, όμως τις περισσότερες φορές όταν γίνεται αναφορά στους μετανάστες δεν περιλαμβάνεται στον όρο αυτό το φύλο και πιο συγκεκριμένα, η γυναίκα μετανάστρια. Η συμμετοχή των γυναικών στην μετανάστευση δεν αποτελεί σύγχρονο φαινόμενο, βέβαια όμως όλα αυτά τα χρόνια δεν αποτέλεσε ποτέ αντικείμενο μελέτης και έρευνας, αντιθέτως έχει αγνοηθεί ο παράγοντας του φύλου στο πλαίσιο της μετανάστευσης αναγάγοντας ως μοναδικό δρώντα τον άνδρα. Οι γυναίκες μαζί με τα παιδιά παρουσιάζονται να έχουν ένα παθητικό ρόλο και να ακολουθούν τους άνδρες, «αρχηγούς» των οικογενειών, είτε να μεταναστεύουν για λόγους οικογενειακής επανένωσης δίχως να έχουν άδεια εργασίας (Carling, 2005). Βέβαια υπό το πρίσμα αυτό, η γυναίκα κατείχε έμμεσα ένα καθοριστικό ρόλο στην διαδικασία της μετανάστευσης καθώς επέτρεπε την αναχώρηση των ανδρών αναλαμβάνοντας η ίδια όλους τους ανδρικούς ρόλους στην πατρίδα (Καβουνίδη, 2002). Επιπλέον, παρουσιάζεται και μια άλλη μορφή εξαρτημένης

μετανάστευσης όπου συνήθως οι γυναίκες μεταναστεύουν με σκοπό την επίλυση οικονομικών δυσκολιών της οικογένειάς τους λειτουργώντας έτσι ως μέσο επίτευξης των οικογενειακών στόχων, παραμένοντας εξαρτημένη στην οικογενειακή τους ομάδα (Βαΐου, 2011)

Τη δεκαετία '70 και μετά εμφανίζεται ένας νέος όρος στη διεθνή βιβλιογραφία, αυτός της «θηλυκοποίησης της μετανάστευσης», ο οποίος δίνει έμφαση στις γυναίκες που μεταναστεύουν μόνες τους, όχι ως εξαρτημένα μέλη της οικογένειάς τους αλλά αντιθέτως είναι αυτόνομες και εμφανίζονται ως αρχηγοί των νοικοκυριών. Την εποχή εκείνη οι μετανάστριες αποτελούσαν σχεδόν το μισό μεταναστευτικό πληθυσμό (περίπου 150 εκ.) και παρατηρείται μια αυξητική τάση συμμετοχής τους στην αγορά εργασίας. Γυναίκες ανειδίκευτες οι οποίες μεταναστεύουν από αστικές περιοχές λόγω της φτώχειας, με σκοπό να βελτιώσουν τις συνθήκες διαβίωσης τους και της οικογένειάς τους. Στο σημείο αυτό, οφείλουμε να τονίσουμε την καταπίεση και τις ανισότητες που βίωναν οι γυναίκες μετανάστριες εξαιτίας του φύλου τους, της εθνικής τους ταυτότητας, της θέσης τους ως «ξένες» στην κοινωνία υποδοχής (ΚΕΘΙ, 2007).

Η διαφορά στα μεταναστευτικά κύματα των μεταναστριών στη σύγχρονη εποχή έγκειται όχι τόσο στα ανοδικά ποσοστά μετακίνησής τους, όσο στους νέους ρόλους που αναλαμβάνουν πια σε εργασιακό και οικονομικό επίπεδο. Στο περιβάλλον της παγκοσμιοποίησης η μετανάστρια κατέχει πια έναν πιο ενεργό οικονομικό ρόλο καθιστώντας την αυτόνομη και πιο προσαρμοστική στις νέες μεταβαλλόμενες συνθήκες. Παρατηρείται λοιπόν μια δημογραφική θηλυκοποίηση των μεταναστευτικών ροών η οποία μεταβάλλει τη φύση της μετανάστευσης. Τονίζεται πια ο ρόλος του φύλου και μετασχηματίζεται η αντίληψη που κυριαρχούσε μέχρι τότε, της παραδοσιακής θέσης των γυναικών που έμεναν πίσω στην πατρίδα φροντίζοντας την οικογένεια και το νοικοκυριό (Βεντούρα, 1963). Προβάλλεται το μοντέλο της χειραφετημένης γυναίκας που φεύγει από την χώρα καταγωγής της είτε για την προσωπική της ανέλιξη είτε για να αποδεσμευτεί από οτιδήποτε την καταδυναστεύει. Τα ποσοστά των γυναικών μεταναστών στην ΕΕ και σήμερα, παραμένουν αρκετά υψηλά όπως επιβεβαιώνεται και από τη Eurostat (2020) στο παρακάτω σχεδιάγραμμα.

Immigrants by sex, 2020 (% of all immigrants)

(*) Provisional.
(*) Estimate.
(*) Break in series.

Source: Eurostat (online data code: migr_imm2ctz)

eurostat

2.2 Φεμινισμός και μετανάστευση

Ο φεμινισμός ως οργανωμένο κίνημα εμφανίστηκε το 19^ο αι. μαζί με άλλα κινήματα γυναικών στις ΗΠΑ και τη Μεγάλη Βρετανία και στόχο είχε να αναδείξει την ανισότητα που κυριαρχούσε σε όλους τους τομείς ανάμεσα στη γυναίκα και τον άντρα. Υπό ευρεία έννοια, ο φεμινισμός αναλύει τις σχέσεις των ανθρώπων σε μια κοινωνία με βασικά σημεία αναφοράς το φύλο και την πατριαρχία. Βέβαια η απαρχή του φεμινισμού δεν είναι ξεκάθαρη καθώς δεν υπάρχει μια μοναδική θεωρία αλλά μετασχηματίζεται ιστορικά αναλόγως το θεωρητικό, πολιτικό και επιστημολογικό πλαίσιο. Σε κάθε περίπτωση κοινός σκοπός με το πέρασμα των χρόνων ήταν η ανατροπή των συνθηκών καταπίεσης και εκμετάλλευσης που βιώνουν οι γυναίκες στο πλαίσιο των πατριαρχικά δομημένων κοινωνιών (Μακρής, 2015).

Το 19^ο-20^ο αι. λαμβάνει χώρα το πρώτο κύμα του φεμινισμού όπου επηρεάστηκε βαθιά από τον Διαφωτισμό. Οι φεμινιστές υποστηρίζουν τη συμμετοχή των γυναικών στη δημόσια σφαίρα και για πρώτη φορά διεκδικούν νομική και πολιτική ισότητα (δικαίωμα ψήφου, δικαίωμα στην εκπαίδευση κλπ.). Το δεύτερο κύμα χρονολογείται το 1960-1980 οπότε και γίνεται αναφορά στη διάκριση του βιολογικού από το κοινωνικό φύλο και οι φεμινίστριες διεκδικούν πια την κατοχύρωση ευρύτερων κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένης της ισότητας στην εργασία εστιάζοντας ταυτόχρονα σε ζητήματα που αφορούσαν την σεξουαλικότητα

και την αναπαραγωγή. Στράφηκαν περισσότερο στις κοινωνικές θεωρίες και άρχισαν να επικεντρώνονται και να μελετούν την οικογενειακή ζωή αλλά και τους «κώδικες» της θηλυκότητας (Πετράκου, 2003). Σημαντική προσωπικότητα την περίοδο εκείνη ήταν η φεμινίστρια Simone de Beauvoir η οποία με το σημαντικό της έργο έθεσε τις βάσεις για τη θεωρία της κοινωνικής κατασκευής του φύλου. Τέλος, το τρίτο κύμα του φεμινισμού από το 1980 μέχρι και σήμερα αναπτύσσεται ως η συνέχεια του δεύτερου κύματος αλλά και της αμφισβήτησης των φεμινιστικών θεωριών που κυριαρχούσαν. Προβάλλεται η φεμινιστική πολιτική της ετερότητας και μελετά τη σεξουαλικότητα και τις γυναίκες ως υποκειμενικότητες (Πετράκου, 2003).

Η διεκδίκηση των δικαιωμάτων των γυναικών και η επίτευξη της ισότητας αποτελεί έναν καθημερινό αγώνα σε όλα τα πεδία της κοινωνικής, πολιτικής, οικονομικής ζωής. Έστω και καθυστερημένα, γίνονται προσπάθειες πια σήμερα να προβληθεί η καταπίεση που βιώνουν πολλές γυναίκες αλλά και η εξαρτημένη θέση που κατέχουν όντας δέσμιες του «αρχηγού» άντρα στο οικογενειακό βίο. Ακόμα και στο πεδίο της μετανάστευσης οι γυναίκες είναι θεωρητικά ανύπαρκτες, καθώς για πολλούς θεωρητικούς η μετανάστευση ήταν ανδροκεντρική. Καθοριστικό ρόλο στην αλλαγή αυτή είχε η άνοδος των γυναικείων κινημάτων, τα οποία έφεραν στο προσκήνιο την γυναίκα μετανάστρια καταρρίπτοντας τις στερεοτυπικές και ανδροκεντρικές θεωρίες και προσεγγίσεις που ίσχυαν μέχρι τότε (Κ.Ε.Θ.Ι, 2007).

Η εισαγωγή των φεμινιστικών θεωριών στο πεδίο της μετανάστευσης βοήθησε ώστε το φύλο να συμπεριληφθεί ως βασικός παράγοντας έρευνας και μελέτης στη μεταναστευτική διαδικασία αλλά και ανέδειξε τη γυναίκα ως μια αυτόνομη ενεργή οντότητα. Με τη ραγδαία αύξηση της μετακίνησης των γυναικών εισάγεται μια φεμινιστική οπτική όπου σταματά να τοποθετεί τις μετανάστριες μόνο ως «μέλος της οικογένειας» ή πίσω από τον γενικευμένο όρο του άνδρα μετανάστη. Αντιθέτως, αρχίζουν να βρίσκονται στο επίκεντρο της ανάλυσης διεισδύοντας σε όλες τις πτυχές της καθημερινότητάς τους. Η μετανάστευση για αυτές μπορεί να είναι ταυτόχρονα μια εμπειρία ενδυνάμωσης και αποδυνάμωσης, επιτρέποντάς τους να αισθάνονται υπό όρους «ελεύθερες» στη περίπτωση που εισέρχονται σε λιγότερο πατριαρχικές κοινωνίες (Castle, & Miller, 1998). Στην περίπτωση αυτή μπορεί να αποκτήσουν μεγαλύτερη αίσθηση του εαυτού τους και περισσότερη ανεξαρτησία και να αμφισβητήσουν τα παραδοσιακά προνόμια που απολαμβάνουν μόνο οι άνδρες. Αυτό το οποίο προσδοκούν είναι η υιοθέτηση ενός φεμινιστικού μοντέλου που θα βλέπει τις μετανάστριες ως παράγοντες αλλαγής αποξηλώνοντας από πάνω τους

το ρόλο του θύματος και της εκμετάλλευσης. Οι γυναίκες μετανάστριες υφίστανται πολλαπλές διακρίσεις, λόγω του φύλου τους αλλά και της ταμπέλας του μετανάστη που εμπεριέχει όλα τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις που έχουν σχηματιστεί για τον «ξένο», παράνομο και μη, γυναίκα ή άνδρα, καθιστώντας ακόμα πιο επιτακτική τη μελέτη του φύλου στην μεταναστευτική διαδικασία (Λιάπη, Κοντού, 2014). Βέβαια, πρέπει να τονίσουμε τις διαφορετικές μορφές που μπορεί να λάβει ο φεμινισμός αναλόγως τον εκάστοτε πολιτισμό και τις κοινωνικές ανάγκες των γυναικών μεταναστριών (Bonifacio, 2012).

Πρέπει να γίνει κατανοητό πως το φύλο αποτελεί έναν καταλυτικό παράγοντα στη διαδικασία της μετανάστευσης και διαφοροποιεί σε μεγάλο βαθμό τις εμπειρίες των ανδρών και των γυναικών μεταναστών. Οι φεμινιστικές θεωρίες, στο πλαίσιο αυτό, επικεντρώνονται στο προσδιορισμό του φύλου και τις ανισότητες που αντιμετωπίζουν τα δύο φύλα όταν μεταναστεύουν. Για την καλύτερη μελέτη των γυναικών μεταναστριών, οι φεμινιστές προτιμούν να αποφύγουν τη σύγκριση «άνδρας-γυναίκα» και επιλέγουν να επικεντρωθούν στην έννοια του «φύλου», στο μεταναστευτικό πλαίσιο και τις ανισότητες που προκύπτουν υπό αυτές τις συνθήκες (Parrenas, 2001). Αν και έχουν γίνει κάποια βήματα για να ενσωματωθεί η μεταβλητή του «φύλου» και η φεμινιστική θεωρία στην έρευνα και στην ανάλυση της μετανάστευσης, χρειάζεται ακόμα να γίνει μια συντονισμένη προσπάθεια από τους αναλυτές αλλά και τις αρμόδιες αρχές ώστε να εστιάσουν περισσότερο σε αυτή, στη μέτρηση της αλλά και στις χρήσιμες γνώσεις που θα προσφέρουν στο ερευνητικό πεδίο για τις μεταναστευτικών ροές.

2.3 Λόγοι Μετανάστευσης

Οι μετακινήσεις πληθυσμών αποτελούν ένα διαχρονικό φαινόμενο το οποίο απασχολεί τους μελετητές σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Ήδη από το 19^ο αι. παρατηρείται μεγάλο ποσοστό των μεταναστών να είναι γυναίκες, οι οποίες στη πλειοψηφία ακολουθούσαν τους συζύγους στους στο ταξίδι αναζήτησης μιας καλύτερης εργασίας που θα τους προσέφερε περισσότερες οικονομικές απολαβές και ένα καλύτερο μέλλον για αυτές και τις οικογένειες τους. Ο βασικός τύπος μετανάστευσης λοιπόν που συνδεόταν με τις γυναίκες ήταν αυτός της οικογενειακής επανένωσης. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει από τη δεκαετία του '80 και μετά εμφανίζεται μια τάση για αυτόνομη μετανάστευση των γυναικών.

Οι οικονομικοί παράγοντες αποτέλεσαν κινητήρια δύναμη των μετακινήσεών τους. Γυναίκες μετανάστριες οι οποίες είναι ανειδίκευτες μεταναστεύουν εξαιτίας της φτώχειας ή οικογενειακών προβλημάτων και επίσης, γυναίκες που έχουν ανώτερη εκπαίδευση πολλές φορές αναγκάζονται να μεταναστεύσουν σε άλλες περιοχές όπου θα αναγνωρίζονται τα προσόντα τους και θα μπορέσουν να καταλάβουν θέσεις εργασίας ανάλογες των δεξιοτήτων τους (Χαλκιά, 2011). Οι εισοδηματικές διαφορές είναι τεράστιες ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις και πόσο μάλλον για τις γυναίκες. Έτσι η άνιση κατανομή του εισοδήματος οδηγεί μεγάλο ποσοστό των πολιτών στην μετανάστευση με σκοπό την βελτίωση της οικονομικής τους κατάστασης. Πολλές γυναίκες μετακινούνται για να βοηθήσουν τις οικογένειες τους οικονομικά αποστέλλοντάς τους χρήματα, είτε γιατί η φυγή προς μία άλλη χώρα αποτελεί την μοναδική διέξοδο από ένα κακοποιητικό περιβάλλον

Οι μεταναστευτικές επιλογές των γυναικών καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από την κοινωνικο - πολιτισμική τους προέλευση αν και το βασικό κριτήριο επιλογής της νέας χώρας υποδοχής είναι η αυτονομία, ο σεβασμός, η ισότητα και η αναγνώριση βασικών δικαιωμάτων των γυναικών μεταναστριών. Στο σημείο αυτό θα αναφερθούμε πιο αναλυτικά στο ζήτημα της οικογενειακής επανένωσης όπου αποτελεί μια επίσης κινητήρια δύναμη μετανάστευσης των γυναικών και στη συνέχεια στο φαινόμενο των μεικτών γάμων (Parrenas, 2001).

2.3.1 Οικογενειακή επανένωση

Από τη δεκαετία του 70' και μετέπειτα, συχνό φαινόμενο άρχισε να αποτελεί η μετανάστευση η οποία συσχετιζόταν με την οικογενειακή επανένωση. Η οικογενειακή μετανάστευση επέφερε μεγάλες δημογραφικές μεταβολές την περίοδο εκείνη καθώς αποτελούσε το κύριο λόγο μετακίνησης. Το ζήτημα της οικογενειακής επανένωσης θεωρείται ένα από τα βασικότερα δικαιώματα των μεταναστών. Αφορά εξαρτημένα μέλη οικογενειών, συνήθως γυναίκες και παιδιά, οι οποίοι μετακινούνται με σκοπό να επανενωθούν με τις οικογένειές τους. Η σημασία της οικογενειακής μετανάστευσης διέφερε αρκετά από χώρα σε χώρα. Πιο συγκεκριμένα, και με βάση το νόμο υπ' αριθμό 4666/2000² προβλέπει για την οικογενειακή επανένωση «την είσοδο και η

---

² (Νόμος 4666/2020 - ΦΕΚ 35/Α/19-2-2020). Βλ. <https://www.e-nomothesia.gr/kat-allodapoi/nomos-4666-2020-phek-35a-19-2-2020.html> (τελευταία ανάκτηση 14.05.2023).

διαμονή στη χώρα των μελών της οικογένειας πολίτη τρίτης χώρας που διαμένει νόμιμα στην Ελλάδα, προκειμένου να διατηρηθεί η ενότητα της οικογένειάς του, ασχέτως εάν οι οικογενειακοί δεσμοί δημιουργήθηκαν πριν ή μετά από την είσοδό του στη χώρα» (Νόμος 4666/2020 - ΦΕΚ 35/Α/19-2-2020).

Η νομοθεσία η οποία ορίζει την οικογενειακή επανένωση συνήθως μπορεί να αναφέρεται μόνο στους συζύγους, αλλά υπάρχουν και περιπτώσεις όπου περιλαμβάνει τα αδέρφια, τους γονείς είτε τα ανήλικα παιδιά. Σημαντική προϋπόθεση είναι ο σύζυγος μετανάστης να έχει άδεια παραμονής, ένα μέρος κατοικίας και να εργάζεται ώστε να μπορεί να συντηρήσει την οικογένεια. Στη περίπτωση των γυναικών μεταναστριών η διαδικασία είναι ακόμα πιο δύσκολη και αντιμετωπίζουν πολλές δυσκολίες όσον αφορά τον τομέα της απασχόλησης (ΕΚΚΕ, 2014). Οι μετανάστριες που μετακινούνται ως εξαρτημένα μέλη για μεγάλο χρονικό διάστημα (τρία χρόνια) δεν μπορούν να αποκτήσουν άδεια εργασίας ούτε έχουν προσωπική ασφάλιση με αποτέλεσμα να στηρίζονται αποκλειστικά στον άντρα, αναπαράγοντας συντηρητικές πεποιθήσεις εις βάρος των γυναικών. Έτσι, στη προσπάθειά τους να καταφέρουν να ανεξαρτοποιηθούν καταφεύγουν στη παραμονή εργασία, όπου δεν προβλέπεται καμία ασφάλιση και προστασία με αποτέλεσμα να πέφτουν θύματα εκμετάλλευσης και να απαξιώνονται τα προσόντα τους, αφού απασχολούνται κυρίως στο τομέα της ανειδίκευτης εργασίας και πιο συγκεκριμένα στις υπηρεσίες φροντίδας (Πετράκου, Tatlidil, 2003). Οι μετανάστριες στο πλαίσιο αυτό είναι εκτεθειμένες στην βία και στην κακομεταχείριση, στο οικογενειακό και στο εργασιακό περιβάλλον.

Μέχρι σήμερα έχουν γίνει πολλά βήματα βελτίωσης των δύσκολων αυτών καταστάσεων που βίωναν οι γυναίκες στο πλαίσιο της οικογενειακής επανένωσης. Στην αλλαγή αυτή συνέβαλε σημαντικά η θέσπιση μέτρων που στόχευαν στην προστασία της οικογένειας και των δικαιωμάτων τους, καθώς η οικογένεια αποτελεί σημαντική μονάδα της κοινωνίας και αυτό διακηρύσσεται μέσα και από το διεθνές νομικό πλαίσιο, όπως με το Άρθρο 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των θεμελιωδών Ελευθεριών³. Όπως και με την Οδηγία 2003/86⁴, η οποία εκδόθηκε την περίοδο των Συμπερασμάτων της Προεδρίας του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στο Ταμπέρε και περιλάμβανε όλες τα στάδια και τις διαδικασίες που πρέπει να τηρούνται για να πραγματοποιηθεί η οικογενειακή επανένωση, έχοντας πάντα ως

³ CoE, ETS No. 5 Το δικαίωμα του σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής. Βλ. https://www.echr.coe.int/documents/convention_ell.pdf (τελευταία ανάκτηση 14.05.2023).

⁴ ΕΕ L251/03.10.2003 σ. 0012-0018

προτεραιότητα την ομαλή ενότητα των μελών της οικογένειας και την διαφύλαξη των θεωρητικά ευάλωτων ομάδων στη διαδικασία αυτή, των γυναικών και των ανήλικων τέκνων.

2.3.2 Μεικτοί γάμοι

Μεικτός γάμος θεωρείται ο γάμος μεταξύ δύο ατόμων που προέρχονται από διαφορετικά έθνη, πολιτισμούς, θρησκείες. Είναι ένα φαινόμενο το οποίο στη διάρκεια της ιστορίας και της πορείας της μετανάστευσης αποτέλεσε αντικείμενο σημαντικών πολιτικών, οικονομικών, εθιμικών και θρησκευτικών ρυθμίσεων που άλλοτε είχε σκοπό την ενίσχυση της εθνοτικής, θρησκευτικής και πολιτικής συνοχής του εκάστοτε κράτους και άλλοτε την πολιτισμική αφομοίωση (Μπάγκαβος, Παπαδοπούλου, 2003).

Τον 18^ο - 19^ο αι. οι μεταναστευτικές ροές συνέχιζαν να αυξάνονται με αμείωτους ρυθμούς. Άνθρωποι κυρίως από τις αγροτικές περιοχές μετανάστευαν σε χώρες που θα τους προσέφερε μία καλύτερη δουλειά με μεγαλύτερη αμοιβή και θα μπορούσαν έτσι να βοηθήσουν και τους δικούς τους ανθρώπους πίσω στην πατρίδα. Πολλές φορές βέβαια στο ταξίδι τους αυτό, άνδρες ή γυναίκες θέλανε να φτιάξουν τη ζωή τους στην χώρα υποδοχής, να δημιουργήσουν τη δική τους οικογένεια. Την εποχή εκείνη όμως, οι μεικτοί γάμοι δεν ήταν ευρέως αποδεκτοί καθώς πίστευαν ότι ο γάμος με έναν/μία ξένο-η θα τους απομάκρυνε, αποξένωνε από τις εθνικές, θρησκευτικές και πολιτιστικές καταβολές του και έτσι οδηγούνταν στα προξενιά με σύντροφο από τον τόπο τους. Τα μετέπειτα χρόνια (20^ο αι.), παρατηρείται οι μεικτοί γάμοι να χρησιμοποιούνται ως μια κοινωνική και επαγγελματική στρατηγική προκειμένου οι μετανάστες να καταφέρουν να ενσωματωθούν στην οικονομική και κοινωνική ζωή της χώρας υποδοχής και με αυτό τον τρόπο να καταφέρουν να αντιμετωπίσουν τις ανισότητες και τον αποκλεισμό που βίωναν σε βασικά πεδία όπως την εργασία, εκπαίδευση, γλώσσα κλπ (Βλάμη, 2006).

Από τα τέλη του 20^{ου} αι. και μετά εντοπίζεται έντονα το πολυπολιτισμικό στοιχείο στις περισσότερες χώρες όπου δέχονται πλήθος μεταναστών/ριών. Στο πλαίσιο αυτό οι μεικτοί γάμοι αυξήθηκαν σημαντικά και κυρίως στην περίπτωση των γυναικών μεταναστριών, καθώς αποτέλεσαν μια νέα μορφή ενσωμάτωσης στην νέα κοινωνία αλλά αποτελούσε και ένα κανάλι πρόσβασης στα δίκτυα των ντόπιων. Τις περισσότερες φορές είχαν την έννοια του «λευκού γάμου» καθώς ο απώτερος σκοπός ήταν η απόκτηση της άδειας παραμονής και με αυτό το τρόπο

οι γυναίκες μετανάστριες κατάφεραν να αποκτήσουν μια μονιμότητα η οποία τις προστάτευε από την οικονομική, κοινωνική, σεξουαλική εκμετάλλευση και τα κυκλώματα.

Βέβαια υπάρχουν και οι περιπτώσεις εκείνες όπου πολλές γυναίκες μεταναστεύουν προς μια χώρα με βασικό κίνητρο την αναζήτηση συντρόφου. Μετακινούνται με πρόσχημα την εύρεση εργασίας αλλά στην πραγματικότητα αναζητούν έναν σύντροφο όπου θα τους προσφέρει ένα καλύτερο μέλλον και θα τους βοηθήσει να αφήσουν πίσω τους τις δύσκολες καταστάσεις που βίωναν στην πατρίδα τους. Η εικόνα αυτή σίγουρα είναι αντίθετη από αυτή που παρουσιάσαμε προηγουμένως, δηλαδή της ανεξάρτητης γυναίκας που μετακινείται μόνη της, εγκαταλείπει τη χώρα καταγωγή της και αναζητά ένα καλύτερο μέλλον και μια καλύτερη ζωή. Αλλά όπως τονίσαμε ο μεικτός γάμος, «λευκός» ή μη, αποτελεί μια σανίδα σωτηρίας και ασφάλειας για τις μετανάστριες και είναι ένας πιο εύκολος τρόπος να καταφέρουν να εξοικειωθούν και να ενσωματωθούν στην νέα κοινωνία υποδοχής ταχύτερα (Γεώργιας, 2007).

Οι μεικτοί γάμοι εκφράζουν σε πολλές περιπτώσεις τις διαπολιτισμικές συγκρούσεις και την ανισότητα εξουσίας. Το φύλο και η μετανάστευση διαπλέκονται, και άλλοτε παρουσιάζονται οι γυναίκες ως τα «θύματα» που χρειάζονται προστασία και άλλοτε παρουσιάζονται να χειρίζονται τους συζύγους - συντρόφους τους με σκοπό την ασφάλεια, νομιμοποίησή τους και την οικονομική ευημερία. Αυτά τα στερεότυπα κυριαρχούν και διαμορφώνουν μια εσφαλμένη εικόνα για τις μετανάστριες τονίζοντας τη κατωτερότητά τους και την πρόθεσή τους να εκμεταλλευτούν τον γηγενή άνδρα για τη δική τους προστασία (Βαίου, Στρατηγάκη, 2009).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η ΘΕΣΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΡΙΩΝ ΣΤΗ ΧΩΡΑ ΥΠΟΔΟΧΗΣ

3.1 Αποκλεισμός από τον δημόσιο χώρο

Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι ένα φαινόμενο με σύνθετο και συλλογικό χαρακτήρα και φανερώνει κάθε φορά τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τις αδυναμίες μιας κοινωνίας. Είναι «η διαδικασία μέσω της οποίας συγκεκριμένα άτομα ωθούνται πέρα από τα όρια της κοινωνίας και αποτρέπονται από την πλήρη συμμετοχή σε αυτή, επί τη βάση της φτώχειας ή την έλλειψη βασικών δεξιοτήτων και ευκαιριών δια βίου μάθησης ή συνέπεια διακρίσεων» όπως συμβαίνει και στη περίπτωση των μεταναστών/ριών (Γεώργιας, 2007). Ως μετανάστης, δεν αποκτά άμεσα τα δικαιώματα του πολίτη και στερείται πολλές ελευθερίες και δικαιώματα λόγω της διάρρηξης του με τον κοινωνικό δεσμό. «*Η ιδιότητα του πολίτη συνθέτει τη μόνη ταυτότητα με την οποία τα υποκείμενα νομιμοποιούνται να συναλλάσσονται μεταξύ τους στο δημόσιο χώρο*» και να συνυπάρχουν ισότιμα μέσα σε αυτό (Γεώργιας, 2007).

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, οι γυναίκες μετανάστριες βιώνουν ακόμα πιο έντονα τις διακρίσεις και τον κοινωνικό αποκλεισμό στην χώρα υποδοχής λόγω του φύλου τους αλλά και «της ταυτότητας του ξένου - εισβολέα» που τους επιβάλλουν. Πολλές γυναίκες όταν φθάνουν στην «νέα τους πατρίδα» συνεχίζουν να αναπαράγουν τα στερεότυπα που επικρατούσαν στην χώρα καταγωγής τους και τις πολιτιστικές παραδόσεις. Έτσι η θέση τους είναι στο σπίτι, να φροντίζουν τα παιδιά και το νοικοκυριό χωρίς να έχουν λόγο σε ότι γίνεται στο δημόσιο, πολιτικό χώρο αφήνοντας τον αρχηγό - σύζυγο να αποφασίζει γι' αυτές.

Ο δημόσιος χώρος για όλους τους πολίτες είναι πολύ σημαντικός, πόσω μάλλον για τις γυναίκες μετανάστριες. Αποτελεί το βασικό πεδίο κοινωνικοποίησης, εργασίας, διαμόρφωσης και διεκδίκησης μιας ταυτότητας. Η παρουσία τους στον αστικό χώρο της πόλης, (πάρκα, πλατεία, γειτονιά) τους βοηθά να αποκτήσουν κάποια σημεία αναφοράς μέσα σε αυτόν (Λυκογιάννη, 2021). Στα πλαίσια του κοινωνικού αποκλεισμού η τοποθέτηση τους σε έναν φυσικό, δημόσιο χώρο συμβάλλει στο να αποκτήσουν το αίσθημα του «ανήκειν», προβάλλοντας την πολιτισμική τους ταυτότητα και την κοινωνική τους δράση. Τους παρέχει μια αίσθηση ελευθερίας και μεγαλύτερης κινητικότητας σε σύγκριση με τους ντόπιους. Και αυτοί με τη σειρά τους δίνουν μια νέα διάσταση στον δημόσιο χώρο μετατρέποντάς τον σε σημείο συνάντησης διαφορετικών ανθρώπων που κουβαλάνε την δική τους ιστορία, σκέψεις και συναισθήματα.

Ως γυναίκες μετανάστριες, αποτελούν πολίτες «δεύτερης κατηγορίας», καθώς ακόμα και μετά την απόκτηση κάποιων κοινωνικών, πολιτικών δικαιωμάτων συνεχίζουν να βρίσκονται σε θέση υποτέλειας. Σε πολύ μεγάλο βαθμό βέβαια η κοινωνική ένταξη των μεταναστριών είναι ευθύνη της χώρας υποδοχής μέσω του θεσμικού πλαισίου και των πολιτικών που ορίζει για την ενσωμάτωση των μεταναστών στη κοινωνία. Στην περίπτωση των μεταναστριών, όπως αναφέραμε, συνεχίζουν να αναπαράγουν τους ρόλους και τις παραδόσεις που τους αποδίδονται λόγω του φύλου τους από την κοινότητά τους και στην χώρα υποδοχής. Παράλληλα όμως, βιώνουν και άλλες δυσκολίες στη χώρα προορισμού καθώς στερούνται βασικά δικαιώματα, δημιουργώντας ένα κλίμα ανασφάλειας αλλά και θυματοποίησής τους τόσο στο κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό και εργασιακό πεδίο (Γεωργιάς, 2007).

Σημαντικό στοιχείο είναι λοιπόν η συμμετοχή των μεταναστριών σε ένα πρώτο επίπεδο στο δημόσιο αστικό χώρο γιατί θα τις βοηθήσει να κοινωνικοποιηθούν και να γίνουν μέλος των μεταναστευτικών δικτύων και εν συνεχεία να αποτελέσουν ενεργά μέλη της κοινωνικής και πολιτικής ζωής της χώρας υποδοχής. Αυτό εξαρτάται βέβαια κυρίως από τις στρατηγικές, πολιτικές που θεσπίζουν στην κοινωνία υποδοχής και για να είναι αποτελεσματικές θα πρέπει να δίνουν έμφαση στην καταπολέμηση των έμφυλων ανισοτήτων. Οι ίδιες γυναίκες μετανάστριες πρέπει να γίνουν τα ενεργά υποκείμενα τα οποία θα συμμετέχουν στη διαμόρφωση των πολιτικών επιλογών και δεν θα αποφασίζουν τρίτοι για αυτές και τα δικαιώματά τους. Επίσης η εκπαίδευση, η εκμάθηση της γλώσσας και η εργασία αποτελούν ουσιώδη κομμάτια της ομαλής κοινωνικής τους ένταξης (Βαΐου, 2009).

3.1.1 Συλλογικότητες-οργανώσεις των μεταναστριών στην χώρα υποδοχής

Πολλοί μετανάστες/ριες συμμετέχουν σε οργανώσεις και συλλογικότητες οι οποίες στοχεύουν στο να ικανοποιήσουν τις ανάγκες των μελών τους, να προβάλλουν τα αιτήματά τους και να βρουν λύσεις στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν. Ως μεταναστευτική οργάνωση ορίζεται κάθε οργάνωση η οποία έχει χαρακτηριστικά οργανωμένης δομής και ακολουθεί μια ελάχιστη σταθερότητα στο χρόνο (Caselli, 2010). Η δομή, η λειτουργία και η οργάνωση της κάθε συλλογικότητας αλλάζει και προσαρμόζεται ανάλογα με την εθνότητα, την περιοχή καταγωγής των μεταναστών, τους πολιτισμικούς κανόνες και βεβαίως τις ανάγκες τους. Μαζί με τις

συλλογικότητες δημιουργήθηκαν και πολλές κοινωνικές υπηρεσίες και ΜΚΟ οι οποίες εστιάζουν στο μεταναστευτικό πρόβλημα και έχουν ως στόχο την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Στην περίπτωση των γυναικών μεταναστριών, τόσο στα δικαιώματά τους ως μετανάστες αλλά και ως γυναίκες.

Οι συλλογικότητες αναδύονται αρχικά στο επίπεδο της γειτονιάς ως πρωτοβουλία ομάδων μεταναστών/ριών ή και κατοίκων. Ένας από τους βασικούς στόχους των συλλογικοτήτων είναι η άμβλυνση των ανισοτήτων που βίωναν στην χώρα υποδοχής, αλλά εκφράζουν ταυτόχρονα και τα δικαιώματά τους στην αγορά εργασίας, στη στέγαση, στην εκπαίδευση κλπ. Αποτελούν βασικοί δείκτες πληροφόρησης και ενημέρωσης για όλα τα θέματα που τους απασχολούν νομικά, πολιτικά, οικονομικά αλλά είναι και ένα μέρος ψυχαγωγίας και διασκέδασης. Μέσα σε αυτό το περιβάλλον οι μετανάστριες νιώθουν την ασφάλεια, την στήριξη, την αλληλεγγύη προς τις συμπατριώτισσές τους (Βαΐου, 2013). Πέρα από τη βοήθεια που τις παρέχουν σε όλα τα επίπεδα, προσπαθούν να ασκήσουν μέσα από τη δράση τους πολιτικές πιέσεις πάνω στην ευρύτερη μεταναστευτική πολιτική.

Επιπλέον, η συλλογικότητα και η κάθε οργάνωση δημιουργεί μια συλλογική αίσθηση του «εμείς» και βάση των κοινών εμπειριών οι μετανάστριες προσπαθούν να διατηρήσουν την ταυτότητα τους και τη γέφυρα με τη πατρίδα, ενώ ταυτόχρονα αναζητούν και διεκδικούν τη θέση τους στη χώρα υποδοχής. Τους δίνεται η δυνατότητα να δημιουργήσουν νέες διεθνικές ταυτότητες καθώς αλληλεπιδρούν τόσο με το ντόπιο πληθυσμό όσο και με τις άλλες ομάδες μεταναστών (Caselli, 2010). Στόχος τους είναι να διατηρήσουν την ιδιαιτερότητα και τα στοιχεία της ταυτότητάς τους και ταυτόχρονα να καταφέρουν να γίνουν κομμάτι της χώρας υποδοχής διεκδικώντας τα δικαιώματά τους και υιοθετώντας στοιχεία της νέας τους «πατρίδας» τα οποία μοιάζουν με αυτά της χώρας καταγωγής τους.

Οι μεταναστευτικές οργανώσεις κατέχουν μια σημαντική θέση στη διαδικασία ένταξης των μεταναστών/ριών, βέβαια το κατά πόσο είναι αποτελεσματικές και μπορούν να συμβάλλουν στην πολιτική τους ένταξη εξαρτάται και από τις πολιτικές ευκαιρίες που παρέχει η κοινωνία υποδοχής. Όσον αφορά τις γυναικείες μεταναστευτικές οργανώσεις έχουν σχεδόν τους ίδιους στόχους με τις μεικτές οργανώσεις, μόνο που όλες οι πρακτικές και δραστηριότητες τους είναι προσανατολισμένες προς το φύλο. Μέσα στο πεδίο των γυναικείων συλλογικοτήτων οι

μετανάστριες μπορούν να θέσουν τους στόχους, τους προβληματισμούς τους για τις καταστάσεις που αντιμετωπίζουν στην χώρα υποδοχής.

Αποκτούν ένα αίσθημα ασφάλειας και σιγουριάς ότι θα καταφέρουν να υλοποιήσουν τα σχέδια τους και με τη στήριξη τόσο των ομοεθνών όσο και των ντόπιων κατοίκων διεκδικούν τα δικαιώματά τους ως γυναίκες και ως μετανάστες. Ασχολούνται με ζητήματα ταυτότητας, παράδοσης, συμμετοχής στην κοινότητα των ομοεθνών αλλά και της ελληνικής κοινωνίας διαχωρίζοντας την ταυτότητά τους από αυτή της χώρας υποδοχής και υιοθετώντας σε ένα πρώτο στάδιο μόνο τα στοιχεία εκείνα που ταιριάζουν περισσότερο με τις παραδόσεις και τον πολιτισμό τους. Στο πλαίσιο των συλλογικοτήτων οι γυναίκες δρουν πια ως ενεργά υποκείμενα, τονίζοντας την μετάβαση των παραδοσιακών ρόλων που κατέχουν στο κλειστό χώρο του σπιτιού και του νοικοκυριού, στον ενεργό ρόλο που έχουν στο δημόσιο χώρο και στο πεδίο των οργανώσεων (Βαΐου, 2013).

Κάποιες ενδεικτικές οργανώσεις γυναικών μεταναστριών στην Ελλάδα είναι η Μέλισσα, όπου συγκεντρώνει την κοινωνική δράση των μεταναστριών και των οργανώσεών τους και στοχεύει στη διαμόρφωση ενός δικτύου επικοινωνίας μεταξύ των γυναικών με διαφορετικές κουλτούρες. Το δίκτυο αυτό τους δίνει την δυνατότητα να συνεργαστούν και να ενώσουν τις φωνές και τους αγώνες τους για τη διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους. Η οργάνωση Ενωμένων Γυναικών Αφρικής στηρίζει όλες τις γυναίκες μετανάστριες από την Αφρική με σκοπό να τις ενημερώσει και να τις προστατεύσει από την εργασιακή εκμετάλλευση. Παρέχει υλική και ψυχολογική υποστήριξη στις ίδιες και τα παιδιά τους και αγωνίζονται για τη νομιμοποίησή τους. Κάποιες άλλες συλλογικότητες γυναικών στην Ελλάδα είναι: η Ένωση Γυναικών από τη Ρουμανία, ο Σύλλογος Νιγηριανών Γυναικών Ελλάδας, το Δίκτυο Συνεργασίας για τη Μετανάστρια «Δήμητρα». Κοινός στόχος όλων είναι η προστασία των γυναικών μεταναστριών, η νομική, κοινωνική υποστήριξη, η εξάλειψη των φυλετικών και κοινωνικών ανισοτήτων που αντιμετωπίζουν και η ομαλή ένταξή τους στην κοινωνία υποδοχής (Ελληνικό Φόρουμ Μεταναστών χ.χ).

3.2 Ο κοινωνικός αποκλεισμός στην αγορά εργασίας

Η κοινωνική ένταξη των μεταναστών ενισχύεται με την συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας στην χώρα υποδοχής συμβάλλοντας με αυτό τον τρόπο στην αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού. Ως αποτέλεσμα, οι μετανάστες είναι ικανοί να επηρεάσουν και να διαμορφώσουν την αγορά εργασίας και την οικονομία της «νέας τους πατρίδας». Καλύπτουν θέσεις εργασίας για τις οποίες οι ντόπιοι δεν δείχνουν ενδιαφέρον γιατί θεωρούνται στερεοτυπικά «κατώτερες» και δεν τους προσδίδουν το κοινωνικό status που θα επιθυμούσαν.

Όπως αναφέραμε ένας από τους λόγους μετανάστευσης και των γυναικών είναι οι οικονομικές δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στην πατρίδα τους. Ονειρεύονται ένα καλύτερο μέλλον και αναζητούν μία εργασία που θα τους βοηθήσει να φτιάξουν από την αρχή τη ζωή τους στην χώρα υποδοχής και να στηρίξουν οικονομικά και την οικογένειά τους. Οι μετανάστριες όμως αντιμετωπίζουν πολλά εμπόδια στην αγορά εργασίας. Δεν ακολουθείται καμία αξιολόγηση των επαγγελματικών τους προσόντων από τις αρμόδιες αρχές στην χώρα υποδοχής και τις περισσότερες φορές αναγκάζονται να δουλέψουν σε υποβαθμισμένες θέσεις εργασίας που δεν ανταποκρίνονται στην μόρφωση και την εξειδίκευσή τους. Αντιθέτως αναπαράγουν τα στερεότυπα της γυναικείας απασχόλησης (νοικοκυριό, φροντίδα οικογένειας). Παρατηρείται δηλαδή, μια ταύτιση εργασίας και φύλου που διαιώνίζει ακόμα πιο πολύ τις φυλετικές ανισότητες πέρα από τις υπάρχουσες δυσκολίες που αντιμετωπίζουν και ως μετανάστριες.

Η εργασία και η απασχόληση τους, σε πολύ μεγάλο βαθμό υπόκεινται στο νόμο της προσφοράς και της ζήτησης. Οι γυναίκες αποτελούν το εφεδρικό στρατό εργασίας και εργάζονται ανάλογα με τις ανάγκες του κεφαλαίου και της αγοράς. Είναι η φθηνή εργατική δύναμη και απασχολούνται συνήθως σε χαμηλά αμειβόμενες εργασίες όπως οι οικιακές υπηρεσίες και υπηρεσίες φροντίδας, τις οποίες θα αναλύσουμε και στη συνέχεια. Μετανάστριες με διαφορετικό υπόβαθρο καταλήγουν να εργάζονται σε περίπου ίδια επαγγέλματα και να διαμορφώνουν ένα παρόμοιο τρόπο ζωής καθώς αντιμετωπίζουν τις ίδιες δυσκολίες σε προσωπικό, οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο (Ψημένος, Σκαμνάκης, 2008). Η ανασφάλιστη και χαμηλά αμειβόμενη εργασία τους συνδέθηκε και με την έλλειψη χαρτιών, γεγονός που τις ώθησε στην παραοικονομία με αποτέλεσμα να πέφτουν συχνά θύματα εκμετάλλευσης και ταυτόχρονα τις απομακρύνει από τα κοινωνικά δίκτυα ένταξης στην αγορά εργασίας.

Η ανάπτυξη του παγκόσμιου καταμερισμού εργασίας και η απορρύθμιση του κράτους πρόνοιας συνέβαλε στην αύξηση της γυναικείας μετανάστευσης και στην ενασχόληση τους με επαγγέλματα που ο ντόπιος πληθυσμός δεν μπορούσε να καλύψει ή δεν επιθυμούσε να εργαστεί λόγω του χαμηλού κύρους αυτών των δουλειών. Κλάδοι όπου συχνά συναντάμε πολλούς μετανάστες εργαζομένους είναι η γεωργία και ο κατασκευαστικός κλάδος. Βέβαια υπήρξαν και μετανάστριες οι οποίες κατάφεραν να ξεφύγουν από την νόρμα αυτή, όπου ήθελε την πλειοψηφία των γυναικών να απασχολούνται είτε στις υπηρεσίες φροντίδας είτε με τη πορνεία. Αφού πήραν την άδεια εργασίας άνοιξαν τη δική τους μικροεπιχείρηση που προσελκύει κυρίως ομοεθνείς. Τέλος, σε κάποιες λίγες περιπτώσεις μεταναστριών, κυρίως υψηλού κύρους, αναγνωρίστηκαν τα προσόντα και η ειδικότητά τους και κατάφεραν να εργαστούν στην «νέα τους πατρίδα» σε επαγγέλματα που σπούδασαν και τους αποφέρει ικανοποιητικές οικονομικές απολαβές (Ψημμένος, 2006).

Καταλήγουμε λοιπόν στο συμπέρασμα ότι και στην αγορά εργασίας οι γυναίκες αντιμετωπίζονται ως κατώτερο εργατικό δυναμικό και αποτελούν την εύκολη και φθηνή επιλογή που θα ανταποκριθούν να καλύψουν τις άμεσες ανάγκες του ντόπιου πληθυσμού. Η εκμετάλλευση των μεταναστριών είναι ευρεία στην αγορά εργασίας και η έλλειψη απαραίτητων νόμων που να τις προστατεύουν διαιωνίζει την κατάσταση αυτή, δυσχεραίνοντας ακόμα περισσότερο την κοινωνική τους ένταξη στην χώρα υποδοχής. Ο αποκλεισμός και η περιθωριοποίησή τους αναπαράγονται καθημερινά αποκόπτοντας κάθε φιλοδοξία που είχαν για μια καινούργια αρχή στη νέα τους πατρίδα.

3.2.1 Γυναίκες μετανάστριες και οικιακές υπηρεσίες

Για πολλές μετανάστριες όπως αναφέραμε η απασχόληση στην οικιακή εργασία αποτελούσε τη μόνη επιλογή, είτε την επέλεξαν σαν απασχόληση εκκίνησης μέχρι να καταφέρουν να ορθοποδήσουν οικονομικά και να αναπτύξουν τα δίκτυα που θα τους οδηγήσουν σε νέες εργασίες. Η χρονοβόρα διαδικασία της έκδοσης αυτόνομης άδειας εργασίας τις καθιστά εξαρτημένες από τον σύζυγο τους και τις κρατά «παγιδευμένες» στην άτυπη οικιακή εργασία ενώ κάθε προσπάθειά τους για βελτίωση της εργασιακής και κοινωνικής τους θέσης πέφτει στο κενό.

Οι γυναίκες μετανάστριες εργάζονται κυρίως στις υπηρεσίες φροντίδας και καθαριότητας. Η ενασχόλησή τους με τις υπηρεσίες φροντίδας αντιμετωπίζεται ως συνέχεια και προέκταση της άμισθης οικιακής εργασίας στον δικό τους οικιακό χώρο. Στο πλαίσιο αυτό, ιστορικά αναπαράγονται στερεότυπα και πολιτισμικές αντιλήψεις όπου η γυναίκα περιορίζεται στο ιδιωτικό - οικιακό χώρο και φροντίζει την οικογένειά της ενώ δεν έχει καμία πρόσβαση στο δημόσιο χώρο. Βέβαια, οι δουλειές που επιτελούν εντός του νοικοκυριού τους δεν ορίζεται ως εργασία αλλά αντιθέτως είναι «υποχρέωση» κάθε γυναίκας να φροντίζει την οικογένεια της. Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν ότι η έμμισθη οικιακή εργασία και οι υπηρεσίες φροντίδας χαρακτηρίζονται ως κατεξοχόν παραδείγματα γυναικείας εργασίας και συνδέονται άμεσα με τον έμφυλο καταμερισμό εργασίας (Βαΐου, Στρατηγάκη, 2009).

Οι γυναίκες μετανάστριες αντιμετωπίζουν πολλές δυσκολίες στη διαδικασία ένταξης τους στην αγορά εργασίας, κάποιες από αυτές είναι οι προκαταλήψεις και τα στερεότυπα για τις μεταναστευτικές κοινότητες, η μη αναγνώριση δεξιοτήτων τους καθώς και η παράνομη παραμονή τους στη χώρα. Έτσι η απασχόληση στον τομέα υπηρεσιών φροντίδας συνήθως είναι μονόδρομος και αποτελεί ένα σταθερό σημείο εισόδου προς την αμειβόμενη εργασία. Εργάζονται χωρίς εργασιακά δικαιώματα, με απουσία ασφάλισης και πολλές φορές χωρίς καθορισμένο ωράριο και ωρομίσθιο. Σε αυτό συμβάλλει βέβαια η δυσκολία ελέγχου και η έλλειψη κανονισμών από το κράτος καθώς πρόκειται για μια δουλειά χωρίς προκαθορισμένους νόμους και όρια και επιτελείται στη κλειστή ιδιωτική σφαίρα.

Η ζήτηση για υπηρεσίες φροντίδας και καθαριότητας συνεχώς αυξάνεται και αυτό οφείλεται στην αυξημένη συμμετοχή των ντόπιων γυναικών στην αγορά εργασίας αλλά και στις ελλείψεις του κράτους πρόνοιας και των δομών τους. Έτσι δημιουργείται ζήτηση για χαμηλή ανειδίκευτη εργασία όπου καλύπτεται από τις γυναίκες μετανάστριες, κατά κανόνα από οικονομικές μετανάστριες. Στο σημείο αυτό παρατηρούμε πως η *«απελευθέρωση κάποιων γυναικών από την άμισθη οικιακή εργασία οδηγεί άλλες, κυρίως μετανάστριες να πάρουν την θέση τους έμμισθα»* (Βασιλικού, 2007). Πρόκειται για μια δουλειά η οποία θεωρείται «κατώτερη» και ότι απασχολεί άτομα με χαμηλό «status» χωρίς να προσφέρει καμία κοινωνική ανέλιξη.

Η σύνδεση της εργασίας με τον οικιακό - ιδιωτικό χώρο καθιστά ακόμα πιο δύσκολο τον διαχωρισμό του χώρου της δουλειάς ειδικά στην περίπτωση της εσωτερικής οικιακής εργασίας,

όπου η γυναίκα μένει μαζί με την οικογένεια του εργοδότη, έχει πλήρες ωράριο και πλήθος καθηκόντων. Επίσης οι σχέσεις οικειότητας που αναπτύσσουν με τις εργοδότης τους περιπλέκει ακόμα περισσότερο τα ήδη θολά όρια της έμμισθης οικιακής εργασίας καθώς αποτελεί εμπόδιο στη διαδικασία «επαγγελματοποίησης της και στο χαρακτηρισμό του οικιακού χώρου ως συνήθους εργασιακού χώρου» (Lutz, Schwalgin, 2004 στο Βαΐου, 2009). Στο πλαίσιο της εμπορευματοποίησης της φροντίδας και των προσωπικών σχέσεων που αναπτύσσονται, οι εργαζόμενες γυναίκες μετανάστριες κινδυνεύουν με ένα πρόσθετο βάρος εκμετάλλευσης.

Βέβαια υπάρχουν και οι περιπτώσεις όπου οι εργοδότες αποτελούν σημαντικό στήριγμα για τις μετανάστριες και τις οικογένειές τους καθώς μπορεί να τις στηρίζουν οικονομικά, υλικά αλλά και τις βοηθούν στις διαδικασίες νομιμοποίησής τους στη χώρα. Η εργασία τους στον οικιακό χώρο ντόπιων οικογενειών τους δίνει τη δυνατότητα να δημιουργήσουν το δικό τους δίκτυο με νέα πρόσωπα στη χώρα υποδοχής και να έρθουν σε μεγαλύτερη επαφή με τον ντόπιο πληθυσμό κάνοντας λίγο πιο εύκολη την ένταξη τους στο νέο κοινωνικό, πολιτικό περιβάλλον. Επιπλέον, πολλές φορές όταν ο άνδρας της οικογένειας δεν εργάζεται η ενασχόληση της γυναίκας στην αμειβόμενη οικιακή εργασία αποτελεί το μοναδικό εισόδημα. Έτσι η γυναίκα μετανάστρια κερδίζει έστω και για ένα μικρό χρονικό διάστημα οικονομική χειραφέτηση, γεγονός βέβαια που δημιουργεί τριβές στις σχέσεις άνδρα-γυναίκας καθώς είναι αντίθετο στις πατριαρχικές αντιλήψεις που κυριαρχούσαν συνήθως στις χώρες καταγωγής τους (Βαΐου, Στρατηγάκη, 2009).

Όπως έχουμε αναφέρει η εργασία αποτελεί πολύ σημαντικό κομμάτι για την κοινωνική ένταξη των μεταναστριών. Ο άτυπος χαρακτήρας και η μη ορατότητα της έμμισθης οικιακής εργασίας προκαλεί προβλήματα στις εργασιακές σχέσεις και στις συνθήκες στις οποίες δουλεύουν, καθώς και η έλλειψη προστασίας του κρατικού ελέγχου για τα εργασιακά δικαιώματα των γυναικών μεταναστριών οδηγεί στη περιθωριοποίησή και εκμετάλλευσή τους. Η κυριαρχία των μεταναστριών στην έμμισθη οικιακή εργασία είναι μια πραγματικότητα και μέσα στο αβέβαιο αυτό εργασιακό περιβάλλον προσπαθούν να ορθοποδήσουν και να διαμορφώσουν την υποκειμενική τους ταυτότητα στην νέα χώρα υποδοχής.

3.3 Εκμετάλλευση και εμπορία των γυναικών μεταναστριών - Trafficking

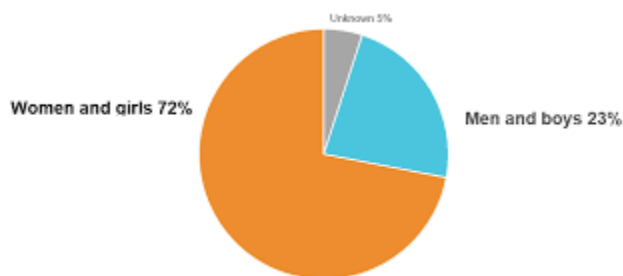
Η σωματεμπορία (trafficking) αποτελεί ένα παγκόσμιο φαινόμενο το οποίο καταπατεί την ελευθερία και τα ανθρώπινα δικαιώματα των ανθρώπων. Σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο, άρθρο 3 του Πρωτοκόλλου για την Πρόληψη, Καταπολέμηση και Τιμωρία του Trafficking Προσώπων, εμπορία ανθρώπων ορίζεται ως «η παράνομη στρατολόγηση, μεταφορά, μετακίνηση, εγκατάσταση ή παραλαβή προσώπων για την εργασιακή, σεξουαλική τους εκμετάλλευση χωρίς τη θέληση τους ή μέσω της εξαπάτησής τους». Το trafficking περιλαμβάνει τρία στάδια: τη στρατολόγηση, τη μεταφορά από τη χώρα αποστολής στη χώρα υποδοχής και την εκμετάλλευση (ΟΗΕ, 2000). Είναι ένα σύνθετο φαινόμενο το οποίο συνδέεται άρρηκτα με το οργανωμένο έγκλημα, τη μετανάστευση, την εκμετάλλευση των γυναικών, την φτώχεια και τον έμφυλο καταμερισμό της εργασίας στην οικονομία.

Η πλειοψηφία των θυμάτων trafficking κυρίως οι γυναίκες βιώνουν τη σεξουαλική εκμετάλλευση καθώς προορίζονται να ενισχύσουν τη βιομηχανία του σεξ. Το υπόλοιπο ποσοστό των θυμάτων αναγκάζονται να εκτελούν άλλου είδους εργασία, όπως οικιακές εσωτερικές υπηρεσίες, αγροτικές εργασίες, ή απασχόληση σε εργοστάσια. Το κοινό στις δουλειές αυτές είναι ότι τα άτομα εξαναγκάστηκαν και εξαπατήθηκαν από τους διακινητές με σκοπό το προσωπικό τους όφελος ενώ τα θύματα εμπορίας βιώνουν σωματική και ψυχολογική κακοποίηση (Global Alliance Against Traffic in Women, 2019).

Η διακίνηση γυναικών με σκοπό την εξαναγκαστική πορνεία αποτελεί την επικρατέστερη μορφή εκμετάλλευσης, είναι ένα φαινόμενο που βασίζεται στη βία κατά των γυναικών και στις ανισότητες των φύλων. Άλλοι παράγοντες που συμβάλλουν στην εκμετάλλευση κυρίως των μεταναστριών, καθιστώντας τις ιδιαίτερα ευάλωτες είναι: η φτώχεια, ο κοινωνικός αποκλεισμός, οι εθνοτικές διακρίσεις. Αντιλαμβανόμαστε, λοιπόν, ότι το φαινόμενο του trafficking αποτελεί ένα έμφυλο ζήτημα το οποίο στηρίζεται πολλές φορές και στις κυρίαρχες αντιλήψεις που υπάρχουν σε ορισμένες χώρες, περί κατωτερότητας των γυναικών και σε συνδυασμό με την φτώχεια, την έλλειψη παιδείας και εκπαίδευσης μεγάλου μέρους του μεταναστευτικού πληθυσμού, καταλήγουν να αποτελούν τα εύκολα θύματα των διακινητών (Αμπατζή, 2008).

Η σωματεμπορία των γυναικών και ιδιαίτερα των μεταναστριών επιφέρουν αλλαγές και στο περιεχόμενο της σεξουαλικότητας. Μετατρέπει την γυναίκα σε ένα «ανταλλάξιμο είδος» χωρίς η ίδια να έχει ελεύθερη βούληση και δίχως να υπάρχει καμία δυνατότητα διαπραγμάτευσης από το υποκείμενο. Πρόκειται για μια πράξη σεξουαλικοποιημένης βίας όπου την μεταμορφώνουν σε υπηρεσία, θυματοποιώντας έτσι ακόμα περισσότερο τη γυναίκα και διαμορφώνοντας την εικόνα της «λιγότερο σεβαστής» και προστατευμένης από την κοινωνία υποδοχής (Λάζος, 2003). Μια εικόνα που επιβαρύνεται επιπλέον λόγω των στερεοτύπων που έχουν κατασκευαστεί για τις γυναίκες μετανάστριες, της κοινωνικής κατωτερότητάς τους ως γυναίκες - «ξένες» και τον στιγματισμό τους ως θύματα εργασιακής και σεξουαλικής εκμετάλλευσης.

Η πλειοψηφία των θυμάτων που διακινούνται με σκοπό την σεξουαλική και εργασιακή εκμετάλλευση όπως επιβεβαιώνεται και από το παρακάτω σχεδιάγραμμα είναι γυναίκες και κορίτσια (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2021). Πρόκειται για γυναίκες μετανάστριες οι οποίες επιλέγουν να εγκαταλείψουν την χώρα τους με σκοπό να βρουν μια αξιοπρεπή εργασία στη χώρα υποδοχής και έτσι να μπορέσουν να βελτιώσουν το βιοτικό τους επίπεδο. Η άσχημη οικονομική κατάσταση τους σε συνδυασμό με την έλλειψη νόμιμων μεταναστευτικών ευκαιριών τις καθιστά το εύκολο θύμα στα διεθνή δίκτυα διακινητών και σωματεμπόρων. Οι μετανάστριες πληρώνουν αδρά για την μεταφορά τους στην «γη της επαγγελίας» που όμως καταλήγει εν αγνοία τους σε εργασιακή ομηρεία και σεξουαλική εκμετάλλευση.

Τους υπόσχονται μια σίγουρη δουλειά με υψηλές αμοιβές και ότι θα μεσολαβήσουν για την έκδοση άδειας παραμονής και εργασίας. Οι περισσότερες όμως μετανάστριες δεν γνωρίζουν τη φύση της δουλειάς, εξαπατώνται και βιώνουν μεγάλη σωματική και ψυχολογική βία. Μόνο ένα

μικρό ποσοστό των γυναικών συμφωνούν να εργαστούν ως εκδιδόμενες για ένα μικρό χρονικό διάστημα γιατί έχουν ανάγκη τα χρήματα για να επιβιώσουν. Η φτώχεια που βίωναν, το χαμηλό μορφωτικό τους επίπεδο και η έλλειψη στήριξης από τη οικογένειά τους ή τα δίκτυα ομοεθνών δυσχεραίνουν ακόμα περισσότερο την κατάσταση, ενώ δεν έχουν άλλη επιλογή παρά να συμφωνήσουν μέχρι να μπορέσουν να στηριχτούν στα πόδια τους. Δεν έχουν ελεύθερη βούληση και σαφώς παρασύρονται από μια ωραιοποιημένη κατάσταση που τους παρουσιάζεται εκμεταλλευόμενοι την οικονομική τους δυσχέρεια (Λάζος, 2003).

Η παράνομη είσοδος και εγκατάσταση των γυναικών μεταναστριών με πλαστά έγγραφα από τα κυκλώματα διακινητών τις καθιστούν ακόμα πιο ευάλωτες και εκτεθειμένες στους εκβιασμούς των διακινητών. Η χρήση βίας ήταν ένα καθημερινό φαινόμενο ως μέσο «συμμόρφωσης» όπως και οι εξουθενωτικές συνθήκες διαβίωσης. Για τα κυκλώματα αυτά, οι μετανάστριες αποτελούν ένα άψυχο αντικείμενο, ένα εργαλείο που θα τους επιφέρει κέρδη. Οι γυναίκες εκτίθενται σε πολλαπλούς κινδύνους που περιλαμβάνει τον στιγματισμό τους αλλά και το ενδεχόμενο εκδίκησης από τους διακινητές, ενώ το θεσμικό κενό που υπάρχει όσον αφορά τα δικαιώματα των γυναικών του μεταναστευτικού πληθυσμού τις αποτρέπει από το να απευθύνουν έκκληση για βοήθεια (Αμπατζή, 2008).

Είναι σημαντικό λοιπόν να υπάρχουν οι σωστές υποστηρικτές πολιτικές προς το θύμα που θα το προστατεύει και έτσι θα μπορεί να απευθυνθεί στους αρμόδιους χωρίς να φοβάται μια επιπλέον θυματοποίηση ή την απέλασή του σε περίπτωση που είναι παράνομο. Τις περισσότερες φορές οι αρχές δεν λαμβάνουν καν υπόψη τους, τις ανάγκες των γυναικών αυτών αλλά και τις μορφές εκμετάλλευσης που έχουν βιώσει. Δεν θα πρέπει να φοβούνται τη δευτερογενή θυματοποίηση κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας, αντιθέτως θα πρέπει να τους παρέχεται η απαραίτητη βοήθεια για να ξεφύγουν από τους διακινητές και έτσι να μπορέσουν να ξαναφτιάξουν τη ζωή τους μακριά από αυτόν τον εφιάλη. Βέβαια για να επιτευχθεί αυτό θα πρέπει να υπάρξει μια συγχρονισμένη συνεργασία όλων των υπευθύνων σε επίπεδο τοπικό και ευρωπαϊκό. Να προχωρήσουν στις κατάλληλες ρυθμίσεις όσον αφορά το μεταναστευτικό ζήτημα όπου αποτελεί το βασικό σωλήνα διοχέτευσης θυμάτων εργασιακής και σεξουαλικής εκμετάλλευσης (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2021).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΤΟ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ

4.1 Χαρακτηριστικά σύνθεσης του μεταναστευτικού πληθυσμού στην ΕΕ.

Η μετακίνηση των πληθυσμών είναι ένα φαινόμενο το οποίο επηρεάζει άμεσα πολλές πτυχές των κοινωνιών στον κόσμο, όπως την οικονομία, την κοινωνική ασφάλεια, την διαμόρφωση του πολιτικού πεδίου κλπ. Η Ευρώπη αποτελεί τον κύριο προορισμό μεταναστών, Ευρωπαίων και μη, με 87 εκατομμύρια μετανάστες. Η πλειοψηφία βέβαια των ανθρώπων που μεταναστεύουν τόσο εντός της ΕΕ αλλά και εκτός μετακινούνται για λόγους εργασίας, εκπαίδευσης και οικογενειακής επανένωσης. Η σημασία και το εύρος της γεωγραφικής κινητικότητας ποικίλλει για τα κράτη μέλη της ΕΕ ανάλογα με τη γεωγραφική τους θέση, τις εργασιακές ευκαιρίες αλλά και την εμπειρία τους ως χώρες υποδοχής ή αποστολής των μεταναστών (IOM, 2022).

Στο πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα η Ευρώπη λειτουργούσε κυρίως ως αποστολέας μεταναστών, καθώς παρατηρούνται μεγάλα κύματα μετανάστευσης Ευρωπαίων πολιτών με κύρια κατεύθυνση την Αμερική και την Αυστραλία. Αυτή η τάση και η ροή μετανάστευσης αντιστράφηκε αργότερα με την άφιξη πληθυσμών από άλλα μέρη του κόσμου. Ιδιαίτερα μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο μεγάλο πλήθος ατόμων που είχαν εκτοπιστεί από τις πατρίδες του κατά τη διάρκεια του πολέμου παίρνουν το δρόμο της επιστροφής. Τη δεκαετία του '50 κατέφθασαν στην Ευρώπη όλο και περισσότεροι μετανάστες από τις Ευρωπαϊκές αποικίες ενώ τα κύματα μετανάστευσης εντός των ευρωπαϊκών χωρών συνεχίστηκαν και τη δεκαετία του '60 με κύριο κίνητρό τους αυτή τη φορά την εύρεση εργασίας. Πιο συγκεκριμένα, εργάτες από χώρες της Νότιας Ευρώπης (όπως Ελλάδα, Ιταλία) μετακινήθηκαν σε βόρειες χώρες της Ευρώπης, πχ Γερμανία (Μουσούρου, 1991).

Σημαντικοί παράγοντες οι οποίοι διαμορφώνουν τα χαρακτηριστικά σύνθεσης του μεταναστευτικού πληθυσμού στην Ευρώπη είναι η χώρα προέλευσής τους, η διάρκεια παραμονής τους και ο τρόπος εισόδου. Το πρώτο διάστημα ('70) κάτοικοι από αγροτικές περιοχές παρατηρήθηκε να μεταναστεύουν προς τις μεγάλες βιομηχανικές χώρες με σκοπό την ενασχόλησή τους στα μεγάλα εργοστάσια. Η πλειοψηφία του εργατικού δυναμικού μετακινούνταν σε χώρες της ΕΕ όπως τη Γερμανία και τη Γαλλία λόγω της ισχυρής οικονομικής ανάπτυξης τους και της

Δυτικής Ευρώπης γενικότερα. Η γεωγραφική συγκέντρωση στις χώρες αυτές αναδύει το μεγάλο ποσοστό εισερχόμενων μεταναστών σε αντίθεση με τη μετακίνηση των γηγενών πληθυσμών (Laczko, 2003).

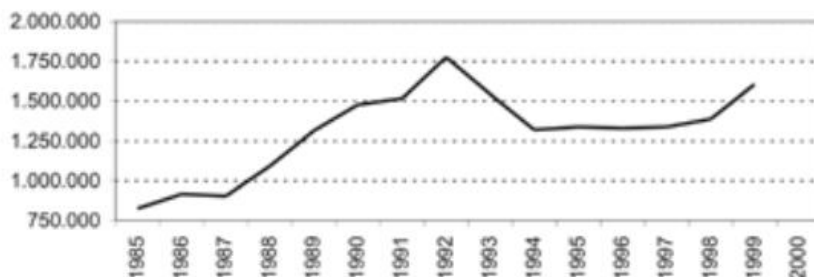
Βέβαια, στην περίπτωση της εσωτερικής μετανάστευσης εντός της Ευρώπης, οι εργάτες μετανάστες και γενικά οι άνθρωποι που μετανάστευαν για οικονομικούς λόγους, πολλές φορές αφού συγκέντρωναν κάποιο σημαντικό οικονομικό ποσό και έβρισκαν μια εξίσου καλή θέση εργασίας, επέστρεφαν στην χώρα τους. Σε αυτό συνέβαλαν και τα κυβερνητικά μέτρα που θεσπίστηκαν ως απόρροια της οικονομικής ανάπτυξης την περίοδο εκείνη και είχαν σκοπό την επιστροφή των μεταναστών στη χώρα προσέλευσής τους. Η αποτελεσματικότητα των μέτρων αυτών δεν ήταν μεγάλη καθώς τα επόμενα χρόνια ο αριθμός μεταναστών στην Ευρώπη συνέχισε να αυξάνεται σημαντικά.

Μέχρι και το 1990 παρατηρείται ότι το ποσοστό μετανάστευσης των εργαζομένων χαμηλής ειδίκευσης ήταν αρκετά υψηλό καθώς ανταποκρίνονταν και στις ανάγκες της αγοράς εργασίας όπου αναζητούσε φθηνό εργατικό δυναμικό για απασχόληση στον πρωτογενή τομέα και σε εργασίες που δεν προσέλκυαν τον ντόπιο πληθυσμό. Με την εδραίωση της επέκτασης της ελεύθερης κυκλοφορίας στην ΕΕ παρατηρήθηκε αύξηση της κινητικότητας των εργαζομένων υψηλής και χαμηλής ειδίκευσης και δημιουργήθηκαν νέες ροές από την Ανατολική και Νότια Ευρώπη προς την Κεντρική και Δυτική. Κάτω από τις πολιτικές αυτές διαρθρώσεις, η μετακίνηση των πληθυσμών συνεχίζεται με αυξητικούς ρυθμούς (Migration Data Portal, 2021).

Σημαντικά πολιτικά γεγονότα επηρέασαν και τις ροές των ανθρώπων σε συγκεκριμένες χώρες υποδοχής. Για παράδειγμα, μετά τις πολιτικές αλλαγές στην ανατολική Ευρώπη τη δεκαετία του 1990 αναπτύχθηκαν συγκεκριμένα μεταναστευτικά ρεύματα εντός των χωρών της ΕΕ και προς τις χώρες της Δυτικής και Νότιας Ευρώπης, ενώ ενισχύθηκε και ο επαναπατρισμός πληθυσμιακών ομάδων στην ΕΕ. Πιο συγκεκριμένα, όπως διακρίνουμε και στον παρακάτω πίνακα, σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat, την πενταετία 1985-1990 σημειώθηκε μια μείωση των μεταναστευτικών ροών και προς το τέλος της δεκαετίας του '90 μετά τους πολιτικούς μετασχηματισμούς μια σημαντική ανάκαμψη (1,6 εκ. μετανάστες). Υπό αυτές τις συνθήκες και με την συνεχόμενη αύξηση της κινητικότητας των πληθυσμών εντός της Ευρώπης αλλά και εκτός, παρατηρήθηκε ότι

το ποσοστό των ανθρώπων που μετακινήθηκαν και ζουν πια σε μια άλλη χώρα από αυτή που γεννήθηκαν αυξήθηκε σημαντικά για όλα τα κράτη μέλη της Ευρώπης (Laczko, 2003).

Διάγραμμα 1. Η εξέλιξη της μεταναστευτικής εισροής για το σύνολο των χωρών της Ε.Ε. (1985-2000)

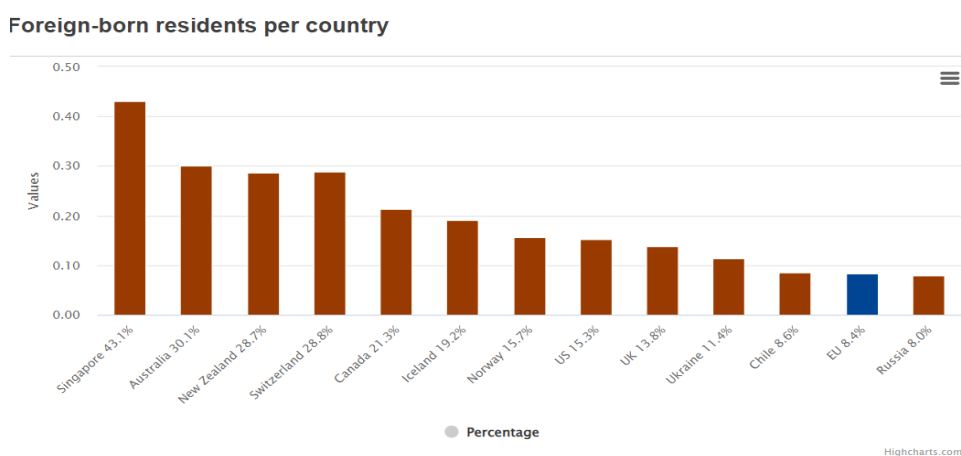
Πηγή: Από την παραπάνω εκτίμηση, η οποία βασίζεται στα στοιχεία της Eurostat, Demographic Statistics, Migration Statistics και του ΟΟΣΑ, Rapport SOPEMI, εξαιρείται η Αυστρία για την οποία λείπουν τα αντίστοιχα στοιχεία.

Οι παράγοντες οι οποίοι συνέβαλαν στην σύνθεση των μεταναστευτικών ροών την περίοδο εκείνη με βάση και την εθνικότητα είναι: οι ιστορικοί δεσμοί χωρών που σχηματίστηκαν κατά τη διάρκεια της αποικιοκρατίας (χώρες του ανατολικού μπλόκου), η γεωγραφική εγγύτητα ιδιαίτερα για τις χώρες της Μεσογείου και της Σκανδιναβίας, η μεταναστευτική πολιτική της χώρας στην περίπτωση μη ενδοευρωπαϊκής μετακίνησης και ο γλωσσικός παράγοντας, ο οποίος διευκολύνει την επικοινωνία των μεταναστών στην χώρα υποδοχής (European Commission, 2003). Στη περίπτωση των μεταναστών από τρίτες χώρες προς την Ευρώπη παρατηρείται η συγκέντρωση του πληθυσμού κυρίως σε συγκεκριμένες περιοχές, συνήθως στα μεγάλα αστικά κέντρα όπου θα τους παρουσιαστούν περισσότερες ευκαιρίες κοινωνικής, οικονομικής ενσωμάτωσης, ενώ το ηλικιακό τους όριο σύμφωνα με τους δείκτες ενσωμάτωσης μεταναστών του ΟΟΣΑ (2018), κυμαίνεται σε υψηλό ποσοστό 80%, ανάμεσα στο ηλικιακό διάστημα 15-64 ετών.

Η μετανάστευση στην ΕΕ συνεχίζει να αποτελεί βασικό παράγοντα δημογραφικών εξελίξεων με επίκεντρο από το 2000 και μετά κυρίως τις χώρες της Νότιας Ευρώπης οι οποίες από χώρες αποστολής μετατρέπονται σε χώρες υποδοχής είτε ενδιάμεσο σταθμό. Η γεωγραφική τους θέση εξυπηρετεί την μετακίνηση πληθυσμών κυρίως από τρίτες χώρες μη κοινοτικές πχ. Αφρική και Μέση Ανατολή οι οποίοι στις περισσότερες περιπτώσεις έχουν ως τελικό προορισμό τους χώρες όπως τη Γερμανία, Γαλλία, Βέλγιο κλπ. Οι μετανάστες οι οποίοι παραμένουν τελικά στις χώρες του Νότου, τόσο άνδρες και γυναίκες, αναζητούν μία εργασία που θα τους ενισχύσει οικονομικά και θα τους βοηθήσει να ενσωματωθούν πιο εύκολα στην χώρα υποδοχής. Η οικονομία χωρών

όπως η Ελλάδα, Ιταλία και Ισπανία παρουσιάζουν αρκετά κοινά χαρακτηριστικά, δηλαδή υψηλά ποσοστά ανεργίας αλλά και μεγάλο αριθμό οικονομικά ενεργών μεταναστών. Στη πλειοψηφία οι μετανάστες που καταφθάνουν έχουν χαμηλό βιοτικό επίπεδο και έτσι απασχολούνται κυρίως σε χαμηλού κύρους θέσεις εργασίας οι οποίες είναι χαμηλής ειδίκευσης (OECD, 2018).

Το 2020, σύμφωνα με τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, 1,92 εκατομμύρια άνθρωποι μετανάστευσαν στην ΕΕ αριθμός λίγο μικρότερος απ' ότι το 2018 όπου εισήλθαν 2,4 εκατομμύρια μετανάστες από τρίτες χώρες. Η μετανάστευση επηρεάζει σε σημαντικό βαθμό τον συνολικό πληθυσμό της ΕΕ καθώς δίχως αυτή θα είχε συρρικνωθεί κατά πολύ, όπως και συνέβη το 2020, λόγω του μικρότερου μεταναστευτικού δικτύου αλλά και των λιγότερων γεννήσεων - παρατηρήθηκε μια μείωση 100.000 ατόμων. Το ποσοστό ανθρώπων που γεννήθηκαν εκτός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως φανερώνει και το παρακάτω σχεδιάγραμμα ανέρχεται μόλις στο 8,4% του συνολικού πληθυσμού της, ποσοστό αρκετά χαμηλό σε σύγκριση με τις περισσότερες οικονομικά αναπτυγμένες χώρες. Ο συνολικός πληθυσμός της ΕΕ ήταν 447,2 εκατομμύρια πολίτες όπου τα 23,7 εκ. (5,3%) ανθρώπων δεν ήταν Ευρωπαίοι πολίτες, ενώ όσον αφορά την απασχόληση των ξένων μεταναστών στην αγορά εργασίας στην ΕΕ, περίπου 8,6 εκατομμύρια μετανάστες εργάστηκαν σε τομείς όπως η οικιακή εργασία, ο κατασκευαστικός κλάδος κλπ. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2021).

4.2 Μεταναστευτική πολιτική της ΕΕ.

Το φαινόμενο της μετανάστευσης συνεχίζει να απασχολεί όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ καθώς αποτελεί μια αναπόφευκτη πραγματικότητα, και καλεί κάθε κράτος να αναπτύξει τα απαραίτητα εργαλεία, πολιτικές ελέγχου και ρυθμίσεις που θα εμπεριέχουν και θα αφορούν τις μεταναστευτικές ροές. Στο παρελθόν, η κάθε χώρα διαχειριζόταν διαφορετικά την εισροή των πληθυσμών στο έδαφός της, χωρίς βέβαια η διαχείριση αυτή να είναι πάντα πετυχημένη και αποτελεσματική. Μετά την απόλυτη ελευθερία μετακίνησης πληθυσμών τον 19^ο αι., τις επόμενες δεκαετίες κάθε χώρα προσπαθούσε να εφαρμόσει μια ξεχωριστή μεταναστευτική πολιτική, η οποία ανταποκρίνονταν στις ανάγκες κάθε περιόδου. Οι χώρες της ΕΕ βιώνοντας σε ένα μεγάλο βαθμό τις ίδιες πολιτικές αλλαγές και οικονομικές μεταρρυθμίσεις, από τη δεκαετία του '80 και μετά μετατράπηκαν από χώρες αποστολής μεταναστών σε χώρες υποδοχής. Μετά μάλιστα και από τις αποτυχημένες περιοριστικές μεταναστευτικές πολιτικές που εφάρμοσαν τη δεκαετία του '70 έγινε όλο και πιο φανερή η ανάγκη χάραξης μια κοινής ευρωπαϊκής μεταναστευτικής πολιτικής (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2008).

Η μετανάστευση συμβάλλει σημαντικά στην κάλυψη ελλειμάτων των εθνικών κοινωνιών γι' αυτό άλλωστε οι κυβερνήσεις άλλοτε την ενθάρρυναν και άλλοτε όχι. Η συμβολή της στην οικονομία κάθε ευρωπαϊκής χώρας είναι σημαντική καθώς διαμορφώνει την αγορά εργασίας ανάλογα με τις ανάγκες της χώρας υποδοχής και επηρεάζει σε σημαντικό βαθμό τις δημογραφικές εξελίξεις του τόπου. Οι ιδιαιτερότητες και οι διαφορές με τις οποίες κάθε χώρα αντιμετωπίζει το φαινόμενο της μετανάστευσης και της μετακίνησης των πληθυσμών είναι πολλές παρά τις προσπάθειες τήρησης βασικών κοινών αξόνων, οι οποίοι πολλές φορές δεν τηρούνται στο έπακρο από τις εθνικές μεταναστευτικές πολιτικές.

Παράλληλα, η συνεχόμενη διερεύνηση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, η αδυναμία φύλαξης των εξωτερικών συνόρων της και η κατάργηση ελέγχου των εσωτερικών συνόρων είχε ως αποτέλεσμα την συνεχόμενη αύξηση της παράνομης μετανάστευσης. Οι λόγοι οι οποίοι προαναφέραμε αποτέλεσαν και την αφορμή για την έναρξη επανασχεδιασμού μιας ενοποιημένης κοινής μεταναστευτικής πολιτικής, καθώς κάτω από τις συνθήκες αυτές - μιας ανοιχτής Ευρώπης - κανένα κράτος δεν μπορούσε να διαχειριστεί αποτελεσματικά μόνο του το φαινόμενο της

μετανάστευσης. Η ΕΕ από τα πρώτα χρόνια του σχηματισμού της, έχει προσπαθήσει να αναπτύξει μια κοινή πολιτική σε βασικούς τομείς των χωρών, όπως η οικονομία, η αγορά εργασίας, η εξωτερική πολιτική κλπ. Για παράδειγμα, οι οικονομίες της ΕΕ είναι αρκετά ενοποιημένες παρά τις διαφορές στην οικονομική απόδοση και δύναμη των χωρών. Στο πλαίσιο αυτό θεωρήθηκε σημαντικό και αναγκαίο να θεσπιστούν κοινές πολιτικές και νομικές πράξεις και για το θέμα της μετανάστευσης, ένα ζήτημα το οποίο απασχολούσε σε μεγάλο βαθμό τις περισσότερες χώρες. Για να είναι αποτελεσματικές είναι απαραίτητο να υπάρξει ένα κοινό πολιτικό όραμα το οποίο να εμπνέει και να προωθεί ένα πιο αδιάσπαστο και ενιαίο πλαίσιο δράσης των χωρών της ΕΕ (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2008).

Ως μεταναστευτική πολιτική ορίζεται *«το σύνολο των μέτρων και πολιτικών που εφαρμόζονται για την ρύθμιση της εισόδου, παραμονής και απασχόλησης των μεταναστών/ριών. Βασικός στόχος της μεταναστευτικής πολιτικής είναι η διατήρηση της εθνικής κυριαρχίας ενός κράτους, η εσωτερική συνοχή της κοινωνίας και η προστασία κάθε ζωής που εισέρχεται στην ΕΕ»* (Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, 2019). Μέχρι τότε και ιδιαίτερα τη δεκαετία του '80, όσα θέματα αφορούσαν τη μετανάστευση επεξεργάζονταν από τους αρμόδιους υπουργούς έξω από τα όρια των θεσμών και τις διαδικασίες της Κοινότητας. Όμως, η συνεχόμενη αύξηση εισροής υπηρεσιών, αγαθών αλλά και προσόντων, και πιο συγκεκριμένα, εργαζομένων - υπηκόων τρίτων χωρών στο πλαίσιο της ελεύθερης κυκλοφορίας⁵, έκανε αναγκαία την δημιουργία ενός πιο οργανωμένου συστήματος πολιτικών και νόμων που θα ανταποκρίνονται στην πολυπλοκότητα και το εύρος αναγκών του φαινομένου της μετανάστευσης.

Η Κοινή Μεταναστευτική Πολιτική που σχηματίζει η Ένωση θέτει ως στόχο, τη σωστή διαχείριση των πληθυσμών που μεταναστεύουν, τη δίκαιη διαχείριση των νόμιμων υπηκόων τρίτων χωρών στην Ένωση καθώς και την αντιμετώπιση και μείωση της παράνομης μετανάστευσης. Δείγματα της Κοινής Μεταναστευτικής Πολιτικής μαζί με την Συμφωνία του Σένγκεν, αποτέλεσαν και οι Οδηγίες⁶ και Κανονισμοί που εφαρμόστηκαν την περίοδο εκείνη με σκοπό τον περαιτέρω έλεγχο και ρύθμιση της εισόδου και διαμονής των εργαζομένων υπηκόων τρίτων χωρών.

---

⁵ Συνθήκη Σένγκεν βλ. <https://eur-lex.europa.eu/EL/legal-content/glossary/schengen-agreement-and-convention.html> (τελευταία ανάκτηση 14.05.2023).

⁶ Οδηγία 64/221/ΕΟΚ

Το 1993 στο Μάαστριχτ⁷ υπεγράφη η Συνθήκη για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπου αποτέλεσε ένα κομβικό σημείο για τη δημιουργία μιας συνεκτικής σχέσης μεταξύ των χωρών της Ευρώπης. Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα στηρίχθηκε σε τρεις πυλώνες⁸ με τον τρίτο πυλώνα, Συνεργασία κρατών - μελών στους τομείς της Δικαιοσύνης και των Εσωτερικών Υποθέσεων να περιλαμβάνει και το θέμα της μετανάστευσης. Ήταν ένα σημαντικό βήμα καθώς έφερε στο προσκήνιο και επίσημα πια το φαινόμενο της μετανάστευσης ενώ άρχισαν να θεωρούν ως ζήτημα κοινού ενδιαφέροντος τις πολιτικές της, που αφορούσαν την είσοδο, τη διαμονή, την εργασία του μετανάστη καθώς και την αντιμετώπιση της παράνομης μετακίνησης.

Στη συνέχεια υπεγράφη η Συνθήκη του Άμστερνταμ⁹ το 1997, βασικό στόχο είχε την αναθεώρηση της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Με τη Συνθήκη αυτή διευρύνθηκαν οι αρμοδιότητες της Κοινότητας αλλά συμφώνησαν και για τις κοινοτικές πολιτικές οι οποίες ενσωματώνονται και σε άλλους τομείς συμπεριλαμβανομένης της μετανάστευσης και του ασύλου. Σημαντική προσθήκη στο τρίτο πυλώνα, διακυβερνητικής συνεργασίας, αποτέλεσε η καταπολέμηση και πρόληψη του ρατσισμού και της ξενοφοβίας. Ένα ακόμα σημαντικό βήμα για μια εναρμονισμένη, κοινή μεταναστευτική πολιτική έγινε τον Οκτώβριο του 1999 με τη Σύνοδο Κορυφής του Tampere¹⁰, όπου το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο συνεδρίασε και ανέδειξε την ανάγκη της δίκαιης μεταχείρισης των νόμιμων μεταναστών και τη δημιουργία μιας κοινής πολιτικής μετανάστευσης και ασύλου. Για να σχηματιστεί ήταν σημαντική η ανάπτυξη εταιρικής σχέσης με τις χώρες καταγωγής των μεταναστών και η τήρηση των αρμοδιοτήτων τους που θα ωφελούσε στη συνοχή των πολιτικών της ΕΕ. Οι προσπάθειες αυτές συνεχίστηκαν και στη Σύνοδο της Σεβίλλης¹¹ (21-22 Ιουνίου 2002), με τη παρουσίαση προγράμματος εργασίας που προέβλεπε την χάραξη κοινής ευρωπαϊκής πολιτικής μετανάστευσης και ασύλου. Το Νοέμβριο του 2004 το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο

---

⁷ Συνθήκη για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΕΕ C 191/29.7.1992 σ. 0001-0110. Βλ. <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/el/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/maastricht-treaty> (τελευταία ανάκτηση 14.05.2023).

⁸ ΕΕ C 191 της 29.7.1992, σ. 1-112. Πρώτος πυλώνας είναι ο κοινοτικός (Ευρωπαϊκές Κοινότητες), δεύτερος πυλώνας η κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας και τρίτος πυλώνας συνεργασία των Κρατών μελών στους τομείς της Δικαιοσύνης και Εσωτερικών υποθέσεων.

⁹ Συνθήκη του Άμστερνταμ, ΕΕ C 340 της 10.11.1997, σ. 115. (τελευταία ανάκτηση 14.05.2023).

¹⁰ Βλ. Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Ταμπέρε. Συμπεράσματα της Προεδρίας 15/16-1999 <https://www.consilium.europa.eu/media/21052/91400.pdf> (τελευταία ανάκτηση 14.05.2023).

¹¹ Βλ. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Σεβίλλης (21 και 22 Ιουνίου 2002) https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-5-2002-0316_EL.html (τελευταία ανάκτηση 14.05.2023).

υιοθέτησε ένα νέο πρόγραμμα, το πρόγραμμα της Χάγης¹², το οποίο περιλάμβανε πτυχές πολιτικών σχετικά με τον τομέα ελευθερίας, ασφάλειας και της δικαιοσύνης. Στόχος του Προγράμματος της Χάγης ήταν η ισόρροπη αντιμετώπιση της νόμιμης και παράνομης μετανάστευσης, ο έλεγχος των μεταναστευτικών ρευμάτων και των εξωτερικών συνόρων της ΕΕ, αλλά και η ένταξη των μεταναστών¹³ (Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2005).

Σε νομική βάση, το άρθρο 79¹⁴ της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕ) ορίζει τη κοινή μεταναστευτική πολιτική της Ένωσης καθώς και τα μέτρα που ανέλαβε το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο με σκοπό την σωστή διαχείριση των μεταναστευτικών ροών, «*Η Ένωση αναπτύσσει κοινή μεταναστευτική πολιτική, η οποία έχει ως στόχο να εξασφαλίζει, σε όλα τα στάδια, την αποτελεσματική διαχείριση των μεταναστευτικών ροών, τη δίκαιη μεταχείριση των υπηκόων τρίτων χωρών που διαμένουν νόμιμα στα κράτη μέλη καθώς και την πρόληψη της παράνομης μετανάστευσης και της εμπορίας ανθρώπων και την ενισχυμένη καταπολέμησή της*». Η συνθήκη της Λισαβόνας¹⁵ τέθηκε σε ισχύ τον Δεκέμβριο του 2009 και έδωσε περισσότερες εξουσίες στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και όσον αφορά το ζήτημα της μετανάστευσης εισήγαγε τη διαδικασία απόφασης με ειδική πλειοψηφία σε θέματα νόμιμης μετανάστευσης καθώς και μια νέα νομική βάση για τα μέτρα ένταξης.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο η μεταναστευτική πολιτική διακρίνεται σε δύο συνθήκες. Η πρώτη αφορά τον έλεγχο των μεταναστών που εισέρχονται στην χώρα και η δεύτερη τους μετανάστες που παραμένουν στη χώρα υποδοχής. Στον ορισμό «μεταναστευτική πολιτική» εμπεριέχονται όλες οι πολιτικές και το θεσμικό πλαίσιο που στηρίζει τις διαδικασίες υποδοχής των μεταναστών/ριών

---

¹² βλ. Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο - Έκθεση για την εφαρμογή του προγράμματος της Χάγης για το 2005 {SEC(2006) 813} {SEC(2006) 814} COM(2006) 333, FINAL, ΕΕ 28.6.2006 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=celex%3A52006DC0333> (τελευταία ανάκτηση 14.05.2023).

¹³ Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο της 10ης Μαΐου 2005 -Το πρόγραμμα της Χάγης: δέκα προτεραιότητες για την προσεχή πενταετία. Μια εταιρική σχέση για την ευρωπαϊκή ανανέωση στον τομέα της ελευθερίας, της ασφάλειας και της δικαιοσύνης» [COM(2005) 184 τελικό – Επίσημη Εφημερίδα C 236, 24.9.2005].

¹⁴ Ενοποιημένη απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης 2012/C 326/01 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A12012E%2FTXT> (τελευταία ανάκτηση 14.05.2023).

¹⁵ Η Συνθήκη της Λισαβόνας ΕΕ C 306 της 17.12.2007) βλ. <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/el/powers-and-procedures/the-lisbon-treaty> (τελευταία ανάκτηση 14.05.2023).

και της νόμιμης διαμονής τους στις χώρες της ΕΕ, αλλά περιλαμβάνει και τις επιμέρους εθνικές και ευρωπαϊκές πολιτικές, όπως εκπαιδευτική, εργασιακή πολιτική, που έχουν ως στόχο την ένταξη του μετανάστη. Το όραμα της κοινής ευρωπαϊκής μεταναστευτικής πολιτικής αποτελεί προτεραιότητα για την ΕΕ η οποία επιθυμεί να ενσωματώσει το φαινόμενο της μετανάστευσης και να το εξετάσει κάτω από το πρίσμα των βασικών κανόνων της πολιτικής της ΕΕ, δηλαδή, της αλληλεγγύης, της ευημερίας και της ασφάλειας¹⁶ (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2008).

4.3 Το έμφυλο ζήτημα στο πλαίσιο των πολιτικών μετανάστευσης

Το φύλο στη διαδικασία της μετανάστευσης παρέμεινε αόρατο για πολλά χρόνια. Όλες οι πολιτικές μετανάστευσης και οι έρευνες που διεξάγονταν αφορούσαν μόνο τους άντρες μετανάστες καθώς κυριαρχούσε η αντίληψη της μετακίνησης του άνδρα - αρχηγού ο οποίος μεριμνούσε για την φροντίδα και την οικονομική ενίσχυση της οικογένειάς του. Αντιθέτως οι γυναίκες, ήταν άβουλες και ήταν καθήκον και υποχρέωσή τους να φροντίζουν την οικογένεια και το νοικοκυριό τους. Η αναπαράσταση αυτού του στερεότυπου δεν αντικατοπτρίζει σε καμία περίπτωση την πραγματικότητα, αφού οι γυναίκες «κινούνταν» και μάλιστα πολλές φορές μόνες του και ανεξάρτητες από την οικογένειά τους. Η αφάνεια της γυναίκας στη διαδικασία της μετανάστευσης ενισχύονταν γιατί το φύλο ήταν ένα ζήτημα που ακόμα δεν απασχολούσε τις πολιτικές έρευνες και τη νομοθεσία. Η εμπειρία της μετανάστευσης διαφέρει σημαντικά για τις γυναίκες από τους άντρες καθώς αντιμετωπίζουν πλήθος ανισοτήτων και διακρίσεων σε όλα τα στάδια, μετακίνησης και εγκατάστασης. Για τον λόγο αυτό είναι αναγκαία μια νέα χάραξη των πολιτικών μετανάστευσης που θα περιλαμβάνει και θα δίνει έμφαση στο φύλο και στην προστασία των γυναικών μεταναστριών (UN Women, 2020).

Το φύλο αποτελεί μια κρίσιμη μεταβλητή στο πλαίσιο των πολιτικών μετανάστευσης. Η έλλειψη της μεταβλητής αυτής επιφέρει σημαντικές συνέπειες, ιδιαίτερα εις βάρος των γυναικών καθώς αποτελεί βασική πηγή διακρίσεων. Τα κύρια ζητήματα ανισότητας των φύλων που βιώνουν οι μετανάστες και σχετίζονται με το μεταναστευτικό καθεστώς στην ΕΕ, αφορά την συμμετοχή στην αγορά εργασίας της χώρας υποδοχής, την διεθνή προστασία, την βία με βάση το φύλο

---

¹⁶ COM (2008)359 FINAL Βρυξέλλες, 17.6.2008 σελ. 5.

(trafficking), την οικογενειακή επανένωση κλπ. Οι μέχρι τότε συμβάσεις, κανονισμοί και οδηγίες που αναφέρονταν στη μετανάστευση, κάλυπταν σε ένα γενικό πλαίσιο τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των ανθρώπων και των μεταναστών χωρίς να υπάρξει όμως μια πιο ουσιαστική προσέγγιση για το φύλο στη διαδικασία της μετανάστευσης. Η απομόνωση τους και η έλλειψη ανεξάρτητου νομικού καθεστώτος τις καθιστούσαν ακόμα πιο ευάλωτες σε κάθε είδους εκμετάλλευση, εργασιακής, σεξουαλικής κλπ.

Το 1979 το Συμβούλιο της Ευρώπης και πιο συγκεκριμένα η επιτροπή των Υπουργών, υιοθετούν Σύσταση¹⁷ που αφορούσε τις γυναίκες μετανάστριες και καταδείκνυε την ανάγκη διαμόρφωσης μιας μεταναστευτικής πολιτικής που θα περιλάμβανε όλα τα απαραίτητα μέτρα για την προστασία και την αρμονική ζωή των μεταναστριών στην χώρα υποδοχής. Επίσης τόνιζε τις αδυναμίες της μέχρι τότε νομοθεσίας υποστηρίζοντας ότι οι κανονισμοί πρέπει να προσαρμοστούν στα διεθνή πρότυπα. Στη σύσταση αυτή δίνεται έμφαση στις εργαζόμενες γυναίκες μετανάστριες και τις ευνοϊκότερες διατάξεις και διεθνείς συμφωνίες που πρέπει να εφαρμοστούν ώστε να βελτιώσουν τις συνθήκες διαβίωσης στην χώρα υποδοχής, να καταφέρουν να ενταχθούν στο νέο κοινωνικό - οικονομικό περιβάλλον και βέβαια να σταματήσουν να «πέφτουν» θύματα εκμετάλλευσης με δέλεαρ την οικονομική ευημερία και την ελπίδα για ένα καλύτερο μέλλον.

Οι κανονισμοί και οι εκθέσεις που θεσπίστηκαν τα επόμενα χρόνια και αφορούσαν την γυναίκα μετανάστρια υποδήλωναν την άμεση ανάγκη εφαρμογής αποτελεσματικών μέτρων καθώς ενώ πια αναγνώριζαν τα προβλήματα και τις δυσκολίες που βίωναν στη διαδικασία της μετανάστευσης δεν υπήρξαν στη πράξη πολιτικές που να θέτουν σε προτεραιότητα το έμφυλο ζήτημα στο μεταναστευτικό φαινόμενο. Μέχρι τότε η γυναίκα εμφανιζόταν κυρίως όταν γινόταν αναφορά στην οικογενειακή επανένωση. Στην Έκθεση του Συμβουλίου της Ευρώπης¹⁸ το 1995 σχετικά με τη κατάσταση των γυναικών μεταναστριών στην Ευρώπη, για άλλη μια φορά φανερώνεται η απομόνωση και οι διακρίσεις τις οποίες βιώνουν λόγω του φύλου τους. Προτείνεται λοιπόν από τη Συνέλευση η δημιουργία ενός ευρωπαϊκού συστήματος για τη συλλογή δεδομένων σχετικά με την κατάσταση των μεταναστριών καθώς η έλλειψη πληροφοριών και στοιχείων για αυτές

---

¹⁷ Council of Europe: Committee of Ministers, *Recommendation No. R (79) 10 of the Committee of Ministers to Member States Concerning Women Migrants*, 29 May 1979, (79) 10, ανακτήθηκε 27/11/22 από: <https://www.refworld.org/docid/4278d3da4.html>.

¹⁸ Recommendation 1261 (1995), 15 March 1995. Parliamentary Assembly, report of the Committee on Migration, Refugees and Demography, Situation of Immigrant women In Europe

αποτελούσε ένα σημαντικό τροχοπέδη στη διαμόρφωση μέτρων και πολιτικών. Το φύλο στη μετανάστευση, στις περισσότερες στατιστικές μέχρι τότε δεν περιλαμβανόταν σε κανένα στάδιο.

Επιπλέον η Συνέλευση προέτρεψε την Επιτροπή Υπουργών να καλέσει τα κράτη μέλη ώστε να εξασφαλιστεί η δίκαιη και ίση μεταχείριση των μεταναστριών έναντι του νόμου, να υιοθετηθεί νομοθεσία που θα παρέχει στις γυναίκες ανεξάρτητο και αυτόνομο δικαίωμα διαμονής και άδεια εργασίας (στο πλαίσιο της οικογενειακής επανένωσης). Να αναπτυχθούν προγράμματα που σκοπό θα έχουν την επαγγελματική τους κατάρτιση αλλά και την ενημέρωσή τους για τα δικαιώματά που έχουν ως γυναίκες αλλά και ως μετανάστες. Στο πλαίσιο αυτό πραγματοποιήθηκαν συνεδριάσεις από τη Μικτή Ομάδα Ειδικών του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη Μετανάστευση, την Πολιτιστική Πολυμορφία και την Ισότητα Γυναικών και Ανδρών¹⁹. Το 2006 ένα ακόμα Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου²⁰, αναφορικά με τη γυναικεία μετανάστευση, καλούσε τα κράτη μέλη να εφαρμόσουν όλες τις πολιτικές υποδοχής και ενσωμάτωσης, κυρίως των γυναικών μεταναστών, και να σέβονται τα θεμελιώδη δικαιώματά τους σε όλα τα επίπεδα (εργασία, οικογένεια, κοινωνία).

Το 2015 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσιεύει την Ευρωπαϊκή Ατζέντα για την Μετανάστευση η οποία είχε ως στόχο την καλύτερη διαχείριση όλων των πτυχών της μετανάστευσης και έθετε ως άμεση ανάγκη μια σαφή κοινή μεταναστευτική πολιτική που θα ακολουθεί τις αρχές της ΕΕ. Αναφέρεται στη σημασία της θεσμοθέτησης πολιτικών ένταξης, όμως για ακόμα μια φορά στο σύνολο των πολιτικών αυτών απουσιάζει η προσέγγιση ως προς το φύλο παραβλέποντας τις ανάγκες και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες μετανάστριες (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2105). Ένα χρόνο αργότερα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εγκρίνει σχέδιο δράσης²¹ για την ένταξη υπηκόων τρίτων χωρών με το οποίο στοχεύει στην εφαρμογή αποτελεσματικών πολιτικών ένταξης που θα συμβάλλουν σε μια πιο συνεκτική Ευρώπη χωρίς αποκλεισμούς. Στο πλαίσιο αυτό η

---

¹⁹ Recommendation 1229 (1994), Parliamentary Assembly, Equality of rights between men and women. Ανακτήθηκε 14/10/22 από: <https://pace.coe.int/en/files/15263/htmlv>

²⁰ Women's immigration: the role and place of immigrant women in the European Union (2006/2010(INI)), European Parliament. 24/10/2006 Ανακτήθηκε 1/11/22 από: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-6-2006-0307_EN.html

²¹ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, COM(2016) 377 final Σχέδιο δράσης για την ένταξη των υπηκόων τρίτων χωρών, Στρασβούργο, 7.6.2016

Ευρωπαϊκή Επιτροπή υπογράμμισε την ανάγκη έμφασης στη διάσταση του φύλου σε όλες τις πολιτικές ένταξης σε επίπεδο εθνικό και ευρωπαϊκό.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στην προσπάθεια ένταξης των γυναικών μεταναστριών ανέδειξε τις δυσκολίες και τον αποκλεισμό που δέχονται σε πολλούς τομείς της κοινωνίας, όπως πρόσβαση σε υπηρεσίες, κατάρτιση, απασχόληση κλπ. Πιο συγκεκριμένα όσον αφορά την αγορά εργασίας η Ευρωπαϊκή, Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (2015) τόνισε τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι μετανάστριες στο εργασιακό κομμάτι και ανέδειξε τη σημαντικότητα συμμετοχής τους στο οικονομικό γίνεσθαι προλαμβάνοντας καταστάσεις εκμετάλλευσής τους λόγω του φύλου τους (εργασιακή και σεξουαλική εκμετάλλευση). Η αναγνώριση των προβλημάτων και των κινδύνων που αντιμετωπίζουν καθιστά ακόμα πιο αναγκαία την χάραξη άμεσων ουσιαστικών πολιτικών που θα προασπίζουν τα δικαιώματά τους και θα προβάλλουν την ισότητα των φύλων σε κάθε κοινωνία.

Ένα σημαντικό βήμα, για την προστασία και την προάσπιση των δικαιωμάτων των γυναικών έγινε με την Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης²² για την πρόληψη και την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών που υιοθετήθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης το 2011 και τέθηκε σε ισχύ το 2014. Αποτέλεσε ένα νομικό μέσο που περιλάμβανε την προσέγγιση του φύλου σε όλες τις πολιτικές υποδοχής και διασφάλιζε την προστασία των γυναικών μεταναστών από κάθε μορφή βίας η οποία βασιζόταν στη διάκριση του φύλου. Εν συνεχεία της προσπάθειας συμπερίληψης του φύλου στις πολιτικές μετανάστευσης και της ισότητας των γυναικών, το Μάρτιο του 2020 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσιεύει τη Στρατηγική για την Ισότητα των Φύλων 2020-2025²³. Περιλαμβάνει «*μια σειρά πρωτοβουλιών και στρατηγικών της ΕΕ σχετικά με την ισότητα, την πολυμορφία και την ένταξη*» (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2020). Σε διεθνικό επίπεδο, το 2015 ο ΟΗΕ ενέκρινε την Ατζέντα 2030 για την Βιώσιμη Ανάπτυξη όπου βέβαια η μετανάστευση κατείχε σημαίνουσα θέση εντός του αναπτυξιακού πλαισίου καθώς τη συνδέει με επιλεγμένα κοινωνικά ζητήματα όπως το φύλο και την ανισότητα και δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην ενδυνάμωση των γυναικών και ευάλωτων ομάδων όπως παιδιά, μετανάστες κλπ. Οι 17 Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης

---

²² Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, (12 April, 2011) . Ανακτήθηκε 4/11/22 από: <https://rm.coe.int/168046031c>

²³ COM/2020/152 final , A Union of Equality: Gender Equality Strategy 2020-2025. Ανακτήθηκε 9/11/22 από: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0152>

της Ατζέντας 2030 στοχεύουν «στην εξάλειψη της φτώχειας σε όλες τις μορφές και επιδιώκουν την προστασία και πραγματοποίηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων όλων και την επίτευξη της ισότητας των φύλων» (Συμβούλιο της Ευρώπης χ.χ).

Το έμφυλο ζήτημα στις πολιτικές μετανάστευσης συνεχίζει να απασχολεί όλα τα θεσμικά όργανα της ΕΕ, ενώ έχει σημειωθεί σημαντική πρόοδος στην ανάδειξη της διάστασης του φύλου, μέσω των νέων νομοθεσιών και πολιτικών που το ενσωματώνουν και προάγουν τις ανάγκες και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες. Ανισότητες βέβαια, συνεχίζουν να υπάρχουν και ιδιαίτερα στην αγορά εργασίας και στον τομέα λήψης αποφάσεων. Η καταπολέμηση των έμφυλων ανισοτήτων στο πλαίσιο της μετανάστευσης είναι ακόμα πιο δύσκολη υπόθεση καθώς οι γυναίκες υφίστανται μια διπλή διάκριση, ως προς το φύλο τους αλλά και ως προς τη μεταναστευτική τους «ιδιότητα» γεγονός που καθιστά αναγκαία την συντονισμένη λειτουργία ευρωπαϊκών, εθνικών και τοπικών οργάνων για την αντιμετώπισή της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΕΝΤΑΞΗΣ

Σύμφωνα με τον Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης ως καλές πρακτικές ορίζει «τα μέσα για την περαιτέρω εφαρμογή των υφιστάμενων κανόνων και αρχών τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο. Οι καλές πρακτικές μπορούν να μεταφραστούν ως επιχειρησιακές οδηγίες, κώδικες συμπεριφοράς, ή ως άλλες εκδηλώσεις της μη δεσμευτικής νομοθεσίας, χωρίς να οδηγούν σε αποδυνάμωση ή διάβρωση του θετικού δικαίου» (IOM, 2004). Η καλή πρακτική αναφέρεται σε κάθε πολιτική που εφαρμόζεται με σκοπό την επίτευξη θετικών αποτελεσμάτων σε ένα πρόβλημα που έχει τεθεί, και η αντιμετώπισή του θα επιφέρει ουσιαστικές θετικές αλλαγές στη ζωή των πληθυσμιακών ομάδων για τις οποίες έχει αναπτυχθεί. Στόχος είναι η ανάδειξη των καλών πρακτικών και εν συνεχεία να καταφέρουν να ενσωματωθούν στις εθνικές πολιτικές.

Για την εξασφάλιση του θετικού αποτελέσματος τίθενται μηχανισμοί αξιολόγησης και δείκτες με βάση των οποίων συγκρίνονται οι εθνικές πρακτικές και μοιράζονται οι πετυχημένες εμπειρίες των κρατών. Η διαδικασία αυτή είναι ιδιαίτερα αποτελεσματική στην ανάδειξη καλών πρακτικών όσον αφορά τις πολιτικές κοινωνικής ένταξης των μεταναστών. Η παρακολούθηση και η αξιολόγηση δηλαδή, των αποτελεσμάτων κάθε πρακτικής με βάση προκαθορισμένους δείκτες

δύναται να επιφέρει τις κατάλληλες αλλαγές στο πεδίο των πολιτικών και μέτρων του εκάστοτε ζητήματος που μας απασχολεί.

5.1 Μοντέλα ένταξης

Η ένταξη των μεταναστών έχει καθοριστική σημασία για την συνοχή και την ευημερία των ευρωπαϊκών κοινωνιών. Οι αυξημένες μεταναστευτικές ροές και η συμβολή τους στην οικονομική και δημογραφική ανάπτυξη των χωρών υποδοχής καθιστά αναγκαία την αποτελεσματική ένταξη του μεταναστευτικού πληθυσμού, με σεβασμό στα δικαιώματά τους, τις πολιτιστικές διαφορές και τις παραδόσεις τους. Η εικόνα των κοινωνικά και θεσμικά αποκλεισμένων μεταναστών στη χώρα υποδοχής είναι μια σκληρή πραγματικότητα και φανερώνει τη μη ετοιμότητα του κοινωνικού συνόλου και την κυριαρχία ρατσιστικών προτύπων, παρά τις προσπάθειες των θεσμικών οργάνων. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η διαδικασία της ένταξης στηρίζεται στα αμοιβαία δικαιώματα και υποχρεώσεις ανάμεσα στους μετανάστες και στην κοινωνία υποδοχής. Πρόκειται για μια αμφίδρομη σχέση²⁴ και διαδικασία ανάμεσα στα δύο μέρη η οποία συνεπάγεται την σταδιακή εξίσωση των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των μεταναστών και τη συμμετοχή τους στις υπηρεσίες, στα αγαθά της κοινωνίας υποδοχής, μέσα στο πλαίσιο της αλληλεγγύης, της δίκαιης μεταχείρισης και της ισότητας των ευάλωτων αυτών πληθυσμών. Στηρίζεται στο αίσθημα της συνοχής και της πρόσβασής τους στο κοινωνικό σύνολο. Η διαδικασία της ένταξης βέβαια δεν είναι ίδια για όλες τις χώρες και τις ομάδες μεταναστών αλλά αντιθέτως προωθούνται διαφορετικές διαδικασίες μεταξύ των κρατών, στηριζόμενες στα κοινωνικο-οικονομικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά τους και στις σωστά δομημένες πολιτικές ένταξης των κρατών υποδοχής (Μπάγκαβος, Παπαδοπούλου, 2006).

Σε μια πρώτη προσέγγιση των τρόπων ένταξης δίνεται κυρίως βάση στον ίδιο τον μετανάστη, υποστηρίζοντας ότι τον μεγαλύτερο ρόλο στη διαδικασία της ένταξης κατέχει ο μετανάστης και όχι τόσο η κοινωνία υποδοχής. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται στην προθυμία του να αφομοιώσει ως ένα βαθμό τα νέα κοινωνικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά που θα τον βοηθήσουν να γίνει γρήγορα κομμάτι της «νέας του πατρίδας». Σε αυτό το πλαίσιο διακρίνονται τρεις τρόποι ένταξης.

---

²⁴ Γνωμοδότηση της Επιτροπής Απασχόλησης και Κοινωνικών Υποθέσεων σχετικά με τις στρατηγικές και τα μέσα ένταξης των μεταναστών στην ΕΕ., 2056/23.3.2006

Ο πρώτος αφορά τη κλασική αφομοίωση όπου σταδιακά οι μεταναστευτικές ομάδες χάνουν τη πολιτιστική τους ταυτότητα, ο δεύτερος τρόπος περιλαμβάνει τον σχηματισμό μιας κατώτερης τάξης με χαμηλά επίπεδα παιδείας, εργασιακής απασχόλησης και χαμηλής κοινωνικής κινητικότητας και τρίτον, η ένταξη επιτυγχάνεται μέσω των εθνικών κοινοτήτων. Τοποθετούνται δηλαδή, κάποιες εθνικές ομάδες σε υψηλή κοινωνική θέση εξαιτίας της οικονομικής τους δύναμης. Η διαδικασία αυτή γίνεται ακόμα πιο εύκολη όταν η χώρα υποδοχής κατέχει μια ισχυρή θέση καθώς καθορίζει το περιεχόμενο των πολιτικών ένταξης και των δικαιωμάτων των δύο μερών (Κόντης, 2001).

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, τα κυρίαρχα μοντέλα ένταξης είναι τα εξής: α) το πολυπολιτισμικό μοντέλο β) το αφομοιωτικό γ) το μοντέλο του αποκλεισμού. Το πολυπολιτισμικό μοντέλο βασίζεται στον σεβασμό και την προστασία της πολυπολιτισμικότητας. Οι διάφοροι πολιτισμοί για να μπορέσουν να συνυπάρξουν αρμονικά θα πρέπει να αναγνωριστούν ώστε να διατηρηθούν οι ιδιαιτερότητες και των δύο μερών. Στην κοινωνία υπάρχουν ομάδες ανθρώπων διαφορετικής προέλευσης και κουβαλάνε την δική τους «πολιτιστική, κοινωνική κληρονομιά» γεγονός που καθιστά αναγκαία την αποδοχή και το σεβασμό της διαφορετικότητάς τους για να μπορέσουν να συνυπάρξουν. Αναγνωρίζει το δικαίωμα των μεταναστών να διατηρούν τη θρησκευτική τους ταυτότητα, τη γλώσσα και τις παραδόσεις τους. Στο πλαίσιο αυτό της αρμονικής συμβίωσης και της πολυπολιτισμικότητας η κρατική εξουσία παραμένει ουδέτερη και δίκαιη με βασική αρμοδιότητά της να εξασφαλίζει ότι κάθε μεταναστευτική ομάδα διαθέτει τα δικαιώματα που της επιτρέπουν να διαμορφώσει τον δικό της πολιτισμικό χαρακτήρα. Η ένταξη των μεταναστών επιδιώκεται θεσμικά μέσα από την νομοθεσία κατά των διακρίσεων. Αυτό το μοντέλο έχει υιοθετηθεί από πολλές χώρες με δύο όμως διαφορετικές εκδοχές. Πρώτον, είναι το κοινωνικό μοντέλο, το οποίο στηρίζεται στο σεβασμό της πολιτισμικής διαφορετικότητας των μεταναστευτικών ομάδων και πρέπει να αναγνωριστεί ως συλλογικό δικαίωμα και να διεκδικείται αναλόγως. Δεύτερον, το συντηρητικό/ φιλελεύθερο μοντέλο, το οποίο δέχεται την πολιτισμική διαφορετικότητα εφόσον οι μεταναστευτικές ομάδες αρχίσουν να συμπεριφέρονται ως πολίτες της χώρας υποδοχής και ως καταναλωτές στην οικονομική αγορά. (Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, 2019).

Το αφομοιωτικό μοντέλο, σε αντίθεση με το πολυπολιτισμικό, δεν υποστηρίζει την ύπαρξη της διαφορετικότητας και της ανομοιογένειας. Στοχεύει, στην πολιτισμική ομογενοποίηση όπου οι

ομάδες διαφορετικής προέλευσης όταν εισέρχονται στην κοινωνία υποδοχή οφείλουν να ακολουθήσουν τον τρόπο ζωής του γηγενούς πληθυσμού και να εγκαταλείψουν τις δικές τους συνήθειες και παραδόσεις. Τέλος, το πιο αυστηρό μοντέλο ένταξης είναι αυτό του αποκλεισμού καθώς στηρίζεται στην αυστηρή μεταναστευτική πολιτική νομοθεσία. Οι χώρες ανάλογα τις επικρατούσες συνθήκες και τις ιδεολογίες τους, εφαρμόζουν διαφορετικά μοντέλα ένταξης που ανταποκρίνονται στα χαρακτηριστικά της εκάστοτε μεταναστευτικής ομάδας και τις ανάγκες της. Λόγω των διαφορών που υπάρχουν από χώρα σε χώρα χρησιμοποιούσαν διαφορετικές προσεγγίσεις μοντέλων ένταξης (Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, 2019).

Για παράδειγμα, το μοντέλο που κυριαρχεί σε χώρες όπως η Ολλανδία και στις σκανδιναβικές χώρες, δίνει έμφαση στο στοιχείο της διαφορετικότητας που φέρνουν μαζί τους οι μετανάστες και στην ιδιότητα του να εμπλουτίζει το κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο εγκαθίστανται. Εν συνεχεία, στη Γερμανία κυριαρχεί το μοντέλο το οποίο συνδέει τους μετανάστες κυρίως με το οικονομικό κομμάτι και τη θετική του συνεισφορά πάνω σε αυτό. Τέλος, το τρίτο μοντέλο συνδυάζει τα δύο προηγούμενα, δηλαδή, υπάρχει η αντίληψη ότι οι μετανάστες εμπλουτίζουν τη χώρα υποδοχής οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά όμως υπάρχει και μια πολιτική άρνηση στο να ενταχθούν στη χώρα, προβάλλοντας συχνά το στοιχείο της εθνικής ομοιογένειας, πχ Γαλλία. Σε κάθε περίπτωση, η ένταξη δεν αποτελεί μια εύκολη διαδικασία καθώς απαιτεί τον συντονισμό όλων των εμπλεκόμενων μερών και μια συνεχή προσαρμοστικότητα σε κάθε αλλαγή και μεταβολή των συνθηκών, προστατεύοντας τα δικαιώματα των μεταναστευτικών ομάδων και τα «*διαφορετικά, ξεχωριστά χαρακτηριστικά τους*» (Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, 2019).

5.2 Προγράμματα ένταξης των γυναικών μεταναστριών

Το ζήτημα της ένταξης των μεταναστών στην ΕΕ συνεχίζει να απασχολεί τα θεσμικά όργανα, τα οποία λειτουργούν με γνώμονα την προστασία των δικαιωμάτων των μεταναστών και το σεβασμό στην ετερότητα. Βασικοί στόχοι της κοινωνικής ένταξης των μεταναστών είναι η πρόσβαση στην εκπαίδευση, στην απασχόληση, στην εκμάθηση της γλώσσας, στην κατάρτιση και στην καταπολέμηση των διακρίσεων.

Προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι ανισότητες, τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες μετανάστριες και να ενισχυθεί η διαδικασία ένταξης των μεταναστών η ΕΕ εκπόνησε σημαντικές μελέτες και έρευνες αναδεικνύοντας τυχόν αδυναμίες του μηχανισμού και προτείνοντας νέα αποτελεσματικά μέτρα. Στο πλαίσιο αυτό, έχουν υλοποιηθεί αρκετές δράσεις και προγράμματα ενταξιακού χαρακτήρα σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο τα οποία άλλοτε επέφεραν τα επιθυμητά αποτελέσματα και άλλοτε όχι. Η ανάπτυξη και η εφαρμογή πετυχημένων προγραμμάτων δημιουργεί έναν οδηγό καλών πρακτικών που μεταφέρει τις βέλτιστες λύσεις και πρακτικές όσον αφορά την ένταξη των μεταναστών/ριών στις χώρες της ΕΕ.

5.2.1 Σουηδία

Η Σουηδία δέχεται πλήθος μεταναστών εδώ και πολλές δεκαετίες, ομάδες ανθρώπων που κυρίως μετακινήθηκαν για οικονομικούς λόγους και η ισχυρή οικονομία της αποτέλεσε το βασικό λόγο για την επιλογή προορισμού των μεταναστών. Στόχος των μέτρων ένταξης τους είναι η προώθηση της κοινωνικο-οικονομικής αφομοίωσης και η ανεξαρτησία τους μέσα σε μία κοινωνία που θα βασίζεται στην αρχή της διαφορετικότητας. Ακολουθεί μια φιλελεύθερη μεταναστευτική πολιτική και στηρίζεται στις αρχές της πολυπολιτισμικότητας. Η Σουηδία δίνει έμφαση στην ισότητα των φύλων και προσπαθεί να ανακόψει το αναπαραγόμενο αυτό μοτίβο του «αρχηγού άντρα μετανάστη» που παίρνει όλες τις πρωτοβουλίες και τις αποφάσεις, μετατρέποντας τις γυναίκες σε παθητικά αντικείμενα. Για τον λόγο αυτό οι σουηδικές αρχές δημιούργησαν πολλά προγράμματα τα οποία επικεντρώνονται στην γυναίκα μετανάστρια και έχουν ως κύριο μέλημα την προάσπιση των δικαιωμάτων τους και την ομαλή ένταξη τους στην κοινωνία υποδοχής.

Ένα τέτοιο πρόγραμμα το οποίο έχει ως στόχο την αύξηση της συμμετοχής των μεταναστριών στην αγορά εργασίας της Σουηδίας και κατ' επέκταση στην κοινωνική ένταξή τους, είναι το Equal Entry. Η Σουηδική δημόσια υπηρεσία απασχόλησης δημιούργησε το πρόγραμμα αυτό με σκοπό την αύξηση συμμετοχής των νεοαφιχθέντων μεταναστριών, στην σουηδική αγορά εργασίας. Επιπλέον το πρόγραμμα αποτέλεσε πρότυπο για τα μελλοντικά ωφέλιμα προγράμματα για τις μετανάστριες δίνοντας έμφαση στις ανάγκες και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες καταφθάνουν στην χώρα υποδοχής. Η έλλειψη εμπειρίας και προσόντων όπως και η αναπαραγωγή πατριαρχικών προτύπων που θέλουν την γυναίκα να μην εργάζεται, δικαιολογούν ως ένα σημείο τη χαμηλή συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας. Το έργο συγχρηματοδοτείται από το

Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και πραγματοποιείται σε 16 γεωγραφικές περιοχές της σουηδικής επικράτειας. Σκοπός του προγράμματος είναι αφού πρώτα αξιολογήσουν τα προσόντα των μεταναστριών, να τις βοηθήσουν να βρουν μια θέση εργασίας που θα ταιριάζει στις δυνατότητες και στα προσόντα τους (Swedish Public Employment Service, 2020).

Η μεταναστευτική επιχειρηματικότητα αποτελεί μια σημαντική επένδυση τόσο για τον ντόπιο πληθυσμό όσο και για τους μετανάστες και συμβάλλει σε μεγάλο βαθμό στην ένταξη στην αγορά εργασίας. Έτσι το Ίδρυμα Ester στη Σουηδία προχώρησε στο σχηματισμό ενός προγράμματος το οποίο έχει ως σκοπό την εκπαίδευση των ανέργων μεταναστριών επιχειρηματιών στα πρώτα στάδια των έργων τους. Στόχος του προγράμματος είναι επίσης, η υποστήριξη των μεταναστριών στην αγορά εργασίας και η αντιμετώπιση της κοινωνικής και οικονομικής περιθωριοποίησής τους. Το πρόγραμμα χρηματοδοτήθηκε από την πόλη Helsingborg ενώ ο πιλότος του υποστηρίχθηκε από τον Οργανισμό οικονομικής και περιφερειακής ανάπτυξης της Σουηδίας και από την περιφέρεια Skane. Το πρόγραμμα δομείται σε τρία στάδια διάρκειας έξι μηνών. Στη πρώτη ενότητα γίνεται μια εισαγωγή για τη ζωή στη Σουηδία, για το κοινωνικό-οικονομικό και επιχειρησιακό περιβάλλον, στο δεύτερο αναπτύσσονται οι συμμετοχές των μεταναστριών και οι εγγραφές των επιχειρήσεών τους και στο τρίτο προσφέρονται όλες οι απαραίτητες συμβουλές και βοήθεια για τα πρώτα στάδια λειτουργίας των εταιρειών τους. Πιο συγκεκριμένα, δέχονται υποστήριξη τόσο για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού σχεδίου όσο και για τη μελέτη σκοπιμότητας. Επιπλέον, τους μετανάστες καθοδηγεί επιχειρηματικός σύμβουλος σε τομείς, όπως η επικοινωνία, η ρύθμιση και τα δίκτυα ενώ λαμβάνουν υποστήριξη για τη διαδικασία υποβολής αίτησης και για τις δημόσιες επιχορηγήσεις. Στο πρόγραμμα περιλαμβάνονται μαθήματα επιχειρηματικότητας, επικοινωνίας, οικονομικών κλπ. ενώ δέχονται και οικονομική βοήθεια κατά τη διάρκεια του προγράμματος, ώστε να μπορέσουν να διασφαλιστούν τα έξοδα διαβίωσης των συμμετεχόντων. Την περίοδο 2012-2016 το πρόγραμμα υποστήριξε 21 μετανάστριες και τη δημιουργία 11 εταιριών (European Commission, 2016).

Μεγάλη έμφαση πρέπει να δίνεται και στην υγεία των γυναικών μεταναστών και ιδιαίτερα των εγκύων. Γι' αυτό τον λόγο οι αρμόδιοι των πολιτικών μετανάστευσης στη Σουηδία ανέπτυξαν ένα εθνικό πρόγραμμα με σκοπό την βελτίωση της υγείας των μεταναστριών πριν, κατά τη διάρκεια και μετά το τοκετό. Το Σουηδικό σύστημα υγειονομικής περίθαλψης χρηματοδοτείται κυρίως από

φόρους και είναι αποκεντρωμένο σε σύγκριση με άλλες χώρες. Η κυβέρνηση μπορεί και χρηματοδοτεί εθνικές πρωτοβουλίες μέσω συμφωνιών με όλες τις περιφερειακές αρχές, μέσω του συντονιστικού οργανισμού μέλους τους SALAR²⁵. Εν συνεχεία, μια ομάδα που ορίζεται από το SALAR είναι υπεύθυνη για τον συντονισμό και την οργάνωση του προγράμματος. Το ποσό χρηματοδότησης ανέρχεται στα 8,9 δισεκατομμύρια ευρώ, τα οποία διανέμονται στις περιφέρειες και χρησιμοποιούνται ανάλογα τις τοπικές και περιφερειακές ανάγκες. Το πρόγραμμα αυτό ξεκίνησε το 2015 και έχει ισχύ μέχρι το 2022. Βασικοί στόχοι του είναι: η ασφάλεια των ασθενών, η πρόσβαση και η ισότητα στη φροντίδα και στην ιατρική περίθαλψη. Ομάδα στόχος όπως αναφέραμε είναι οι μετανάστριες οι οποίες είναι εκτεθειμένες στις κοινωνικο-οικονομικές καταστάσεις. Η ανάλυση και αξιολόγηση του προγράμματος γίνεται από τη Σουηδική υπηρεσία ανάλυσης των υπηρεσιών υγείας και φροντίδας (BMC Health Services Research, 2022).

5.2.2 Γερμανία

Η Γερμανία, παραδοσιακά, δέχεται μεγάλα κύματα μεταναστών οι οποίοι φτάνοντας στην χώρα έχουν να αντιμετωπίσουν καινούργιες και άγνωστες καταστάσεις γι' αυτούς. Υπάρχει λοιπόν μεγάλη ανάγκη για πληροφόρηση των δικαιωμάτων τους και των υπηρεσιών που μπορούν να τους εξυπηρετήσουν. Στις πιο ευάλωτες ομάδες βέβαια ανήκουν οι γυναίκες και πόσο μάλλον οι γυναίκες που φτάνουν μόνες τους ή με τα παιδιά τους στη κοινωνία υποδοχής. Για να καλυφθεί λοιπόν αυτό το γλωσσικό χάσμα της επικοινωνίας και πληροφόρησης αναπτύχθηκε το πρόγραμμα «Neighborhood mothers», όπου εκπαιδεύονται «μητέρες» μετανάστριες ώστε με τη σειρά τους να καταφέρουν να βοηθήσουν τις νεοαφιχθείσες μετανάστριες. Ουσιαστικά καλύπτουν το γλωσσικό χάσμα, προσεγγίζουν συμπατριώτισσές τους καθώς μπορούν να επικοινωνήσουν στην ίδια γλώσσα και δημιουργούν έτσι ένα αίσθημα εμπιστοσύνης που βοηθά στην συνεκτικότητα της κοινωνίας. Η επιλογή των μεταναστριών που θα έχουν το ρόλο «της μητέρας της γειτονιάς» γίνεται με κριτήριο την καλή γνώση της γερμανικής γλώσσας, το μεταναστευτικό τους υπόβαθρο, το εργασιακό τους στάτους και βέβαια να έχουν λάβει την απαραίτητη εκπαίδευση. Ρόλος τους

---

²⁵ Σουηδική Ένωση Τοπικών Αρχών και Περιφερειών. Εκπροσωπεί τα κυβερνητικά, επαγγελματικά και εργοδοτικά συμφέροντα 290 δήμων, 18 επαρχιακών συμβουλίων και 2 περιφερειών της Σουηδίας. Είναι μια οργάνωση εργοδοτών και μια οργάνωση που εκπροσωπεί και υποστηρίζει την τοπική αυτοδιοίκηση στη Σουηδία <https://sklinternational.se/aboutus/aboutsalar.759.html> (τελευταία ανάκτηση 14.05.2023).

είναι να ενθαρρύνουν τις νεοαφιχθείσες μητέρες μετανάστριες να μάθουν τη γλώσσα, να συμμετέχουν στις γυναικείες ομάδες και οργανώσεις που δημιουργούν παρέχοντας τους μάλιστα και υπηρεσίες παιδικής μέριμνας στη περίπτωση που είναι μητέρες. Το έργο αυτό ενδυναμώνει τις γυναίκες και από τις δύο πλευρές, καθώς οι «μητέρες της γειτονιάς» βρίσκουν με αυτό το τρόπο εργασία και οι μετανάστριες λαμβάνουν πολύτιμες πληροφορίες και συμβουλές που θα τις βοηθήσουν στην πιο ομαλή ένταξή τους. Η συνολική επένδυση για το πρόγραμμα «Μητέρες γειτονιάς» ανέρχεται σε 2.725.463 ευρώ, από τα οποία το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης της ΕΕ συνεισφέρει με 1.050.828 ευρώ από το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Βερολίνο» για τις περιόδους προγραμματισμού 2007 έως 2013 και 2014 έως 2020 (European Commission, 2018).

Η πλειοψηφία των μεταναστών που καταφθάνουν στην Γερμανία είναι άνεργοι. Το ποσοστό είναι ακόμα μεγαλύτερο για τις μετανάστριες που έχουν και ανήλικα παιδιά. Για να μπορέσει να αντιμετωπιστεί η συνθήκη αυτή, το Ομοσπονδιακό Υπουργείο Οικογενειακών Υποθέσεων, Ηλικιωμένων, Γυναικών και Νεολαίας ξεκίνησε το πρόγραμμα «Ξεκινώντας Καριέρες-Μητέρες» το οποίο απευθύνονταν σε γυναίκες με μεταναστευτικό υπόβαθρο και είχε ως σκοπό να στηρίξει την κοινωνική τους ένταξη αλλά και την ένταξή τους στην αγορά εργασίας. Το πρόγραμμα περιλαμβάνει 90 έργα - στόχους σε όλη τη γερμανική επικράτεια και υποστηρίζονται οικονομικά από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και το Ομοσπονδιακό Υπουργείο Οικογενειακών Υποθέσεων, Ηλικιωμένων, Γυναικών και Νεολαίας. Τα έργα ενισχύουν τη θέση των μητέρων μεταναστριών και προσπαθούν να τις «συστήσουν» στην αγορά εργασίας της νέας κοινωνίας υποδοχής. Καθοδηγούν και συμβουλεύουν τις μητέρες αλλά επίσης δίνουν ιδιαίτερο βάρος στην δικτύωση, την αλληλεπίδραση τους με τα κέντρα πληροφόρησης και τους πιθανούς εργοδότες. Στο πλαίσιο του προγράμματος, συνεργάζονται με κέντρα, γραφεία απασχόλησης τα οποία κατέχουν ένα κομβικό ρόλο για την εύρεση εργασίας. Ως συνεργάτης του Υπουργείου BMFSFJ συστάθηκε η Ramboll Management Consulting η οποία έχει ιδρύσει το «Κέντρο Ικανότητας για την Ένταξη Μητέρων με Προϋπηρεσία στην αγορά εργασίας» και παρέχει πρακτική υποστήριξη για τα έργα, μέσω της επικοινωνίας του με δίκτυα και πιθανούς εργοδότες. Το 2015, το πρόγραμμα υποστήριξε πάνω από 2.000 μητέρες (Gender + Migration Hub, 2016).

Ένα ακόμα πρόγραμμα το οποίο συμβάλλει στην ένταξη των γυναικών μεταναστριών είναι τα προγράμματα καθοδήγησης (mentoring). Για το πρόγραμμα αυτό συνεργάζονται με μη

κερδοσκοπικούς οργανισμούς που ασχολούνται με το φαινόμενο της μετανάστευσης. Υπάρχουν καταρτισμένοι «μέντορες» οι οποίοι αναλαμβάνουν ένα συγκεκριμένο αριθμό μεταναστριών και επικεντρώνονται πάνω στις ξεχωριστές ανάγκες τους. Το πρόγραμμα διήρκησε για ένα χρόνο, (2007-08) και στο χρονικό αυτό διάστημα διεξάγονταν ειδικές εκπαιδεύσεις και ενημερωτικές συναντήσεις με κύριο σκοπό να καταφέρουν να βρουν εργασία, καθώς παρατηρήθηκε πως παρά τα επαρκή προσόντα τους και την γνώση της γερμανικής γλώσσας οι μετανάστριες δεν μπορούσαν να ενταχθούν στην γερμανική αγορά εργασίας. Γι' αυτό το λόγο κομβικό ρόλο κατείχαν τα προγράμματα καθοδήγησης στον επιχειρηματικό κλάδο και το δίαυλο επικοινωνίας που κατάφερναν να ανοίξουν με εργοδότες. Κατά τη διάρκεια του προγράμματος πραγματοποιήθηκαν ειδικές εκπαιδεύσεις πχ, για την επαγγελματική κατάρτιση, την γνώση της γλώσσας κλπ. ενώ πραγματοποιούνταν τρεις συναντήσεις για όλη την ομάδα στην αρχή, μέση και τέλος του προγράμματος. Οι πιο προσωπικές συναντήσεις ανάμεσα στον καθοδηγητή - μέντορα και τον καθοδηγούμενο διεξάγονταν μια φορά το μήνα. Τα αποτελέσματα του προγράμματος ήταν αρκετά ενθαρρυντικά καθώς το 83% των καθοδηγούμενων είχαν επιτύχει τους επαγγελματικούς τους στόχους και το 50% που αναζητούσαν εργασία είχαν βρει επαρκείς θέσεις εργασίας πριν από τη λήξη του προγράμματος. Το πρόγραμμα χρηματοδοτήθηκε από το Τμήμα Γυναικείων Υποθέσεων της πόλη της Φρανκφούρτης στο Μάιν με ετήσιο προϋπολογισμό 62.400 Ευρώ (European Commission, χ.χ).

5.2.3 Ιταλία

Το 2010 το Υπουργείο Υγείας της Ιταλίας χρηματοδότησε και προώθησε ένα έργο για την πρόληψη της προκληθείσας αμβλώσεως μεταξύ μεταναστριών²⁶, που πραγματοποιήθηκε από την Περιφέρεια της Τοσκάνης, το Εθνικό Ινστιτούτο Υγείας και το Πανεπιστήμιο Sapienza της Ρώμης. Στόχος του έργου ήταν η μείωση του ποσοστού αμβλώσεων των μεταναστριών με την ενίσχυση της εκπαίδευσης τόσο του υγειονομικού προσωπικού, όσο και της σωστής πληροφόρησης και ενημέρωσης για τις υπηρεσίες φροντίδας και της αντισύλληψης στις γυναίκες μετανάστριες. Τα ποσοστά προκληθεισών αμβλώσεων στις μετανάστριες το 2003 είχαν αυξηθεί λόγω της προοδευτικής ανάπτυξης του μεταναστευτικού πληθυσμού στη χώρα. Το πρόγραμμα στόχευε

---

²⁶ The Italian project «Prevention of induced abortion among immigrant women»
https://www.epicentro.iss.it/migranti/pdf/abstract_Bonciani2012_EUPHA.pdf

στην ευαισθητοποίηση των μεταναστριών μαζί με την δέσμευση των υπηρεσιών υγείας και φροντίδας για την προστασία των γυναικών, συμβάλλοντας στην ενίσχυση της κοινωνικής τους ένταξης, στην προαγωγή της υγείας τους. Το υγειονομικό προσωπικό προωθούσε την ενδυνάμωση των γυναικών λειτουργώντας και ως διάυλος επικοινωνίας διευκολύνοντας την σωστή ενημέρωση για τα δικαιώματά τους ώστε να είναι σε θέση να κάνουν ελεύθερες επιλογές με γνώμονα το δικό τους συμφέρον. Συνεργάτες του προγράμματος ήταν πολιτιστικοί και εκπαιδευτικοί οργανισμοί με ρόλο κυρίως την παροχή κατάλληλων και αποτελεσματικών πληροφοριών για την πρόσβασή τους στις υπηρεσίες της κοινωνίας υποδοχής. Οι τρεις κύριες στρατηγικές του έργου ήταν η εκπαίδευση προσωπικού υπηρεσιών υγείας, η βελτίωση της προσβασιμότητας των μεταναστριών σε αυτές και η προώθηση της πληροφόρησης και της επικοινωνίας (European Public Health Association, 2012).

Το πρόγραμμα «Τορίνο, η πόλη μου», ξεκίνησε το 2000, και επικεντρώνεται σε μετανάστριες που ζουν στο Τορίνο της Ιταλίας και ήρθαν από χώρες του Μαγκρέμπ. Το πρόγραμμα έχει ως στόχο τη βελτίωση της ζωής των μεταναστριών προσφέροντας τους μαθήματα ιταλικής γλώσσας αλλά ενημερώνοντάς τους και για τα δικαιώματά τους και την πρόσβασή τους στις κοινωνικές και οικονομικές υπηρεσίες της Ιταλίας. Διδάσκονται την ιταλική γλώσσα από καθηγητές γυναίκες και λαμβάνουν όλες τις απαραίτητες συμβουλές από κοινωνικούς λειτουργούς, γιατρούς κλπ. Στο πλαίσιο του προγράμματος παρέχονται στις γυναίκες από το Μαγκρέμπ μαθήματα κατάρτισης και παιδική μέριμνα για τα παιδιά τους, όσο οι μητέρες μετανάστριες παρακολουθούν τα μαθήματα. Οι συμμετέχοντες ομαδοποιούνται στα μαθήματα ανάλογα τις γνώσεις τους στην ιταλική γλώσσα, το εκπαιδευτικό προφίλ τους και παρακολουθούν συνολικά 180 ώρες διδασκαλίας, που αποτελούνται από 120 ώρες διδασκαλίας ιταλικής γλώσσας, ξένης γλώσσας, μαθηματικών και πολιτικών και 60 ώρες διδασκαλίας για την «ενεργή ιδιότητα του πολίτη». Το πρόγραμμα έχει υπογράψει συμφωνίες με τοπικά Κέντρα Εκπαίδευσης Ενηλίκων (CPIA) τα οποία αναγνωρίζουν τα μαθήματα του προγράμματος και επιτρέπουν στους μαθητές να αποκτήσουν πιστοποίηση γλώσσας A2 στο CPIA ή να συμμετάσχουν σε εξέταση που πιστοποιεί την ολοκλήρωση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Από την έναρξη του προγράμματος έχουν εγγραφεί στα μαθήματα πάνω από 3000 μετανάστριες και μάλιστα 1500 κατάφεραν και έλαβαν πιστοποίηση δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Τέλος, χρηματοδοτείται και στηρίζεται από την πόλη του Τορίνο, από πολλές χορηγίες και βασίζεται κατά κύριο λόγο από εθελοντικές υπηρεσίες ενώ δαπάνες για

το 2017 ανήλθαν στα 64.000 ευρώ και στα 17.600 ευρώ για τα παιδιά των μεταναστριών (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο χ.χ).

Ένα πολύ σημαντικό πρόγραμμα οργανώθηκε από τον Οργανισμό «Γιατροί Χωρίς Σύνορα» στην Ρώμη σε συνεργασία με την τοπική υγειονομική αρχή ASL Roma 2 με σκοπό την υποστήριξη και την παροχή ιατρικής περίθαλψης στις γυναίκες μετανάστριες. Το έργο ονομάζεται SA.I.DA²⁷ και διαρκεί δύο χρόνια (2021-2023). Οι Γιατροί Χωρίς Σύνορα συνεργάζονται με τις τοπικές υγειονομικές αρχές στην ανατολική Ρώμη για την παροχή ιατρικής βοήθειας σε περιθωριοποιημένες γυναίκες μετανάστριες. Στις υπηρεσίες που τους παρέχονται είναι οι έλεγχοι εγκυμοσύνης, υποστήριξη των θυμάτων βίας λόγω φύλου και εμπορίας, και ακρωτηριασμού γεννητικών οργάνων. Η πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη για τους μετανάστες είναι πολύ δύσκολη πόσο μάλλον για τις γυναίκες που βιώνουν ένα μεγαλύτερο φάσμα διακρίσεων και ανισοτήτων. Οι μετανάστριες έχουν τη δυνατότητα να επισκέπτονται επιλεγμένα συμβουλευτικά κέντρα της ASL Roma αλλά και οι γιατροί του προγράμματος αναλαμβάνουν να επισκέπτονται τις τοπικές κοινωνίες ώστε να ευαισθητοποιήσουν τους μετανάστες και να τους ενημερώσουν για τις ιατρικές υπηρεσίες που παρέχουν. Η ομάδα των Γιατρών Χωρίς Σύνορα που απευθύνονται στις μετανάστριες αποτελούνται μόνο από γυναίκες γιατρούς και περιλαμβάνει μαιευτήρα, ψυχολόγο, έναν υποστηρικτή της υγείας, έναν ειδικό που διαχειρίζεται τις κοινωνικο-νομικές διαδικασίες και έναν πολιτιστικό διαμεσολαβητή. Ήδη από τους πρώτους μήνες του προγράμματος οι Γιατροί Χωρίς Σύνορα μαζί με τους γιατρούς της ASL Roma έχουν βοηθήσει 92 γυναίκες ενώ 400 άτομα επωφελήθηκαν από το πρόγραμμα αφού η εξειδικευμένη ιατρική ομάδα τους προσέγγισε και τους ενημέρωσε σύμφωνα με την οργάνωση αρωγής (Msf, 2021).

---

²⁷ Ακρωνύμιο του όρου ολοκληρωμένη υγεία για τις γυναίκες (ιταλικά).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το φύλο είναι μια κρίσιμη μεταβλητή η οποία χρήζει προσοχής και μελέτης καθώς επιφέρει συνέπειες σε πολλά επίπεδα, κοινωνικά, οικονομικά, πολιτικά. Στο πλαίσιο αυτό λοιπόν, κρίθηκε σημαντική η μελέτη και η ανάλυση της έμφυλης διάστασης του μεταναστευτικού φαινομένου. Η μεταναστευτική διαδικασία είναι ένα σύνθετο ζήτημα που απασχολεί χρόνια τους θεωρητικούς επιστήμονες εστιάζοντας στις ροές μεταναστών, στους λόγους μετακίνησης, στην επιλογή της χώρας υποδοχής κλπ. Από τις αναλύσεις αυτές έλειπαν στοιχεία για τις γυναίκες μετανάστριες γιατί μέχρι και τη δεκαετία του '70 η μετανάστευση ήταν συνυφασμένη με τον άντρα μετανάστη και θεωρούνταν ότι η γυναίκα μετακινούνταν μόνο για να ακολουθήσει τον σύζυγο στο πλαίσιο της οικογενειακής επανένωσης. Αντιθέτως, οι γυναίκες αποτελούν ένα σημαντικό μέρος των μεταναστευτικών ροών και η αυτόνομη μετακίνηση τους αποτελεί μια πραγματικότητα.

Η στροφή στη μελέτη της έμφυλης διάστασης του μεταναστευτικού φαινομένου ξεκίνησε σταδιακά με την εμφάνιση του όρου «θηλυκοποίηση της μετανάστευσης» και την ενίσχυση του φεμινιστικού κινήματος που διεκδίκησε για τη γυναίκα ένα πιο δυναμικό και ενεργό ρόλο. Η μετανάστρια ήρθε στο προσκήνιο και άρχισαν να συλλέγονται δεδομένα και στοιχεία που μέχρι πρότινος ήταν ανύπαρκτα. Δόθηκε λοιπόν έμφαση στις γυναίκες ως ανεξάρτητα δρώντα υποκείμενα που παίρνουν πρωτοβουλίες, λαμβάνουν αποφάσεις και επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό την μεταναστευτική διαδικασία.

Βέβαια οι μετανάστριες όπως αναδείξαμε και μέσω της βιβλιογραφικής μας έρευνας βιώνουν σε μεγάλο βαθμό το κοινωνικό αποκλεισμό και το αίσθημα του ρατσισμού, ξενοφοβίας λόγω της εθνικής τους ταυτότητας («ξένη») αλλά και του φύλου τους. Στις χώρες υποδοχής αντιμετωπίζουν ένα πλήθος περιορισμών που δυσχεραίνουν την ένταξή τους στην νέα τους πατρίδα. Για το λόγο αυτό στη παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζουμε τις συνθήκες διαβίωσης και απασχόλησης των γυναικών μεταναστριών από την οπτική του φύλου. Η εμπειρία της μετανάστευσης διαφέρει σημαντικά για τις γυναίκες από τους άντρες καθώς αντιμετωπίζουν πλήθος ανισοτήτων και διακρίσεων σε όλα τα στάδια, μετακίνησης και εγκατάστασης. Στην αγορά εργασίας συνηθέστεροι τομείς απασχόλησής των μεταναστριών είναι αυτοί της έμμισθης οικιακής εργασίας καθώς και της βιομηχανίας του σεξ, ενώ μάλιστα πολλές φορές πέφτουν θύματα εκμετάλλευσης παράνομων κυκλωμάτων trafficking. Είναι φανερό λοιπόν, ότι η έμφυλη διάσταση είναι μια πολύ

κρίσιμη μεταβλητή, η έλλειψη της οποίας οδηγεί στην ανισότητα, εκμετάλλευση και περιθωριοποίηση της μετανάστριας.

Στο πλαίσιο των πολιτικών μετανάστευσης τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει κάποια σημαντικά βήματα που στοχεύουν στην προστασία των μεταναστριών και την ενίσχυση του φύλου στην χάραξη των πολιτικών. Είναι αναγκαίος, όμως, ο περαιτέρω σχεδιασμός νόμων και προγραμμάτων, τα οποία θα πρέπει να υιοθετηθούν στο τομέα της γυναικείας μετανάστευσης από την Πολιτεία με στόχο την αντιμετώπιση των προβλημάτων που αυτές βιώνουν στην χώρα υποδοχής και την σταδιακή τους ένταξη στη κοινωνία. Κρίνεται επομένως απαραίτητη η υιοθέτηση μιας διαφορετικής στρατηγικής που θα ανταποκρίνεται στο πολύπλευρο φαινόμενο της μετανάστευσης, θα ενσωματώνει σε όλα τα επίπεδα τη σκοπιά του φύλου, σεβόμενη τα κοινωνικά, πολιτισμικά, πολιτικά και οικονομικά δικαιώματα των μεταναστριών με στόχο την προστασία τους, την άρση περιθωριοποίησής τους και την προώθηση ίσων ευκαιριών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Ελληνική

Βαΐου Ντ. Και Στρατηγάκη Μ. (επιμ.) (2009), *Το Φύλο της μετανάστευσης*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Βασιλικού, Κ., (2006), *Γυναικεία μετανάστευση και ανθρώπινα δικαιώματα*. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.

Βεντούρα, Λ., (επιμ.) (2011). *Μετανάστευση και κοινωνικά σύνορα. Διαδικασίες ενσωμάτωσης ή αποκλεισμού*. (Ο. Αθανίτου, Β. Ιακώβου, Τ. Μπετζέλος, & Γ. Σαγκρώτης, Μετάφρ.) Αθήνα: Νήσος.

Βλάμη, Δ. (2006), *Γυναίκες, οικογένεια και κοινωνία της εμπορικής διασποράς 18ος - 19ος αιώνας*, Αθήνα: Τα Ιστορικά.

Γεωρμάς, Κ. (2009), *Μετανάστευση και Κοινωνική Συνοχή*, Σημειώσεις ΕΣΤΑ (Εθνική Σχολή Τοπικής Αυτοδιοίκησης), Αθήνα.

Γκόβαρης, Χρ. (2002). Η κατανόηση του «ξένου». Προβλήματα και προοπτικές για τη Διαπολιτισμική Αγωγή. Στο Καΐλα, Μ., Καλαβάσης, Φ., Πολεμικός, Ν. (Επιμ). *Μύθοι, Μαθηματικά, Πολιτισμοί: Αποσιωπημένες σχέσεις στην εκπαίδευση*, Αθήνα: Ατραπός.

Καβουνίδη, Τζ., (2002). *Χαρακτηριστικά Μεταναστών: το ελληνικό πρόγραμμα νομιμοποίησης του 1998*. Αθήνα: Σάκκουλα.

Κόντης Αντ. (2001). *Οικονομική ενσωμάτωση μεταναστών στη χώρα υποδοχής*. Αθήνα: Παπαζήσης

Λυκογιάννη Ρ., *Εμφυλες καθημερινότητες στις γειτονιές της Αθήνας*, εκδ., Νήσος, Αθήνα, 2021

Λυμπεροπούλου, Φ., (2007), *Εγκατάσταση και απασχόληση των οικονομικών μεταναστών: Η περίπτωση του Νομού Μεσσηνίας και του Δήμου Φιλιατρών*, Πτυχιακή Εργασία, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Γεωγραφίας, Αθήνα

Μααλούφ, Α. (1998). *Οι Φονικές Ταυτότητες*. (Θ. Ξ. Τραμπούλης, Μετάφρ.) Αθήνα: Ωκεανίδα.

Μακρή-Τσιλιπάκου, Μαριάνθη (2010). Η «γυναικεία γλώσσα» και η γλώσσα των γυναικών. στο Β. Καντσά, Β. Μουτάφη, & Ε. Παπαταξιάρχης (Επιμ.), *Φύλο και κοινωνικές επιστήμες στη σύγχρονη Ελλάδα* (σ. 119-146). Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Μακρής, Σ., (2015), *Φεμινισμός και Δημοκρατία (Από τη Mary Wollstonecraft στην Judith Bulter)*, Αθήνα: Παπαζήση.

Μπάγκαβος Χρ., & Παπαδοπούλου Δ., (2006). *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*, Αθήνα: Gutenberg

Μουσούρου Α. (1991), *Μετανάστευση και Μεταναστευτική Πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη*, Αθήνα: Gutenberg.

Πετράκου, Η. & Tatlidil Ε. (2003), Διαστάσεις της γυναικείας μετανάστευσης στην ΕΕ και στην Ελλάδα, στο: Tatlidil Ε & Φώκιαλη Π., (επιμ.), *Ελληνοτουρκικές προσεγγίσεις: Ανακαλύπτοντας τον κοινωνικοοικονομικό ρόλο της γυναίκας*. Αθήνα: Άτροπος.

Στρατηγάκη, Μ., (2007). *Το Φύλο της Κοινωνικής Πολιτικής*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Τριανταφυλλίδου Α. & Μαρούκης Θ. (επιμ.), (2010), *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21ου αι.* Αθήνα: Εκδόσεις Κρητικός.

Χαλκιά, Αλ., (2011). “Κεφάλαιο 2: Φεμινιστικές τροχιές”, στο Έμφυλες βιαιότητες, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Ψημμένος Ι. & Χ. Σκαμνάκης, (2008), *Οικιακή Εργασία των Μεταναστριών και Κοινωνική Προστασία: η περίπτωση των γυναικών από την Αλβανία και την Ουκρανία*. Αθήνα: Παπαζήση

Ψημμένος Ι., (2006), *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην Ελληνική κοινωνία*, Γιώργος και Κώστας Δαρδανός, Αθήνα: Gutenberg

Connell, R. (2006). *Το κοινωνικό Φύλο* (Δ. Ασημακοπούλου, επιμ.) Αθήνα: Επίκεντρο

Godelier, M., “Γυναίκες, κοινωνικό ή βιολογικό φύλο;”, στο Maruani, Margaret, (επιμ.), *Γυναίκες, φύλο, κοινωνίες*, Εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2008, σσ. 25-32.

Ξενόγλωσση

Carling, Jørgen (2005) *Gender dimensions of international migration*. Global Migration Perspectives, 35. Geneva: Global Commission on International Migration.

Caselli, M. (2010). “A road to integration?” Immigrant Associations in Lombardy.

Castles, S., & Miller, M. (1998). *The age of migration: International population movements in the modern world*. London: Macmillan.

Fitzgerald, T. K. (1993). *Metaphors of Identity*. Albany: State University of New York Press.

Laczko, F. (2003) *Europe Attracts More Migrants from China*, Migration Policy Centre (MPC)

Oakley, A., (1972). *Sex, Gender and Society*. Λονδίνο: Temple Smith

Parenas, R. S. (2001). *Servants of globalization: Women, migration, and domestic work*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Steiner, B. & Matthey, L. (2008). *Nous, moi- les autres. Les associations de migrants et la formation de l' identité*, Journée nationale de la Commission Fédérale pour les questions de migrations.

Wallerstein, I. (2004). *World Systems Analysis – An Introduction*. Durham: Duke University Press.

Διαδικτυακές πηγές

Δραγώνα, Θ. (2003). Ταυτότητα και Εκπαίδευση. (Α. Ανδρούσου, επιμ.) Ανάκτηση 10 22, 2013, από Κλειδιά και Αντικλειδιά: <http://www.kleidiakaiantikleidia.net/book19/book19.pdf>

Ελληνικό Φόρουμ Μεταναστών (χ.χ). Ανακτήθηκε από: <https://www.migrant.gr/cgi-bin/pages/index.pl?arlang=Greek&argenkat=%CE%A0%CE%9F%CE%99%CE%9F%CE%99%20%CE%95%CE%99%CE%9C%CE%91%CE%A3%CE%A4%CE%95&arcod=170123194122&type=article>

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2021). *Καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων: νέα στρατηγική για την πρόληψη της εμπορίας ανθρώπων, την εξάρθρωση των εγκληματικών επιχειρηματικών μοντέλων, την προστασία και την ενδυνάμωση των θυμάτων* [Δελτίο Τύπου] (2021, Απρίλιος 14). Ανακτήθηκε από: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_21_1663

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2016). *Σχέδιο δράσης για την ένταξη των υπηκόων τρίτων χωρών*. COM (2016)377 final Ανακτήθηκε από: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016DC0377&from=ES>

Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (2008). *Μία κοινή μεταναστευτική πολιτική για την Ευρώπη: Αρχές, ενέργειες και μέσα*. ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ. COM (2008)359 final. Ανακτήθηκε από: [μεταν πολιτικη εε.pdf](#)

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (χ.χ). *Οι Συνθήκες του Μάαστριχτ και του Αμστερνταμ*. Ανακτήθηκε από: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/3/%CE%BF%CE%B9-%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%B8%CE%B7%CE%BA%CE%B5%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BC%CE%B1%CE%B1%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B9%CF%87%CF%84-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B1%CE%BC%CF%83%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%BC>

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, (2020), Εξερευνώντας τα αίτια της μετανάστευσης: Γιατί μεταναστεύουν οι άνθρωποι; Ανακτήθηκε από: <https://www.europarl.europa.eu/news/el/headlines/world/20200624STO81906/exereunontas-ta-aitia-tis-metanasteusis-giati-metanasteuoun-oi-anthropoi>

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (χ.χ) *Θεματολογικά δελτία για την Ευρωπαϊκή Ένωση: Η Συνθήκη της Λισαβόνας*. Ανακτήθηκε από: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/5/the-treaty-of-lisbon>

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, (χ.χ) Turin, My City. Language and active citizenship courses. Ανακτήθηκε από: https://ec.europa.eu/migrant-integration/integration-practice/turin-my-city-language-and-active-citizenship-courses_en

Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, (2019). *Μοντέλα Ένταξης*. Ανακτήθηκε από: <http://www.opengov.gr/immigration/?p=795>

Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, (2019) *Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη* Ανακτήθηκε από: <http://www.opengov.gr/immigration/?p=798>

Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής, (2018). *Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη*. Ανακτήθηκε από: <http://www.opengov.gr/immigration/wp-content/uploads/downloads/2019/01/ethniki-stratigiki.pdf>

Carling, J. 2005. *Gender Dimensions of International Migration*. Global Migration Perspectives, 35. Geneva: Global Commission on International Migration Ανακτήθηκε από: https://www.researchgate.net/publication/238781225_Gender_Dimensions_of_International_Migration

Council of Europe: Committee of Ministers, *Recommendation No. R (79) 10 of the Committee of Ministers to Member States Concerning Women Migrants*, 29 May 1979, (79) 10, Ανακτήθηκε από: <https://www.refworld.org/docid/4278d3da4.html>

Council of Europe (2011), *Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence* (CETS NO. 210, 2011) Ανακτήθηκε από: <https://rm.coe.int/168008482e>

Council of Europe (2011). *Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*. Ανακτήθηκε από: <https://rm.coe.int/168046031c>

Council of Europe: Parliamentary Assembly, *Recommendation 1261 (1995), Report of the Committee on Migration, Refugees and Demography, Situation of Immigrant women In Europe, 15 March 1995, (95) 1261* Ανακτήθηκε από: <https://pace.coe.int/en/files/7933>

Council of Europe (2015). *UN Agenda 2030*. Ανακτήθηκε από: <https://www.coe.int/en/web/programmes/un-2030-agenda>

EMISEI, Stark Im Beruf: improving job opportunities for mothers with migration background (2018, January, 31). Ανακτήθηκε από:

<https://emiseiproject.wordpress.com/2018/01/31/stark-im-beruf-improving-job-opportunities-for-mothers-with-migration-background/>

European Commission (2008). *A Common Immigration Policy for Europe: Principles, actions and tools* COM (2008)359 final. Ανακτήθηκε από: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM%3A2008%3A0359%3AFIN%3AEN%3APDF>

European Commission (2020). *A Union of Equality: Gender Equality Strategy 2020-2025*. COM (2020)152 final Ανακτήθηκε από: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0152>

European Commission, Directorate-General for Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs, (2016). *Evaluation and analysis of good practices in promoting and supporting migrant entrepreneurship : guide book*, Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2873/696365>

European Commission (2015). *Inclusion of migrant women in the labour market*. Ανακτήθηκε από: https://ec.europa.eu/migrant-integration/library-document/inclusion-migrant-women-labour-market_en

European Commission (2015). *Managing migration better in all aspects: A European Agenda on Migration* [Δελτίο Τύπου] (2015, Μάιος, 13) Ανακτήθηκε από: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/IP_15_4956

European Commission (χ.χ). *Mentoring for immigrant women*, Ανακτήθηκε από: https://ec.europa.eu/migrant-integration/integration-practice/mentoring-immigrant-women_en

European Commission (2018), *Neighbourhood Mothers Neukölln – Stadtteilmütter Neukölln: integrating immigrant mothers via local women*. Ανακτήθηκε από: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/projects/germany/neighbourhood-mothers-neukolln-stadtteilmutter-neukolln-integrating-immigrant-mothers-via-local-women

European Commission (2021). *Statistics on migration to Europe - Overall figures of immigrants in European society* Ανακτήθηκε από: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/statistics-migration-europe_en

European Commission (2003), *The Social Situation in European Union* Ανακτήθηκε από: https://ec.europa.eu/employment_social/social_situation/docs/SSR2003_en.pdf

European Institute for Gender Equality (2020). *Sectoral Brief: Gender and Migration*. doi:10.2839/051711

European Public Health Association Communi-Care for Migrants and Ethnic Minorities (2012). *The Italian project ‘Prevention of induced abortion among immigrant women’* :4th Conference on Migrant and Ethnic Minority Health in Europe, 21-23 Ιουνίου 2012. Milan: Università Bocconi. Ανακτήθηκε από: https://www.epicentro.iss.it/migranti/pdf/abstract_Boncianni2012_EUPHA.pdf

Global Alliance Against Traffic in Women (2019). *Annual Report 2019*. Ανακτήθηκε από: https://www.gaatw.org/GAATW%20Reports/2019_GAATW_Annual_Report.pdf

Fitzgerald, L. F. (1993). Sexual harassment: Violence against women in the workplace. *American Psychologist*, 48(10), 1070–1076. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.48.10.1070>

International Organization for Migration-IOM, (2004). Law Glossary on Migration Ανακτήθηκε από: https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_1_en.pdf

International Organization for Migration (2022). *World Migration Report 2022*. Ανακτήθηκε από: <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive/>

IOM and OECD Development Centre (2014), Harnessing knowledge on the migration of highly skilled women. <https://publications.iom.int/books/harnessing-knowledge-migration-highly-skilled-women>

IOM (χ.χ). Environmental Migration. Ανακτήθηκε από: <https://environmentalmigration.iom.int/environmental-migration>

Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, 19(3), 431–466. <https://doi.org/10.2307/2938462>

Meghan A. Burke and David G. Embrick. "Factory System" 2Independence, KY *International Encyclopedia of the Social Sciences* (2008) Available at: http://works.bepress.com/meghan_burke/8/

Migration Data Portal (2021), *Gender and migration* Ανακτήθηκε από: <https://www.migrationdataportal.org/themes/gender-and-migration>

Migrant women in Rome: Doctors Without Borders provides healthcare services (2021, Αύγουστος 10). *Info Migrants*. Ανακτήθηκε από:

<https://www.infomigrants.net/en/post/34195/migrant-women-in-rome-doctors-without-borders-provides-healthcare-services>

Nyström, M.E., Larsson, E.C., Pukk Härenstam, K. *et al.* Improving care for immigrant women before, during, and after childbirth – what can we learn from regional interventions within a national program in Sweden?. *BMC Health Serv Res* 22, 662 (2022). <https://doi.org/10.1186/s12913-022-08054-7>

OECD (2018). Settling In 2018 INDICATORS OF IMMIGRANT INTEGRATION. Ανακτήθηκε από: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264307216-en.pdf?expires=1668697564&id=id&accname=guest&checksum=9164E17A4DE42C8A76E49EAAE3BAB1AB>

OHCHR (2020). *Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime*. (55/25 of 15 November 2000). Ανακτήθηκε από: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/ProtocolonTrafficking.pdf>

Stark, O., & Bloom, D. E. (1985). The New Economics of Labor Migration. *The American Economic Review*, 75(2), 173–178. <http://www.jstor.org/stable/1805591>

Swedish Public Employment Service (2020). *Equal Entry – can job search assistance increase employment for newly arrived immigrant women?* Ανακτήθηκε από: <https://arbetsformedlingen.se/download/18.7887697f1763d9e8096762/1607608859722/af-analys-can-isa-increase-employment-for-newly-arrived-immigrant-women.pdf>

UN Women (2020). *How migration is a gender equality issue*. Ανακτήθηκε από: <https://interactive.unwomen.org/multimedia/explainer/migration/en/index.html>

Ερευνητικά προγράμματα-μελέτες

Αβδελά, Ε., (1994, Δεκέμβριος 2-3). «Ετερότητα» και «ταυτότητα»: ιστοριογραφικές προσεγγίσεις [Πρακτικά συνεδρίου]. Ετερότητα και ταυτότητα ‘Ερμηνευτικές προσεγγίσεις και κειμενικές απεικονίσεις.’ Πάντειο Πανεπιστήμιο. Ανακτήθηκε από: https://anemi.lib.uoc.gr/php/pdf_pager.php?rec=/metadata/4/b/5/metadata-1453891912-925537-10829.tkl&do=398856_w.pdf&pageno=5&width=590&height=841&maxpage=5&lang=en

Αμπατζή Λ., (2008). *Προσεγγίζοντας το φαινόμενο του trafficking*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

Βαΐου Ντ., «Γειτονίες στο κέντρο της πόλης: αφηγήσεις και κλίμακες συνύπαρξης στην Κυψέλη», στο Μαλούτας Θ., Κανδύλης Γ., Πέτρου Μ., και Σουλιώτης Ν. (επιμ.), Το κέντρο της Αθήνας ως πολιτικό διακύβευμα, Αθήνα: ΕΚΚΕ Χαροκόπειο, 2013

ΕΚΚΕ, «Γυναικεία μετανάστευση στην Ελλάδα: Ποιοτικοί δείκτες και δυναμικές κοινωνικής ένταξης», Θανοπούλου Μ., Φραγκίσκου Α., Πετρονάτη Μ., Καμούτση Φ., Κόντου Μ., Λιάπη Μ., Αθήνα: 2014. Ανακτήθηκε από: https://www.ekke.gr/publication_files/ginaikia-metanasteusi-stin-ellada-piotiki-diktes-kai-dinamikes-kinonikis-entaxis

Εκμέ - Πουλουπούλου, Ή. (1986). *Προβλήματα μετανάστευσης - παλιννόστησης*. Αθήνα: Ινστιτούτο Μελέτης της Ελληνικής Οικονομίας (ΙΜΕΟ), Ελληνική Εταιρεία Δημογραφικών Μελετών (ΕΔΗΜ).

Ι.ΜΕ.ΠΟ. (2008). *Μετανάστευση στην Ελλάδα: Εμπειρίες - Πολιτικές - Προοπτικές. Τόμος Β’*. (Τ. Καβουνίδη, Α. Κόντης, Θ. Λιανός & Ρ. Φακιάλας, Επιμ.) Αθήνα: Εκδόσεις ΙΜΕΠΟ

ΚΕΘΙ, «Η γυναικεία μετανάστευση στην Ελλάδα», Δρ. Λ. Μαράτου - Αλιπράτη (επιστ. υπεύθ.), Ε. Βόνδα., Α. Ιορδανίδου., Α. Καπετανόπουλος., Ι. Πορφύρη., Ν. Τσιβίκης., Αθήνα: 2007

Λάζος Γρ. (σε συνεργασία με τη Μ. Ζάννη), Διεθνική σωματεμπορία και εξαναγκαστική πορνεία στην Ελλάδα του 2002, STOPNOW-ΚΕΔΕ, Αθήνα 2003, text at: <http://www.stoptrafficking.org/TRAFFICKING%20GREECE%202002%20FINAL%20B.pdf>

Μπάκαβος, Χ. και Παπαδοπούλου Δ. (2003), *Μεταναστευτικές Τάσεις και Ευρωπαϊκή Μεταναστευτική Πολιτική*, Μελέτες του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Αθήνα.

Τσακηρίδη, Ό. (2012). Μια πολιτισμική προσέγγιση για την ένταξη των μεταναστών: όψεις θεωρίας και πρακτικής. Στο Ένταξη των Μεταναστών: Αντιλήψεις, Πολιτικές, Πρακτικές (σσ. 127- 140). Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

Πρωτογενείς πηγές

Οδηγία 2003/86, Επίσημη Εφημερίδα L251/03.10.2003 σ. 0012-0018

Νόμος 4666/2020, άρθρο 2, παρ. λα, Συμπλήρωση των διατάξεων του άρθρου 1 του ν. 4251/2014 (Α΄ 80) Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ 35/Α/19-2-2020)

Οδηγία 64/221/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 25ης Φεβρουαρίου 1964 περί του συντονισμού των ειδικών μέτρων για τη διακίνηση και τη διαμονή αλλοδαπών, τα οποία δικαιολογούνται για λόγους δημοσίας τάξεως, δημοσίας ασφαλείας ή δημοσίας υγείας (OJ 56 04.04.1964, p. 16, ELI: Ανακτήθηκε από: <https://op.europa.eu/el/publication-detail/-/publication/f175989f-ba61-4a11-953c-194e3edff2aa/language-el/format-PDFA1B>

Council of Europe: Committee of Ministers, *Recommendation No. R (79) 10 of the Committee of Ministers to Member States Concerning Women Migrants*, 29 May 1979, (79) 10, Ανακτήθηκε από: <https://www.refworld.org/docid/4278d3da4.html>